

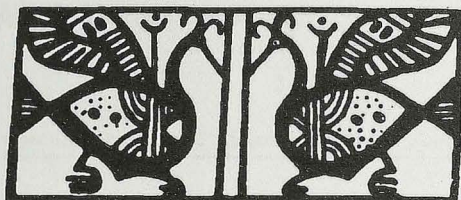

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ Ι. ΧΡΙΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, ANNA ΦΑΡΜΑΚΑ,
ΑΝΤΡΕΑΣ ΜΑΡΑΣ, ΕΙΡΗΝΗ ΣΙΔΕΡΑ, ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΑΝΔΡΕΑΣ
ΧΑΤΖΗΧΑΜΠΗΣ, ΔΡ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΡΗΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ,
ΦΟΙΒΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ, PAUL VERLAINE, Μ. ΒΥΡΩΝ ΡΑΪΖΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡ.
ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ, ΑΘΗΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΜΙΧΑΛΗΣ Α. ΚΑΡΥΚΙΔΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α.
ΚΡΑΝΗΣ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΕΦΗ ΛΕΝΤΑΚΗ, ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΑΒΙΑΡΑ -
ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ, ΕΙΡΗΝΗ ΣΙΔΕΡΑ, ΛΑΜΠΗΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, ΤΑΣΟΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, †ΝΙΚΗ ΛΑΔΑΚΗ - ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ,
ΕΛΕΝΗ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΓΙΩΤΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ - ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΖΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ, ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΕΛΩΝΗΣ, ΜΑΡΙΑ ΠΕΡΑΤΙΚΟΥ - ΚΟΚΑΡΑΚΗ,
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΟΥΠΠΑΡΗ - ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΛΛΕΓΙΑΣ, ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΣΤ.
ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, ΔΑΝΑΗ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΥ

405

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνη εκδότρια: ΛΟΥΛΛΑ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ
Ἀνδροκλέους 2, 1060 Λευκωσία ἢ Ταχ. Θυρ. 27355, 1644 Λευκωσία
Τηλ. 22764900

Ἐτήσια συνδρομὴ	Κ£6.00
Ἐτήσια συνδρομὴ Ἑλλάδος	€25
Ἐτήσια συνδρομὴ ἔξωτερικῶν	€25 ἢ \$30
Τιμὴ τεύχους	Κ£2.50
Συνδρομὴ γιὰ βιβλιοθήκες, σχολεῖα καὶ Ὄργανισμοὺς	Κ£10.00
Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Φωτογραφίες ἐπιστρέφονται. Ἀνάτυπα πληρώνονται στὸν τυπογράφο.	

Για τοὺς συνδρομητὲς Ἑλλάδος:
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ - Λογαριασμός 080/51260530
στο ὄνομα Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθης.
Αιτιολογία: Συνδρομὴ Περιοδικῶν «Πνευματικὴ Κύπρος»
καὶ νὰ ἀποστέλλεται στο περιοδικὸ ἢ ἀπόδειξη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀνδρεανὴ Ἡλιοφώτου: <i>Τουρκικὴ εἰσβολὴ (1974)</i>	145
Γιῶργος Ἴ. Χριστογιάννης: <i>Κι ὁμως ἡ πόλη βυθίζεται</i>	146
Ἄννα Φαρμακᾶ: <i>Πενταδάχτυλος</i>	148
Ἀντρέας Μαράς: <i>Κι ὁμως...</i>	148
Εἰρήνη Σιδερά: <i>Ἀπὼν</i>	149
Νίκος Χατζηνικολάου: <i>Ἰθάκη</i>	149
Ἀνδρέας Χατζηχαμπής: <i>Ἡ ξυλόπορτα</i>	150
Δρ. Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος: <i>Τὰ λόγια καὶ τὰ πόδια ἀνεμίζοντας</i>	152
Ἄρης Χατζηνικολάου: <i>Ρωμοσύνη</i>	153
Φοῖβος Κληρίδης: <i>Ὁ Χάροντας</i>	154
Paul Verlaine (μτφ. Μ. Βύρων Ραϊζης): <i>Βιολιῶν λυγμοὶ</i>	155
Νίκος Χατζηνικολάου: <i>Νοσταλγία</i>	155
Δημήτρης Χρ. Μπισινάκης: <i>Μουχτάρης Μουσταφὰς Κεμαλόγλου</i>	156
Ἀθηνᾶ Νικολάου: <i>Εὐχαριστῶ</i>	165
Μιχάλης Α. Καρυκίδης: <i>Ἀφονκραζόμενος τὶς ὁμορφιές</i>	166
Δημήτρης Α. Κράνης: <i>Ἀναφορὰ στὸ δοκιματικὸ ἔργο τῆς Λ. Κωνσταντινίδου</i>	167
Ἄννα Φαρμακᾶ: <i>Ἀξιοπρέπεια</i>	174
Κύπρος Χρυσάνθης: <i>Ἡ θέση τῆς Κυπριακῆς Λογοτεχνίας μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ἑθνικῆς</i>	175
Ἐφη Λεντάκη: <i>«Κλέος ἄριστον καὶ παλαιόν»</i>	187
Σεβαστὴ Χαβιαρᾶ - Καραχάλιου: <i>Πῶς τραγοῦδησαν οἱ ἀρχαῖοι ποιητὲς μας τὰ πάθη τῶν ματιῶν</i>	190
Εἰρήνη Σιδερά: <i>Ταξίδι</i>	196

(Συνέχεια στὴ σελ. 223)

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ίδρυτής: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΜΓ'

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2003

ΑΡ. 405

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ (1974), ΤΡΙΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΥΣΤΕΡΑ

*Αιώνες βάσανο και δάκρυ.
Σκλαβιάς πικρό ψωμί
γευόνταν μέρα τη μέρα
της Κύπρου τ' ανθισμένα νιάτα.
Κι οι μάνες στον αργαλειό
του πόνου υφαίνουν
ελληνική αρετή και δόξα...*

Και φτάσαν χρόνια δεκατέσσερα
μιας προπετούς ελευθερίας
στο βάρβαρο να δώσει
φτερά και δύναμη
τη γη μας στον ώμο να σηκώσει.
Έτσι, με της Δίκης το πελέκι
κεραύνωσε ο μέγας Δίας
την ύβρη των Κυπρίων,
σαν διάβηκαν το σύνορο της ιστορίας
και λησμονήσαν την ελληνική αρετή τους...*

ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ

* χρόνια δεκατέσσερα: τόσο κράτησε η Ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία (1960-1974).

ΚΙ ΟΜΩΣ Η ΠΟΛΗ ΒΥΘΙΖΕΤΑΙ...
(VENETIA QUASI ALTERUM BYZANTIUM)

Ο θρύλος κι ο κόσμος δοξάζουν την Πόλη
που πλέει στα κανάλια και στον χρόνο.
Ανέμελα νιάτα τραγουδούν στις γόνδολες
και φωτογραφίες αιχμαλωτίζουν χαμόγελα και φιλιά,
κι όμως η Πόλη βυθίζεται...

Το φως θρονιάζει στους θόλους των ναών,
στα τόξα των καμπαναριών και των αγαλμάτων
περιχύνεται στα φωτοστέφανα αριστουργημάτων,
στους διακοσμητικούς ορόφους αρχοντικών,
στις βιτρίνες της γέφυρας Ριάλτο·
το φως λάμπει στα μάτια και στις καρδιές,
κι όμως η Πόλη βυθίζεται...

Βαπορέττα αγκομαχούν στο Γκραν Κανάλ
βαρειά απ' τα πλήθη που ξεχύνονται
στις πλατείες, στα καλντερίμια-κύματα
που αναζητούν φυγή απ' την πλήξη,
λυτρωτική αποτίναξη του καθημερινού μόχθου,
κι όμως η Πόλη βυθίζεται...

(Αν τα βλέμματα πετάξουν απ' τις ψευδαισθήσεις
και τους φακούς της αυταπάτης, θα δουν
τη μούχλα να φωλιάζει στα μάρμαρα,
τη σκουριά να κατατρώει τα κάγκελα, ΟΛΑ
έρμια της υγρασίας και της φθοράς,
τη σαπίλα στα κλειστά παράθυρα και στις πόρτες
– λεία μοιραία της αλμύρας και των ανέμων).
Στο PALAZZO των δόγηδων μνήμες-βροικόλακες
από δόξες κι έρωτες, μίση και φθόνους,
μεγαλεία κι ίντριγκες, σταυροφορίες και βεντέτες
σκαλισμένες σε σπαθιά, μάσκες και παντιέρες.
Δάνδολοι, Μοροζίνηδες και ναυμάχοι της Γαληνοτάτης
καυχήματα του LIBRO D' ORO που σφάλισε ο Κορσικανός.
Γύρω, ένα γύρω στο χθες και στο σήμερα
φτεροκοπούν περιστέρια-καρδιές ερωτευμένων
που ξήσαν, αγαπήσανε και χάθηκαν.
Χαρωπά ζευγάρια πεταλουδίζουν στον χρόνο,
φιλιούνται, στροβιλίζονται ανυποψίαστα
στο παρδαλό γαϊτανάκι του καρναβαλιού της ζωής,
κι όμως η Πόλη βυθίζεται...

Μισοκρουμμένη αλήθεια; Την διαλαλεί
 η στάθμη του αδυσώπητου νερού που υψώνεται
 σε μουχλιασμένους τοίχους και σε υδρόμετρα·
 την μολογάει κι ο παππούς σαν παραμύθι
 στο υγρό, μισοφώτιστο υπόγειο κι η γριά
 την τραυλίζει στη βραδινή της προσευχή·
 την τραγουδάει – σαν μοιρολόι – κι ο γονδολιέρης
 λάμνοντας στα λερά νερά που τ' ασημώνει
 με ψεύτικες, φτηνές πούλιες η Σελήνη,
 της Γης αδελφοφάδα που μαντεύει την αλήθεια
 πως η Πόλη βυθίζεται...

Την ανασαίνει τρικλίζοντας κι ο μπεκρής
 σαν κοντοστέκει στον λησμονημένο φανοστάτη,
 σε παραισθήσας βουτηγμένος κι αναμνήσεις
 απ' την πόλη που αγαπάει και τη νοιώθει να βυθίζεται...
 Ο καημός διαπερνάει σαν σύγκρουο τις δεσποσύνες
 άλλων καιρών που τώρα ζουν με τις ανατριχίλες
 μιας βραδιάς καθώς φεύγαν από φανταχτερά σαλόνια
 – μασκοφόρες οπτασίες – για να χαθούν
 με στολισμένες γόνδολες στις νύχτας την ομίχλη.
 Ξέρουν κι αυτές πως αντάμα με τη νιότη τους
 η Πόλη βυθίζεται...

Μέσα στον ολόχρυσο Ναό φεγγοβολούν
 μανουάλια κι εξαπτέρυγα, μωσαϊκά κι ευαγγέλια
 που λαφυραγώγησαν βέβηλοι κατακτητές
 απ' τη Μητέρα Πόλη, απ' την Αγιά Σοφιά
 – λείψανα μιας δόξας που κάλπασε γοργότερη,
 σαν τα περήφανα άτια του ιπποδρόμου της,
 για να φέρουν στη Βενετία τον τραγικό απόηχο:
 Η Πόλις εάλω... Η Πόλη βυθίζεται...

ΓΙΩΡΓΟΣ Ι. ΧΡΙΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
 Ρώμη, 1998

ΠΕΝΤΑΔΑΧΤΥΛΟΣ

Αδρή γραμμή στο βάθος
 μαύρη σαν το σκοτάδι
 ξεδιπλώνεται με καμπύλες μικρές
 μα και μεγάλες.
 Έτσι ν' απλώσεις το χέρι
 θαρρείς πως θ' ακουμπήσεις
 στην πλαγιά του τη δασόεσσα.
 Όμως, όνειρο μακρινό,
 όνειρο, τ' όμορφο βουνό.
 Καημός πικρός,
 καημός ασήκωτος.
 Ο Πενταδάχτυλος
 Εκεί βουβός, να περιμένει.
 Χρόνια και χρόνια η ίδια ιστορία.
 Ως τότε αλήθεια;

ANNA ΦΑΡΜΑΚΑ

ΚΙ ΟΜΩΣ...

Φωνή βαριά ωσάν κατάρα
 άσματα συνταγμένων πειρατών
 κραυγές αγέλης σαρκοφάγων.
 Ρωγμές στο τοίχωμα του χρόνου
 κλαγγές κόντρα στη σιωπή μας.
 Κλέβουν τη δρόσο της αυγής
 κερνάνε όξο στην ταβέρινα·
 αν και οπές στις στέγες μας
 εμείς δε βλέπουμε ουρανό
 έχουμε χάσει εξάλλου
 τα τελευταία χερουβείμ.
 Ίχνη σκουριάς στο δέρμα μας
 – οι ύστατες μήπως αμαρτίες μας;
 Κι όμως...
 κρατάμε ακόμα στο σταυρό
 των ήλων συναγωνιστές-συντρόφια·
 ψάχνουμε για τα κλειδιά των ανωγιών
 θέλουμε να είμαστε πάντα ακρίτες.

ΑΝΤΡΕΑΣ ΜΑΡΑΣ

ΑΠΩΝ

Σε τι και σε ποιον να στραφείς
 τώρα που και τ' όνειρο σου έχει πια λιποτακτήσει;

Μήπως γνωρίζεις εσύ τι σημαίνει
 η απλή μυρωδιά του νυχτολούλουδου
 τρεχάλα να κάνει πίσω στον χρόνο;
 Και η καρδιά σου να σφίγγεται
 και ένα φεγγάρι χλωμό το πρόσωπο του να παίρνει
 Και το παιδάκι στη γωνιά
 να σου χαμογελά με τα δικά του χείλη
 Και κάθε νυχτερινός περίπατος στις γειτονιές της παλιάς πόλης
 να σε κάνει ν' απλώνεις το χέρι στο σκοτάδι
 και να ψάχνεις το δικό του
 Και να χαμηλώνεις τα μάτια ξέροντας ότι το «εμείς»
 έχει πια διαλυθεί σε ένα μοναχικό «εγώ».

Μήπως γνωρίζεις εσύ τι σημαίνει
 οι δείκτες του χρόνου να σταματάνε πάντοτε
 σ' ένα συγκεκριμένο σημείο, μια συγκεκριμένη στιγμή
 την οποία οι αναμνήσεις σου αφετηρία έχουν πάντοτε και τέλος;

ΕΙΡΗΝΗ ΣΙΔΕΡΑ

ΙΘΑΚΗ

Η Ιθάκη σαν τον ήλιο
 κάθε πρωί μας δίνει δύναμη
 και πίστη.
 Την ψάχνουμε
 άρρωστοι από νοσταλγία
 σαν τους θαλασσινούς,
 σαν τους κατάδικους.
 Τη νύχτα γινόμαστε σύννεφο
 που ψάχνει να βρει την πατρίδα του.

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Η ΞΥΛΟΠΟΡΤΑ

Ο αυγερινός, κουρασμένος απ' το ξενύκτι,
 με τις λεπτάραχνες ακτίνες του
 τραβάει και τις τελευταίες πλεξίδες
 των χρυσοκόκκινων ζαφειριών
 που στολίζουν τα μαλιά της Ηώς,
 κι έτσι της στρέφει το γελαστό της πρόσωπο σ' αυτή τη γωνιά.

Κι εγώ, πάνω σ' ένα απ' τα πράσινα κύματα της γης ξαπλωμένος,
 πίσω απ' ένα παράθυρο,
 βλέπω σανίδες ασυντήρητες του περασμένου αιώνα
 να παρατάσσονται η μία δίπλα στην άλλη,
 με τις γραμμώσεις των ξυλωδών σωλήνων τους
 να γλαφυρίζουν την επιφάνεια.

Μεγάλα μάτια σχιζογράφονται,
 που πιστά, αδηφάγα παρακολουθούν ακόμη το σοκκάκι.
 Και τα καρφιά να κεντολογούν, να συμπληρώνουν
 την ξυλόπορτα του απέναντι χαλαμάντουρου.

Πόσα στ' αλήθεια μυστικά και κλάματα και φόβους
 δεν έκρουσε μεσ' τις ουλές της, καλυμμένα με σκόνη,
 να χαθούν στ' άχρονο τοπίο.

Πόσες ψυχές και πλάσματα
 δε τη χάϊδεψαν με τ' ακροδάκτυλα στο πηγαινέλα τους.

Κι άνεμοι σαν θέριευαν και τη λυσομανούσαν
 σάμπως φοβήθηκε;
 Ασάλευτος ακοίτης ορθώθηκε, προστάτης, κορμαλίτης.

Και στις βροχές και τις καταπλημμύρες
 δεν βούτηξε μεσ' τα νερά της τιμωρίας
 να μας σώσει;

Πόσα τιτιβίσματα, κλαψουρίσματα,
 λιανοτράγουδα, πικροτράγουδα,
 ύμνους εθνικούς, εκκλησιαστικούς
 δεν αντιάλησε;

Πόσες στρατιές αρματωμένων αγγέλων
 δεν σπίτωσε, δεν γλίτωσε
 κι αμέριμνοι διανύουν τώρα
 τις κορυφογραμμές της δόξης;

Κι άλλοτε,
τ' αηδόني σαν παιγνίδιζε
σιμά στο χελιδόνι
με κρίνα και με ροδανθούς
στεφάνια δε φορούσε,
και πασχαλίτσες πορφυρές
στο δρόμο δεν πετούσε;

Τώρα,
μουλιασμένη στα κλάματα,
σκυφτή, μοναξιασμένη,
κούφια, παράλυτη μορφή,
κι ολόμονη και μένει.

Ένα απλό παλιόξυλο
στο δρόμο αραδιασμένη.

Αναρριγιάς παράλυτη
μέσ' την αχαριστία,
παραδομένη τραγουδάς
σιγά τη νοσταλγία,
γονατιστή και ντροπαλή
ρυτιδογερασμένη.

Σ' ακούω που παρακαλείς
να μη σε βλέπουν άλλο,
κι ήσυχη να παραδοθείς
στα πέλαγα της λήθης.

Έτσι που σου την έπλεξε
ο χρόνος την παγίδα,
τροφή για νά'σαι, ο ξενιστής
των άλλων παρασίτων.

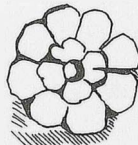
Ξανακοιτώντας την εγώ
μια ρίζα εξακοντίζω,
μέσ' της συμπόνιας τους λαμπρούς
πρασίνους αμπελώνες,
στη θύμηση του Ήλιου,
που κι όλας βασιλεύει.

Αχ γιατί μου ξυλόπορτα νά' σουνα η μόνη...

ΤΑ ΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΔΙΑ ΑΝΕΜΙΖΟΝΤΑΣ

Καθένας κι ένα μικρό σημείο στον παράλληλό του ο ένας πίσω απ' τον άλλο
 μια ατελείωτη μαύρη γραμμή ακανόνιστη στο κίτρινο φως του δειλινού
 Περπατούν γρήγορα - γρήγορα σχεδόν χορεύοντας στο χώμα τα λόγια και τα
 πόδια τρεκλίζοντας σαν τα μυρμηγκία που κουβαλούν το καλοκαίρι
 γραμμές ατέλειωτες εφόδια για τη δύσκολη εποχή
 Όλο το νόημα της ζωής σήμερα να εξασφαλίσουν τη δύσκολη εποχή που
 θάρθει αύριο μ' αγώνα δύσκολο μ' αγώνα άνισο και αίμα
 Χαμένοι στον ωκεανό των διεθνών υδάτων όπου τα ναυτικά τα σύνορα
 ξεθωριάζουν και δεν είν' εύκολο γραμμή ιδιοκτησίας να χαράξεις
 Είν' τολμηροί είναι δειλοί ή και απ' τα δυό μαζί δεν ξέρω
 Μα το περιεργο είναι πως δεν λαθεύουνε ποτέ στο δρόμο τους κι ίσια γραμμή
 της μοίρας το γραμμένο ακολουθάνε χωρίς κ'αν να υποπτεύονται πως
 ευωδιάζουν οι λεμονανθοί σ' ένα περιβόλι όλη τη μέρα απ' το πρωί ως το
 βράδυ μεγάλη πίστη στον εαυτό τους.
 Έρχομαι απ' τον τόπο της μεγάλης θλίψης τα λόγια και τα πόδια ανεμίζοντας
 ψάχνω να βρω ψάχνω να πω σημάδια καταμεσής του πέλαου να υψώνω
 Δίπλα μου στρατιές περνούν βουβών ανθρώπων σαν που ακολουθάνε έν'
 αόρατο ξόδι
 Μ' ένα μαντήλι στο λαιμό δεμένο ποτάμι ο ιδρώτας απ' το ηλιοκαμένο
 πρόσωπο τους
 Δεν ευκαιρούν λίγο να δουν ψηλά το μισοβλέφαρο που χαμογελά του
 ορίζοντα
 Αγώνας αδυσώπητος απ' το πρωί ως το βράδυ χίλιες φορές τη μέρα τον
 εαυτό τους να πουλάνε χίλιες να τον αγοράζουν
 «Ό,τι κι αν κάνεις δύναμη ό,τι κι αν πεις κουράγιο».
 Τα λόγια και τα πόδια γανγίζοντας στις γειτονιές για ένα κομμάτι Όνειρο
 για ένα κομμάτι του κόσμου Ουρανό
 Χίλιες φορές το Όνειρο κι ας είναι απ' την αρχή χαμένο
 Χίλιες φορές ο Ουρανός κι ας είναι πεθαμένος.

ΔΡ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ

Στη μνήμη του Γιάννη Ρίτσου

I.

Αυτή η γη θυμάται τους κεραυνούς του Δία
και το δρομαίο Αχιλλέα πίσω απ' τον κυλούμενο ήλιο.
Σκοτεινόχρωμη η γη του αίματος και της στάχτης
απ' όπου η φυλή μας με την οργή του Ποσειδώνα στα μάτια.

Τα κυκλώπεια τείχη και τα σπασμένα αγάλματα,
δίπλα στους ελαιώνες, τα γυαλίζει ο ήλιος
όπως τα κόκκαλα των παλιών ηρώων
που ανάμεσά τους ο άνεμος ξεψυχά με στεναγμούς.

Εδώ δεν έχει πολλές μεγάλες πεδιάδες,
τις απορρόφησαν τα θαλασσοκύματα,
τις άλλαξαν σε βραχογοροθιές της Ιθάκης.
Τα καράβια έχασαν τις αρματωσιές και τα κατάρτια τους.
Οι ναοί περιμένουν νέες θυσίες
πριν η οργή της θάλασσας
θα κατακτήσει για πάντα το φως τους.

II.

Για την ελευθερία και την ανδρεία τραγουδούν εδώ τα πουλιά
μέσα σ' εσπεριδοειδή περιβόλια.
Καλύτερα μια στιγμή να κοιτάς τον ήλιο
παρά να σκύβεις συνεχώς στην πληγωμένη γη.

Γι' αυτό ο Όλυμπος σαν τα φωτόχιονα ερείπια
επικρατεί πάνω απ' τα μυρτοειδή δάση
που η Αρτεμις στις όχθες του Αλιάκμονα και του Πηνειού
τανύει το τόξο της.

Αυτή είναι η γη των ποιητών και των περιπλανωμένων,
η γη των χωρισμών και των επιστροφών,
που ο άνεμος γλεντά στις πλάτες
του Ταΰγετου και της Πίνδου,
και βάρβαρες ψυχές κομματιάζονται
στους βράχους του Σουνίου και του Ακρόιτα.
Οι μεγαλόκαρδοι άνθρωποι εδώ είναι θεοφοβούμενοι,
και τα πρόσωπά τους είναι χαραγμένα όπως η σανίδα του ψωμιού.
Τη ζωή τους πλάθουν με καλές στιγμές

περιμένοντας ακόμα και το θάνατο
μ' ανοιχτά τα χέρια όπως στο χορό.

Γι' αυτό λοιπόν δε χρειάζονται κανονιών βροντές πάνω στους τάφους.
Φτάνει μόνο ένα καντήλι λαδιού και γαλάζιος ουρανός πάνω απ'
τα κυπαρίσσια
κι η ζωή θα κυλά όπως η πέτρα του Σίσυφου.

ΑΡΗΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ο ΧΑΡΟΝΤΑΣ

Του χάροντα τον ερχομό, ατάραχος να τον δεχθείς,
μάθε να μη φοβάσαι,
γιατί του βίου σου το νήμα μόνο αυτός
μπορεί ν' αποτελειώσει.

Κι όταν τον ύπνο τον αιώνιο
γαλήνιος θα κοιμάσαι,
το στερνό του το φιλί, στο μνήμα σου,
πάλε αυτός θα σου το δώσει.

Πέραν απ' τα επίγεια, αλλιώς, στον άλλο κόσμο,
αιώνια θα γυρνάς,
όταν στο κορμί σου το ταλαίπωρο, το δίχτυ του,
ο χάρος θα τ' απλώσει.

Και στην ταφή σου, όταν θάναι πλάϊ σου
αυτοί που αγαπάς,
τον ασπασμό τους τον δακρύβρεχτο μονάχα
η ψυχή σου θα τον νιώσει.

Ωσάν σκιές φευγάτες τα όνειρά σου,
όταν ξανεμιστούν,
κι ούτε ο απόηχος τους, πια, στο μνήμα σου,
θα σε ακολουθεί,
απάνω στο γλυπτό σου, κάποιοι σίχοι σου
θα σε δροσολογούν.

Με σκόρπια νεκρολούλουδα, στο τέλος, κι ο Σταυρός σου
θε να στεφανωθεί.

ΦΟΙΒΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ

ΒΙΟΛΙΩΝ ΛΥΓΜΟΙ (Les Sanglots Longs)

In memoriam Κύπρου Χρυσάνθη

Βιολιῶν λυγμοὶ
οἱ στεναγμοὶ
τοῦ φθινοπώρου
φέρνουν ἀνία
μελαγχολία
αἴσθημα κόρου.

Ἄσθματικά
κι ἐνοχικά
σὰν ἔρθ' ἡ ὥρα
θιμᾶμαι πιὰ
ἀπ' τὰ παλιὰ
καὶ κλαίω τώρα.

Φεύγω ἀπ' ἐκεῖ
πνοὴ κακὴ
μ' ἔχει παρμένο,
ξερβά, δεξιὰ
σὰν φύλλο πιὰ
ξεψυχισμένο.

PAUL VERLAINE

ἀπόδοση: Μ. Βύρων Ραϊζης

ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ

Ἄν δεν ἦταν ἡ Ἰθάκη
δεν θα ἐπέστρεφε ὁ Ὀδυσσεύς.
Ἄν δεν ἐπέστρεφε ὁ Ὀδυσσεύς
το σκυλί Ἄργος
θα ζούσε ἀκόμα πολλὰ χρόνια.

Ἡ νοσταλγία
εἶναι μέτρο ζωῆς.

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΔΙΗΓΗΜΑ

ΜΟΥΧΤΑΡΗΣ ΜΟΥΣΤΑΦΑΣ ΚΕΜΑΛΟΓΛΟΥ

Ξαφνιάστηκε ο Δήμος Χρήστου με το τηλεφώνημα του Νομάρχη. Δεν ήταν το τηλεφώνημα, συχνά μιλούσαν, αλλά νά, τον παρεκάλεσε να 'ναι στην Καλαμάτα το επόμενο Σάββατο, στη συγκέντρωση που θά 'χει των προέδρων της Ανατολικής Πυλίας και τον ήθελε κοντά του. Μέσα στο κατακαλόκαιρο δεν θά 'θελε ν' αφήσει την ακρογιαλιά της Γαργαρούς και το Μεμί.

«Έλα, σε παρακαλώ, τού 'πε. Εσύ τους ξέρεις καλύτερα. Θέλω και τη συμπαράστασή σου».

Ο Δήμος Χρήστου είναι ο γραμματέας του εκπολιτιστικού συλλόγου «Ο Ακρίτας», δραστήριου συλλόγου της Κορώνης. Ο ίδιος κάνει σχέδια. Παίρνοντας τη σύνταξη του γύρισε στην Κορώνη. Ο Κλάους Σαίφερ, φίλος του από τη Βόννη, τον παρείκίνησε και τελικά τον κατάφερε να συνεργασθούν ιδιωτικά.

«Εσύ παθολόγος κι εγώ παιδίατρος, καλύπτουμε βασικές ανάγκες της περιοχής».

Τον βοήθησε ακόμη με κάτι γνωριμίες που έχει στο Υπουργείο σε κάποιες δυσκολίες του σχετικά με τη σύνταξη. Ο Σαίφερ ερχόταν κάθε καλοκαίρι και τελικά έμεινε μόνιμα στην Κορώνη. Αγόρασε σπίτι κι έκανε κατάσταση. Ο Δήμος έχει τα όνειρά του. Και πώς να το κάνουμε; Η Κορώνη είναι πάντα η Κορώνη!

Ο Δρακούλης Μιχαλακέας είναι ο καινούργιος Νομάρχης της Μεσσηνίας. Φίλος του Δήμου Χρήστου από παλιά. Είναι άνθρωπος των Γραμμάτων κι απ' τους βασικούς συνεργάτες του περιοδικού «Υπευθυνότητα». Κι όπως συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις, δεν είναι πολιτικός. Δεν είναι πολιτικός με πείρα. Η παράταξή του τον προέβαλε ως άνθρωπο με κύρος, που δεν έχει νοθευτεί ακόμη κι έτσι εκλέχτηκε. Γνωρίζει τις δυσκολίες και γι' αυτό ζητάει τη βοήθεια φίλων του που να ξέρουν.

Ήταν Παρασκευή απομεσήμερο, που πήρε στο τηλέφωνο τον Δήμου Χρήστου για να συναντηθούν αύριο, Σάββατο πρωί. Κι εκείνος έπρεπε να αλλάξει το πρόγραμμά του. Είχε κανονίσει με το ψαροκάικο του Φοσσέ για το Βενέτικο, μια στάση για πεταχή στ' ακρωτήριο του Ακρίτα, τον Κάβο Γάλο, πέρασμα ψαριών. Κατέβηκε όμως στην Ομαλή, συνάντησε τον Φοσσέ και τα κανόνισε για άλλη φορά.

Ο ήλιος είχε γύρει στα χαμηλοψηλάματα προς τη Σαρναούρα. Χτυπούσε κατάφαστα απέναντι τον Ταΰγετο και τούδινε σιγά-σιγά ένα γαλάζιο χρώμα, καθώς τα ριζά του σμίγουν με τη θάλασσα, που ακινητούσε ως πέρα στην Καρδαμύλη. Ο Δήμος ένιωθε ως μέσα στο πετσί του τη γλυκειά ώρα του μουχρώματος. Ακούμπησε το σαγόνι του στην τρίτη καρέκλα, που είχε πιάσει, κι απόμεινε αποχαυνωμένος να κοιτάζει τη ράχη της θάλασσας. Κι έμεινε έτσι εκεί για αρκετή ώρα. Κατάλαβε καλύτερα αυτό που λέγεται για τη θάλασσα, τη φωτιά και τη γυναίκα...

Παράγγειλε ύστερα στο μαγαζί του Τσιριγώτη χταπόδι με ουζάκι. Ήταν η ώρα που ερχόταν ο κόσμος στην παραλία για δροσιά και κουβέντα. Ο Κλάους Σαίφερ κα-

τέβαινε από το Κάστρο, όπου συνήθιζε να κάνει την εσπερινή του βόλτα κι ο Μουσταφάς Κεμάλογλου ερχόταν από τα Τσιφλίκια για δουλειές συνήθως της κοινότητας, αλλά και για ιδιωτικές του υποθέσεις. Ήρθαν σαν προσκεκλημένοι του, τους πρόσφερε καρέκλες. Ύστερα άρχισε να τους μιλάει για το αυριανό του ταξίδι και ρώτησε, αν θέλουν κάτι από την Καλαμάτα. Ο Σαίφερ του είπε πως θα πάει την Κυριακή. Ο Μουσταφάς, του είπε πως έχει κι αυτός πρόσκληση. Όχι αυτός προσωπικά, αλλά να, οι πρόεδροι ανάμεσα σ' αυτούς κι ο πρόεδρος των Τσιφλικιών. Ο Σαίφερ, αφού πήρε το ποτό του, «ζητώ τη συγγνώμη σας», είπε, κι έφυγε σε προγραμματισμένη του εργασία.

Μόλις μέιναν οι δύο τους, ο Μουσταφάς ρώτησε με φανερό ενδιαφέρον: «Τι να μας θέλει, Δήμο μου, ο Νομάρχης; Εσύ πρέπει να ξέρεις, φίλος σου είναι...»

«Δεν ξέρω Μουσταφά μου, αλλά να, νέος είναι στη θέση του, μάλλον για γνωριμία θα σας θέλει».

Και σταμάτησε, έτσι σαν για να σκεφτεί κάτι.

«Μάλλον... Εγώ πάω να τον συγχαρώ, να τον ξανασυγχαρώ δηλαδή. Βέβαια μπορεί και να σας ρωτήσει, αν έχετε καμιάν ανάγκη, κανένα θέμα δηλαδή. Ευκαιριακά, όχι ότι θα λύσετε εκεί όλα τα θέματά σας. Αυτά, για άλλη φορά...»

«Αν έχω λέει... ξέρεις, τζάνουμ,... ένα-δύο-πέντε-εφτά...»

«Ε, ε... σταμάτα Μουσταφά... όλα μαζί; Αλλά εσύ σαν τι ανάγκες νά 'χεις... Μια χαρά είσαι! Πρόεδρος της Κοινότητας είσαι... Πρόεδρος του συλλόγου εργαζομένων στη ΒΙΟ-ΤΣΙΦ είσαι, τι άλλο θέλεις...»

«Άκου να σε πω, τζιέρι μου, το πρώτο. Μου πιπιλάνε το μυαλό οι άλλοι για το σχολειό... Εμένα δεν με πολυνοιάζει, δικό μου παιδί δεν έχω, ξέρεις η Εμινέ... Όμως είναι κάπου 45 παιδιά και δεν έχουμε δικό μας σχολειό στη μητρική μας γλώσσα... Άσε τον Μουλλά... Θα μείνουν αγράμματα τα παιδιά, θα ξεχάσουν τη γλώσσα μας. Μην κοιτάς εγώ, εγώ έμαθα μεγάλος τα ρωμαίικα και δεν ξεχνώ τη γλώσσα της μάνας μου. Αυτό είναι το ένα... Έτσι θα τους κλείσω τα στόματα για το άλλο, να μην μιλάνε...»

«Έχεις κι άλλο Μουσταφά;»

«Αμ, σε είπα ντε, καρντάση μου, αυτό δεν με πολυνοιάζει. Το λέω πρώτο, γιατί μου 'χουν πάρει τα μυαλά. Το άλλο είναι που με νοιάζει και με κόβει».

«Και σαν ποιο είναι αυτό και διστάζεις τόσο...»

«Να, καρντασάκι μου, σε λέω εσένα, που θα με καταλάβεις...» κόμπιασε λίγο ο Μουσταφάς, αλλά συνέχισε.

«Να, μου καίει τα τζιέρια μου, πώς να στο πω. Έχω σεβντά... μεγάλο σεβντά».

«Έλα παιδί...» φωνάζει ο Δήμος το γκαρσόνι... Δύο ούζα και παγωμένο νερό... Και ύστερα συμπλήρωσε με πολύ χαμηλωμένη φωνή, που να ακούγεται μόνο από τον φίλο του... για να σβήσει ο Μουσταφάς τον καημό του! Ο σεβντάς είναι καημός και πόνος, έτσι δεν είναι;

«Ναι, ναι, φίλε μου. Γι' αυτό είπα, πως με καταλαβαίνεις».

«Και ποια είναι με το καλό, ποια Φατμέ, Μουσταφά;»

«Δεν είναι δικιά μας, αλλά ρωμιά!...»

Ο Δήμος Χρήστου έμεινε έκπληκτος, βγήκε όμως σύντομα απ' αυτή την κατάσταση για να ρωτήσει.

«Καλά, Μουσταφά, εσύ δεν είσαι παντρεμένος με την Εμινέ;»

«Ήμουν, αλλά χώρισα! Δεν κάναμε παιδιά, βλέπεις...»

«Και δεν παίρνεις άλλη, άλλες, θέλω να πω...»

«Άστα, φίλε μου, πάει εκείνη η καλή εποχή... Αλλά μην παίζεις με τον πόνο μου, δεν μπορώ να ησυχάσω, τζάνουμ... Αφού και τραγούδια της τραγούδησα κάτω απ' το παράθυρό της. Αχ, εγώ... Άκου το τραγούδι.»

*«Έλα λουλούδι του μπαχτσέ
για να σε κάνω λαγκριντί... εκμέκ».*

Δεν της έκαμα ακόμη λαγκριντί, αλλά πού θα πάει...

«Και δε μου λες, Μουσταφά, είναι όμορφη;»

«Αχ, τι να σε πω, τζιέρι μου... Ουρί, ουρί του παραδείσου είναι! Και μη με αναγελάσεις... νάξερεις όμως... Τα μάτια της είναι σαν τη θάλασσα της Γαρμαρούς, που τη φιλάει ο ήλιος το πρωί· τα μαλλιά της χύνονται σαν τον καταρράκτη στο Μπογάζι, το σώμα της... το σώμα της... Έχεις δει γοργόνα;...»

Ο Δήμος Χρήστου έφερε την παλάμη του στο μέτωπο του Μουσταφά.

«Καις, Μουσταφά, καις... πάρε καμιάν ασπιρίνη...»

«Καλά, καλά.... Με κοροϊδεύεις εσύ. Όμως...»

«Κι απ' το Νομάρχη τι ζητάς;»

«Αμ, πώς. Να, κεφαλή μου είναι. Υπάρχουν δυσκολίες, ρωμιά αυτή, Τούρκος εγώ... Θα μου βρει λύση!»

Σταμάτησε για λίγο, πήρε ανάσα και συνέχισε.

«Έχω πολλά να σε πω... τώρα μένω σ' άλλο ένα. Να, πρέπει ο δρόμος απ' το Γρίζι προς την Ταβέρνα, εκεί λίγο πριν από τον Κάμπο, το Γριζόκαμπο, να συνεχίσει ασφαλτοστρωμένος μερικά χιλιόμετρα αριστερά προς τη Λούτσα. Έχω αγοράσει αρκετά στρέμματα εκεί και θέλω να φτιάξω σπίτια για ενοικιαζόμενα δωμάτια και βλέπουμε. Όπως ο Χαίνιγκερ στην παραλία των Τσιφλικιών. Με πιάνει ο καημός! Ξέρεις, καρντάση μου, τα παλιά τα χρόνια... Ξέρεις πώς το λέγανε το μέρος αυτό; «Μαχμούτ-αγά.» Όλο το χωριό. Τόχε ο προπάππος μου, ας πούμε, τσιφλίκι του, όλο δικό του και τούχε δώσει και τ' όνομά του. Έγινε και βακούφι της Κελλαριάς. Εσύ διαβάξεις ιστορία. Μετά άλλαξε όνομα. Ο Βενιζέλος μεγάλος άνθρωπος φίλος του Κεμάλ. Φίλοι αυτοί, φίλοι κι εμείς. Όπως παλιά. «Εσκι ντόστ ντουσμάν ολμάζ». Γίνεται, μπρε, ο παλιός ο φίλος να γίνει εχθρός; Δε γίνεται!... Αυτό το τσιφλίκι του προπάππου μου στο «Μαχμούτ-αγά» το θέλω! Θα με βοηθήσει κι ο Χαίνιγκερ, έτσι μού 'πε. Με το αζημίωτο φυσικά. Είναι κοντά στο Γρίζι. Διάβασες τζάνουμ τους «Μαυρόλυκους;»

Ο Δήμος Χρήστου ήξερε για τους «Μαυρόλυκους», δεν μπόρεσε όμως εκείνη τη στιγμή κάτι να πει. Τον ξάφνιασε πολύ η αναφορά του Μουσταφά κι απόρησε. Κι αυτό ήταν γι' αυτόν ένα θέμα και τά 'βαλε με τον εαυτό του. Αρκέστηκε μόνο να πει: «Καλά, όμως αυτά είναι πολλά... Και δεν είναι κατάλληλη στιγμή».

Κι ο Μουσταφάς συμπλήρωσε: «Ό,τι προλάβω... θα ξαναπάω!...»

Και σηκώθηκαν για να γυρίσουν στα σπίτια τους, καθώς η ώρα είχε περάσει και μάλιστα είχαν ταξίδι γι' αύριο. Ο Μουσταφάς έπιασε το χέρι του Δήμου και τον κοίταζε επίμονα στα μάτια, με τη βασίμη ελπίδα πως αυτός ό,τι μπορούσε θα 'κανε. Και μπορούσε πολλά, καθώς πίστευε. Άφησε επίσης να εννοηθεί πως, σαν μπαξίσι, θα φρόντιζε να μπει ο ανηψιός του στο Λογιστήριο της ΒΙΟ-ΤΣΙΦ. Μπορούσε να επηρεάσει τον Χαίνιγκερ, αφού επηρέαζε τους εργάτες.

«Αυτό το αλισβερίσι...» μουρμούρισε με νόημα ο Μουσταφάς. Ο Δήμος Χρήστου έμεινε για λίγο στάσιμος και σκεφτικός, καθώς έβλεπε τον Μουσταφά να 'χει πάρει το δρόμο του. Και ξεκινώντας μιλούσε με τον εαυτό του.

«Μιχαλακέας-Χρήστου από τη μια μεριά, Χαίνιγκερ - Σαίφερ - Κεμάλογλου από την άλλη, 2-3, σημειώσατε 2. Το παιγνίδι φιλικό, θα μου πεις. Όμως, να πάρει η ευχή, πολύ συχνά το βλέπουμε, σ' αυτά τα λεγόμενα φιλικά παιγνίδια συναντάμε μεγαλύτερο πάθος... πέφτει και ξύλο.

Το Σάββατο ο Δήμος Χρήστου πήγε πρωί στην Καλαμάτα, νωρίτερα από τους άλλους, τους προέδρους δηλαδή, για να δει τον Νομάρχη και να πουν μερικά δικά τους. Είχαν αρκετά να πουν. Ο Μιχαλακέας, άνθρωπος της «Υπευθυνότητας» ασχολείται τώρα με πρακτικά θέματα και κοινά. Τέτοια όνειρα τα συναντάμε σε αρκετούς. Είπαν πολλά και χαρήκανε την κουβέντα τους. Ο Νομάρχης είχε υπαλλήλους δίπλα του, ικανούς ανθρώπους, αλλά πως να το κάνουμε, δημόσιοι είναι και θα ξέρετε το ανέκδοτο γι' αυτούς, τώρα που δέσανε το γάδαρό τους.

«Να 'σαι δίπλα μου», τον παρακάλεσε ο Μιχαλακέας, και καθώς θα μου συσταίνονται οι πρόεδροι, εσύ να μου λες δύο κουβέντες παραπάνω, σιγανά. Όλους τους ξέρεις.

Κάθισε δίπλα του. Καλωσόρισε εκείνος τους προέδρους και τους παρακάλεσε ως Νομάρχης για συνεργασία. Τους είπε, κλείνοντας τα εισαγωγικά του:

«Σήμερα θέλω μόνο να γνωριστούμε. Σας παρακαλώ, αρχίζοντας από εδώ αριστερά την πρώτη σειρά, να μου λέει καθένας το όνομά του, την κοινότητα κι ένα αίτημα του. Μόνο ένα για σήμερα. Φυσικά, θα 'χετε περισσότερα... Ο Γραμματέας εδώ, ο κύριος Ξανθάκος, θα κρατάει σημειώσεις». Κι άρχισε η γνωριμία με τη σειρά που πρότεινε.

– Γεώργιος Μίχος, κύριε Νομάρχη, πρόεδρος Βασιλιτσίου. Κύριο αίτημά μας, να τελειώσει ο δρόμος απ' την Κορώνη ως πάνω, μέσα στο χωριό μας. Και κάθισε.

– Μανώλης Τοπιζάκης, πρόεδρος Κελλαριάς. Να εγκριθεί το δάνειο για τον συνεταιρισμό μας, κύριε Νομάρχη. Από καιρό έχουμε κάνει αίτηση. Τό 'χουμε πολύ ανάγκη.

– Μουσταφάς Κεμάλογλου, Μουχτάρης, όχι, όχι, με συμπαθάς, κύριε Νομάρχη, πρόεδρος Τσιφλικιών. Θέλουμε ν' ανοίξουμε σκολειό για τα παιδιά μας. Βοήθησέ μας. Και κάθισε.

Ο Δρακούλης Μιχαλακέας έδειξε έκπληκτος, σαν να τα 'χασε. Κοίταξε τον Δήμο με απορία. Εκείνος του ψιθύρισε σιγά, αλλά αποφασιστικά.

«Τίποτε... συνέχισε, θα σου πω μετά».

Τον είδε πως ήθελε να ζητήσει διευκρινίσεις. Του επανέλαβε ο Δήμος σταθερά να συνεχίσει. Νόμιζε πως δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή για περισσότερα. Κι εκείνος συνέχισε τη γνωριμία, όπως είχε αρχίσει. Γύρισε μόνο και κάπως ανήσυχος, σαν άνθρωπος που δεν γνώριζε μερικά αλλά σημαντικά, τόνισε στον Χρήστου.

«Μη βιαστείς να φύγεις στο τέλος, σε θέλω!»

Κι αυτός έμεινε. Τον κράτησε να φάνε μαζί και να συζητήσουν.

«Και δε μου λες Δήμο, άρχισε τη συζήτηση καθώς έτρωγαν, τι έχεις να μου πεις γι' αυτόν τον Μουσταφά; Ο Μουσταφάς Μουχτάρης - πρόεδρος; Είχε ξαφνιαστεί, ενώ δεν θα 'πρεπε.

«Καλά, πόσο καιρό έχεις να επικοινωνήσεις με τη Μεσσηνία;»

«Με τη Μεσσηνία; Χμ! Ξέρω κι εγώ; Με την Καλαμάτα κάπου κάπου. Μετά τις σπουδές και τη Γαλλία, ξέρεις ασχολήθηκα μ' εκείνες τις εκδόσεις στην Αθήνα και με το περιοδικό. Ξέχασα τον τόπο μας». Κι έπεσε σε συλλογισμό, το ίδιο κι ο Χρήστου για λίγο, γιατί σύντομα πήρε τον λόγο και κάπως έντονα άρχισε να μιλάει.

«Θα στα πω με λίγα λόγια, για να ξέρεις ως Νομάρχης όλο το θέμα». Και στην προσπάθεια του Μιχαλακέα να παρέμβει του λέει: «Άφησε να στα πω με τη σειρά και ρωτάς στο τέλος.

«Τί να ρωτήσω, μήπως ξέρω τι; Καλά, λέγε...»

«Εδώ και πάνω από δέκα χρόνια μια γερμανική εταιρεία με πρόεδρό της τον Γιόχαν Χαίνιγκερ αγόρασε από τον Μποκασάκη το κάρβουνο του Χωματερού. Ανέβαλε όμως την εξόρυξη του λιγνίτη στην αρχή. Μηχανήματα και μηχανικούς είχε. Δεν είχε όμως τα εργατικά χέρια που χρειαζόταν, και μάλιστα τα φτηνά, ώστε να τον συμφέρει. Έτσι έφτιαξε μια μικρή μονάδα στα Τσιφλίκια, με λίγους εργάτες στην αρχή για τη συλλογή και αποθήκευση κρασιού και λαδιού. Ό,τι μάζευε το 'στελνε στο Μόναχο για την τελική του φόρμα κι ερχόντουσαν πίσω στην Ελλάδα, καθώς σ' όλο τον κόσμο, ως γερμανικά προϊόντα. Βασικά, το κρασί. Με το λάδι είχε κάνει κάτι κομπίνες. Η εταιρεία του άπλωσε πλοκάμια και σε Ιταλία και Ισπανία. Είχε να κάνει και με σπορέλαια. Δεν τα ξέρω καλά. Αλλ' ο Χαίνιγκερ δεν βιαζόταν. Έμπορος είναι, ζητούσε φτηνά χέρια.

Και μια χρονιά, δεν θυμάμαι ποια ακριβώς, ένα σαπιοκάραβο τούρκικο έβγαλε στο Βενέτικο 57 Κούρδους και Ιρακινούς λαθρομετανάστες και χάθηκε. Αυτοί θα πέθαιναν εκεί από την πείνα και τη δίψα. Έδωκαν σινιάλο κι ένα ψαροκάϊκο κορωνάϊκο έφερε το μήνυμα. Οι δικοί μας τους πήγαν νερό και φαγητό, αλλά δεν ήξεραν τι να κάνουν. Ο πρόεδρος δηλαδή και οι αρχές. Απευθύνθηκαν στην Καλαμάτα, αλλ' ο Χαίνιγκερ είχε προλάβει να κάνει την προσφορά του, με το γερμανικό προξενείο. Την προσφορά του την παρουσίασε και σαν βοήθεια. Προκειμένου να τους διώξουν και να δημιουργήσουν χειρότερο πρόβλημα, για λόγους ανθρωπιστικούς προσφερόταν αυτός να τους πάρει σαν εργάτες στο λάδι και στο κρασί για ένα εξάμηνο. Τους ήθελε εποχι-

κούς για ένα εξάμηνο για να είναι ελεύθερος αργότερα να ενεργήσει, όπως θα τον βόλευε. Το ίδιο έκανε και με μερικούς δικούς μας. Συνάντησε δυσκολίες στην αρχή, τελικά του είπαν κι ευχαριστώ για την εξυπηρέτηση. Η ευγένεια υποχρεώνει, όπως λέτε κι εσείς. Προτού τελειώσει το εξάμηνο είχε φροντίσει να αντικαταστήσει τους Κούρδους με Τούρκους, λαθρομετανάστες επίσης. Το πώς, δεν κατέχω το θέμα. Πολλά λέγονται. Εγώ σου αναφέρω μόνο τα γεγονότα. Στο μεταξύ φρόντισε να φτιάξει και σπίτια για τους εργάτες. Όπως τα Άσπρα Σπίτια της Πεσινέ, ξέρεις. Έφτιαξε και μεγάλες εγκαταστάσεις για ενοικιαζόμενα δωμάτια, studios, εσύ αυτά τα ξέρεις. Κυρίως για ξένους τουρίστες, αλλά και για Έλληνες. Τη διαχείριση την έχει η εταιρεία του. Αυτά βέβαια τους πρώτους καιρούς, γιατί τώρα τα δύο τελευταία χρόνια, που συνδέθηκε η Τουρκία με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, οι Τούρκοι έρχονται ελεύθερα, όπως και οι Γερμανοί εξ αρχής. Κι είναι μιλιούνια, να πάρει η οργή. Υπάρχει ελεύθερη διακίνηση πολιτών, όπως λένε οι εταίροι μας. Εμάς, ως κράτος, δεν μας πέφτει λόγος. Φτηνά χέρια θέλει ο Χαϊνίγκερ. Προτιμά Τούρκους. Δικαίωμά του. Τα Τσιφλίκια είναι καινούργιος σχετικά οικισμός, χωριό δηλαδή. Τα παλιά σπίτια αγοράστηκαν. Η εταιρεία ΒΙΟ-ΤΣΙΦ του Χαϊνίγκερ δημιούργησε ένα καινούργιο χωριό, ένα τουρκικό χωριό. Ο Μουσταφάς ονειρεύεται ένα τέτοιο στο Γριζόκαμπο, το «Μαχμούτ-Αγά». Πού είναι το πρόβλημα; Στα Τσιφλίκια είναι τώρα 150 οικογένειες. Αυτοί γεννάνε πολλά. Σαν κουνέλες. Ο Μουσταφάς είναι πρόεδρος του συλλόγου των εργαζομένων, με λόγο στο συμβούλιο της εταιρείας. Συνδικαλιστής, σκληρό καρύδι! Τελευταία εκλέχτηκε δημοκρατικά και πρόεδρος της κοινότητας των Τσιφλικιών. Και ως πρόεδρος σε παρακαλεί να τον βοηθήσεις να δημιουργηθεί σχολείο για τα 45-50 παιδιά του χωριού. Ευκαιριακά, έρχονται στην Κορώνη. Θέλουν όμως δικό τους σχολείο.

Ο Δήμος σταμάτησε και πήρε βαθειά ανάσα.

«Αχ, στα 'πα και ησύχασα! Είπε μ' ανακούφιση.

Για λίγο ο Μιχαλακέας έμεινε άφωνος. Ύστερα, που συνήλθε κάπως, είπε: «Τον μασκαρά τον Μουσταφά, τι μου κάνει! Και μου μίλησες γι' αυτόν!». «Α, δεν έχεις δικιο. Ο Μουσταφάς τι; Ο Μουσταφάς δεν είναι μασκαράς. Μη λέμε και υπερβολές. Δεν βλέπεις κανένα. Άσε, που μου ζήτησε να τον βοηθήσω!»

«Να τον βοηθήσεις; Σε τι;» «Α, τίποτε. Να, θέλει να παντρευτεί... να παντρευτεί μια δική μας. Θα στο πει και σένα. Θέλει όπως μούπε, τη γνώμη σου και τη βοήθειά σου». «Ουφ! Έκανε ο Μιχαλακέας... Μπελάδες!»

Κι ο Δήμος Χρήστου για να πει κάτι: «Αυτά έχει η ζωή, φίλε μου, αυτά έχει η πολιτική. Τελευταία γίνεται περισσότερο φανερό πως ούτε τη ζωή ελέγχεις, ούτε την πολιτική. Αλλού κανονίζονται. Άλλοι σκέφτονται για σένα, πριν από σένα. Και ενεργούν, δυστυχώς!»

Καζάνι έγινε το κεφάλι του Δρακούλη Μιχαλακέα, του Νομάρχη της Μεσσηνίας. Το τίναξε δεξιά κι αριστερά στους ώμους του και είπε: «Μερικά πράγματα, φίλε Δήμο, όχι ότι δεν τα βλέπεις ή δεν τα ακούς, αλλά να, τα συνειδητοποιείς αργότερα. Αργά. Προχωρούν ανεπαίσθητα, υπέρπου! Και τότε τι κάνεις;»

Στράφηκε τότε προς το γκαρσόνι και ζήτησε ξανά μπύρες, μέσα στο κατακαλόκαιρο, αυτός που αποφεύγει τα οινοπνευματώδη.

«Αν και δεν επιτρέπεται εν ώρα υπηρεσίας», είπε.

«Ποιας υπηρεσίας, αντέτεινε ο Χρήστος. Ζαλίστηρες; Σε εστιατόριο βρισκόμαστε. Στου Ορφανού...»

«Υπηρεσία, υπηρεσία, ξέρω τι σου λέω. Πότε θα σε ξαναδώ; Είναι ανάγκη, ανάγκη μου».

«Ανάγκη; Τι ανάγκη; Ο Μουσταφάς Κεμάλογλου, ψυχούλα!»

Ο Μιχαλακέας τον κοίταξε μ' ένα ακαθόριστο συναίσθημα: απορούσε κι ερωτούσε. Πάντα τον ενοχλούσαν τα αυτονόητα, οι μονόδρομοι. Του άρεσε το παιγνίδι του έτσι κι αλλιώς κι αλλιώς. Να μην του δένονται σφιχτά τα χέρια.

«Στην αρχή βρισκόμαστε, είπε, από δω και πέρα τα δύσκολα... Σκέφτομαι και την «Υπευθυνότητα». Δεν καθόμουν εκεί!»

«Σε παρακαλώ, δεν θέλω λιποψυχίες!»

Ο Δρακούλης Μιχαλακέας δεν είναι από τους ανθρώπους που χάνουν το θάρρος τους. Γνωρίζει τις δυσκολίες, αντιλαμβάνεται τα σημεία των καιρών. Ενοχλείται μόνο όταν μερικά και μάλιστα ολοφάνερα του ξεφεύγουν. Οι φίλοι, συμπληρώνει ο ένας τον άλλο.

Ο Δήμος Χρήστος έφτασε στην Κορώνη αργά το βράδυ. Στο γνωστό μαγαζί του Τσιριγώτη τον περίμεναν ο Σαίφερ με το Μουσταφά. Ο Σαίφερ, ως παιδίατρος, μπορεί να μην έχει άμεση συνεργασία με τον Χαίνιγκερ, όμως είναι το μάτι του και το αυτί του στην περιοχή. Και έχει αρχίσει τις ενέργειες για τη δημιουργία ενός «ελληνογερμανικού συνδέσμου» για την καλλιέργεια και ανάπτυξη των πνευματικών σχέσεων. Βολιδοσκοπήσε και τον Μουσταφά ακόμα. Εκείνος όμως είχε αμεσότερα, δικά του προβλήματα. Γι' αυτό μόλις αντίκρυσε τον Δήμο, έδειξε πως τον περίμενε. Του φαινόταν. Βιάστηκε να τον ρωτήσει.

«Τι είπατε τζάνοιμ, με τον Νομάρχη; Του είπες κάτι για μένα;». Και περίμενε μ' ανοιχτό το στόμα την απάντησή του. Ο Δήμος έπρεπε να προσαρμόσει την απάντησή του στο όλο κλίμα.

«Ο Νομάρχης, Μουσταφά, όπως θα κατάλαβες, είναι άνθρωπος με καλή θέληση. Όμως, τα πράγματα δεν είναι εύκολα. Βέβαια θα προσπαθήσει...»

Έμεινε σκεφτικός ο Μουσταφάς, κάτι δεν του έβγαινε, κάτι ήθελε να πει.

«Εσύ, καρντσάκι μου, θα πεις κάτι, θα βοηθήσεις για την Κατερίνα;»

«Φίλε μου, εγώ τι μπορώ; Ξέρεις πως ενδιαφέρομαι, αλλά οι δικοί της εδώ, οι άλλοι στα Τσιφλίκια πώς θα το δουν;»

Ο Μουσταφάς μισογέλασε πονηρά, κουβαλώντας βέβαια την ανατολίτικη λαϊκή σοφία.

«Να, μόλις φτιάξουμε το σκολειό, θα κλείσω όλων τα στόματα. Ανοιχτά μιλάνε, πολύ μιλάνε. Στην Κατερίνα μίλησα, δηλαδή κάπως...». Ο Δήμος δεν περίμενε αυτή την εξέλιξη. «Μίλησες; Και τι σου είπε;». «Βιάζεσαι, Μουσταφά, βιάζεσαι πολύ!» μου είπε.

«Τι βιάζομαι δηλαδή... Σεβντάς είναι αυτός, δεν είναι σοφράς...» Και κοίταξε τον Δήμο στα μάτια, για να του δώσει να καταλάβει καλύτερα. Φεύγοντας του ψιθύρισε, έτσι στο πλάι, χωρίς να ακούγεται από τον Σαίφερ.

«Α, τζάνουμ, να μην το ξεχάσω· στείλε αύριο στο εργοστάσιο τον ανιψιό σου. Μίλησα στον Χαίνιγκερ, υπάρχει άδεια θέση μεγάλη, στο Λογιστήριο...»

Και απομακρύνθηκε προς τον μεγάλο δρόμο.

Ο Δήμος πράγματι τον είχε παρακαλέσει για τον γιο της αδελφής του, πτυχιούχο κι άνεργο.

«Να πηγαίνω κι εγώ... κουραστική η σημερινή μέρα!» είπε, καθώς έμεινε με τον Σαίφερ. Αυτός όμως θέλησε να του μιλήσει.

«Δυό λόγια, φίλε μου, και φεύγουμε. Φεύγουμε μαζί. Σου υπενθυμίζω, πως πρέπει να βιαστούμε για να πάρουμε την έγκριση για τον Σύνδεσμο. Να προλάβουμε. Βλέπεις το φθινόπωρο θά 'χετε εκλογές, όπως λέγεται. Κάποιες εφημερίδες τό 'γραψαν κίολας. Τι θά 'λεγες να 'σαι υποψήφιος, νά 'χουμε κι εμείς έναν άνθρωπο δικό μας, Κορωναίο;»

«Όπως ξέρεις, Κλάους, εγώ δεν έχω επαφές κομματικές, ούτε καν με γνωρίζουν... Ο Πρόεδρος...»

Ο Σαίφερ βιάστηκε να τον διακόψει.

«Ο Πρόεδρος του κόμματος της Αναγέννησης», δηλαδή, θα σε προτείνει μόνος του. Περιμένουμε την έγκρισή σου. Ο Χαίνιγκερ κι εγώ μιλήσαμε στον Ότο Σμιτ, τον πρεσβευτή μας στην Αθήνα. Κι εκείνος βολιδοσκόπησε τον πρόεδρο. Ξέρεις, σπούδαξαν μαζί στη Χαϊδελβέργη. Δεν θά 'χουμε δυσκολίες. Έτσι νομίζω...»

Ο Δήμος δεν αισθάνθηκε καλά. Κι όπως έλεγε και ξανάλεγε αργότερα· «να πάρει και να σηκώσει! Στην Κορώνη και να στηρίζεσαι στον Κλάους και στον Μουσταφά!» Γι' αυτό, απότομα διέκοψε το Σαίφερ.

«Σταμάτα, σταμάτα, φίλε Κλάους... Μου τά 'πες απανωτά και ζαλιστήκα... Με ταρακούνησε κι ο Μουσταφάς...»

«Καλά, φίλε μου, δεν βιαζόμαστε... Έχεις δίκιο. Είναι περασμένη και η ώρα... Και ανασηκώθηκε απ' την καρέκλα του».

«Αξίζει όμως τον κόπο, για σκέψου το...», του τόνισε αποχαιρετώντας τον. Και χώρισαν για τα σπίτια τους.

Αν και κατάκοπος ο Δήμος δεν είχε διάθεση για ύπνο. Ο νους του γυρόφερνε στις βοήθειες, που του πρόσφεραν οι φίλοι του. Αυτό τον στεναχωρούσε πολύ. Αισθανόταν αδύναμος.

Και καθώς ανέβαινε προς το Μπούργκο, είχε κατάφατσα το ολόγιομο φεγγάρι να χύνει χρυσάφι στη θάλασσα. Απ' τον Ταϋγετο ίσαμε την Κορώνη. Τότε του ήρθε η επιθυμία, αν μπορούσε δηλαδή, να αδειάσει το κεφάλι του απ' όλα αυτά που τό 'χε γεμίσει όλη τη μέρα και να το γεμίσει με το φεγγάρι, τη θάλασσα, την απογιάδα, το αεράκι,

που έρχεται φέροντας μυρουδιές από τους κήπους, αλλά κι από τ' αλώνια με τα σταφύλια και τα σύκα. Έξω έλαμπε σα μέρα. «Του Αυγούστου το φεγγάρι, ήλιος της ημέρας μοιάζει». Και καθώς κοίταζε από ψηλά τις αραγμένες βάρκες, τού 'ρθε στο μυαλό το παλιό τραγουδάκι που τό 'λεγε νέος:

*«Πανσέληνο και στον Βοσπόρου τα νερά,
πάνω στο κύμα κυλάει η βάρκα απαλά...»*

Δε πρόφθασαν να κατακάτσουν οι σκέψεις του κι απόμακρα ακουγόταν στη σιγαλιά της νύκτας μια παθιασμένη φωνή που τη συνόδευε ούτι:

*«Έλα λουλούδι του Μπαξέ
για να σε κάνω λαγκριντί... Εκμέκ»*

Αφουγκράστηκε για να αναγνωρίσει τη φωνή. «Α, ρε μπαξεβάνη, μουχτάρη Μουσταφά! Το χαβά σου!» μουρμούρισε και ρίχτηκε σ' έναν καναπέ στο μπαλκόνι του σπιτιού του. Ήθελε να μείνει ξέσκεπος, κάτω απ' το φεγγάρι και τ' αστέρια. Απ' εκεί αγνάντευε ως κάτω το Βενέτικο. Ηρεμούσε. Και το τραγούδι συνέχιζε. Ξανά και ξανά.

«Έλα λουλούδι του Μπαξέ...»

Ξεκαθάριζε σιγά-σιγά το μυαλό του. Ερχόταν στον εαυτό του.

«Ας μην προσθέσουμε στις έγνοιες της ημέρας και τις έγνοιες της νύχτας.... Η κάθε μια έχει τις δικές της...»

Στράφηκε προς την Ανατολή. Σιγομουρμούρισε κάτι δικά του. Σταυροκοπήθηκε κι αποκοιμήθηκε!!

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡ. ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

Αφιερωμένο, σ' όλες τις φωτεινές μορφές

Πώς αφέθηκα να φτάσω και πάλι σ' αυτό το αδιέξοδο; Αφού τον δρόμο τούτο τον γνωρίζω πολύ καλά!... Πάντα με οδηγεί εδώ. Στο ίδιο σημείο. Εδώ. Όπου βουλιάζοντας στα δάκρυά μου, μετρώ την φτωχή μου την ύπαρξη. Θλίψη... κι αδράνεια θανάτου.

Απελπισία... Πέτρα βαρειά. Φράζει τη γλυκειά πηγή της ζωής μου: Την αγάπη μου, για μένα και για κάθε τι πέρα από μένα. Η ίδια μυστική πηγή που έχει δοθεί στον καθένα... να δροσίζει εκείνο που καταφέρνει να την διατηρεί κι όλους, όσοι βρίσκονται γύρω του. Με κυριεύει ο φόβος. Αναζητώ το λάθος. Πού; Πότε ξεχάστηκα κι άφησα παραμελημένο ένα τέτοιο θείο δώρο;

Πονώ... όλα με πονούν...

Μα πώς έχω φτάσει μέχρι εδώ; Δεν πάει άλλο!

– «Αποσύνδεση». Η τελευταία οδηγία πούχει να δώσει το μυαλό μου. Υπακούω, κάθε φορά – αλλοίμονο αν κάποτε δεν υπακούω – κι αποσυνδέομαι από το τώρα μου.

Αλλάζω πορεία. Ανοίγω την πόρτα του δικού μου μικρόκοσμου. Αναζητώ στα συρτάκια της μνήμης – τα σκονισμένα – εκείνο το ένα απ' το οποίο, ξέρω, θα αντλήσω κουράγιο και δύναμη, ώστε να ελευθερώσω την αγάπη μου που την έχει παγιδευμένη η απελπισία.

Αυτό να είναι; ... Ανταποκρίνεται με τριγμούς στην πίεση που ασκώ πάνω του, καθώς προσπαθώ να τ' ανοίξω... Από μέσα ξεχύνεται φως. Αντικρίζω φωτεινές μορφές με γνώριμα ανθρώπινα χείλη – τριαντάφυλλα αμάραντα. Χείλη που ήξεραν να μιλούν με γλυκύτητα: επιδοκιμάζοντας ή αποδοκιμάζοντας πράξεις κι εκφραζόμενες σκέψεις μου. Ήξεραν να σιωπούν. Ήξεραν να διακρίνουν – τα δυσδιάκριτα ίσως γι' άλλους – θετικά στοιχεία στον χαρακτήρα μου, που πλαθόταν ακόμη. Έκαναν αναφορά σ' εκείνα και μόνο. Δεν έπεσαν – πράγμα δύσκολο κι όμως το κατόρθωσαν – σε τέτοιες παγίδες. Αν τόνιζαν τ' αρνητικά στοιχεία στον χαρακτήρα μου, θάταν σαν να λίπαιναν σ' ένα κήπο τ' αγριόχορτα αντί τα λουλούδια...

... Τώρα διακρίνω καλά και τα μάτια στις μορφές που λίγο-λίγο σκορπούν τα σκοτάδια τ' αδιέξοδου που είχα βρεθεί. Μάτια... Δεν αντελήφθηκα ποτέ να είχαν οποιόδηποτε ιδιαίτερο λόγο κι όμως με κάλυπταν σαν τα συναντούσα μ' ένα πανέμορφο διπλοφασμένο μανδύα αγάπης, σαν χάδι ανάλαφρο. Οι κλωστήρες με τις οποίες υφάνθηκε – αν είναι απαραίτητο να μετρηθούν στα μέτρα του υλικού κόσμου μας: ασήμι και χρυσάφι. Η μια αναγνώριση και στην ελάχιστη των προσπαθειών μου για επίτευξη του καλύτερου. Αποδοχή της διαφορετικότητας μου η άλλη. Μοναδική τους έγνοια λες, να με προστατέψουν – συνειδητά άραγε; – από το χάος και την αδιαφορία των χρόνων που θ' ακολουθούσαν...

Τέλος στο ίδιο συρτάκι – που ολόφωτο πια, σαν δωμάτιο, γιορτινά στολισμένο φαντάζει – η ελπίδα μαζεμένη στη γωνίτσα της.

— «Εσένα, κάπου σε ξέρω» της λέω. «Κάπου σ' έχω ξαναδεί». Κι αυτή τινάζει τα φτεράκια της και φτερουγίζει ολόχαρη - σαν μικρό παιδί που επιτέλους του δίνουν σημασία και παίζουν μαζί του. Κάθεται στον ώμο μου χαδιάρικα. Μου χαμογελά, ακουμπώντας το κεφαλάκι της στο μάγουλό μου.

— «Επιτέλους! Τα κατάφερες. Με βρήκες και τώρα. Είμαι ευχαριστημένη», μου λέει.

— «Κι εγώ...» της απαντώ. Δίνει άλλο ένα γύρο. Με το νέο τίναγμα των φτερών της σκόνη γίνεται η πέτρα της απελπισίας μου!

Επίλογος, ίδιος πάντα.

Χείλη μου τριαντάφυλλα -αμάραντα αγαπημένα, μάτια μου λατρεμένα, στοργικά, σας ευχαριστώ. Ευχαριστώ που περιμαζέψατε και μου τη θρέψατε με τη δρόσο της αγάπης σας κι αυτή τη φορά την ελπίδα μου. Μη χαθεί και χαθώ στην ξηρασία που σκορπά η απελπισία. Ευχαριστώ που υπήρξατε στη ζωή μου, ώστε να μπορώ, ακόμα και στο μακρινό μου τώρα, να σας ξαναταμώνω. Να παίρνω απ' το βλέμμα σας το χάδι κι απ' το γλυκό σας λόγο το φιλί: Ασπίδες μου πια σ' όποια βέλη μπορεί, οποιαδήποτε ώρα να ριφθούν εναντίον μου. Έτσι μπορώ να γυρνάω στο παρόν μου όρθια.

Τώρα σαν κάθε φορά που ταξιδεύω σ' αυτές τις ίδιες διαδρομές, το μυαλό μου μου δίνει νεότερες οδηγίες:

— «Επανασύνδεση».

Επανασυνδέομαι αλλάζοντας και πάλι πορεία. Βγαίνω απ' τ' αδιέξοδο... Ζω!

ΑΘΗΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΑΦΟΥΚΡΑΖΟΜΕΝΟΣ ΤΙΣ ΟΜΟΡΦΙΕΣ

*Όσάν ακούγονται οι ανέμοι
Εκεί που τα γαλάζια νερά
Τρέχουν, μες την πανδαισία της φύσης
Εκεί που το χαμόγελο του παιδιού
Αποτυπώνεται στα ροδοκόκκινα γαρούφαλλα
Εκεί που η ομορφιά χάνεται στις αχνές ομίχλες
Τότε λες κι ακούς τις φωνές των αηδονιών
Που ξυπνάνε μέσα σου το λυκόφως
Και σε κάνουνε να ξεχνάς τους ρόδινους σου
Συλλογισμούς
Αφουγκραζόμενος τις ομορφιές της φύσης
Που τόσο αγάπησες.*

ΜΙΧΑΛΗΣ Α. ΚΑΡΥΚΙΔΗΣ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΔΟΚΙΜΙΑΚΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΛΟΥΛΑΣ Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

Πριν συναντήσω τη Λούλα Κωνσταντινίδου και μιλήσω μαζί της, την είχα ήδη διαβάσει. Μου είχε γίνει γνωστή από συνεργασίες της σε διάφορα περιοδικά, όπως η «Νέα Εστία», το «Περιοδικό μας», η «Νέα Σκέψη».

Όταν είχα την τύχη να την γνωρίσω κι από κοντά σε λογοτεχνικές εκδηλώσεις της Εθνικής Εταιρείας των Ελλήνων Λογοτεχνών, που είμαστε τακτικά μέλη, με γοήτεψε κυριολεκτικά η όλη παρουσία της.

Ευγενέστατη, καταδεκτική, κομψή και αεικίνητη, με τρόπο που να απορείς πόση εσωτερική φλόγα, διάθεση, αγάπη και κινητικότητα κρύβει μέσα του αυτό το μικρό, λεπτό σώμα. Πάντα μ' ένα καλό λόγο, πάντα να βοηθήσει στις δύσκολες στιγμές. Με ένα γλυκό ειλικρινές χαμόγελο ν' ανθίζει στα χείλη της, μια αποτύπωση και επιβίωση «της νυν ουσιώδους εν ανεπαρκεία» ανθρώπινης ευγένειας, σ' ένα καθάριο πρόσωπο, με τα χαριτωμένα γυαλάκια της.

Αυτής της εσώτερης ψυχικής ευγένειας των καλών τρόπων, που ήτανε ίδιο των παλιών αθηναϊκών οικογενειών, χωρίς τον απαράδεχτο ενικό του «συ», σε μια γλώσσα θεσπέσια, ελληνική, που διαθέτει ευτυχώς ακόμα και το δεύτερο ενικό και το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο διαφορετικά και όχι το ίδιο (you), όπως η δεύτερη-επίσημη ισάξια γλώσσα μας!...

Γεννήθηκε στην Αθήνα, με καταγωγή από την τραχιά, ηρωϊκή Μάνη. Σπούδασε φιλολογία και ξένες γλώσσες. Εργάστηκε στο Δημόσιο και πρόσφερε, εκτός από το Λυκειο των Ελληνίδων, πολλά και χρήσιμα σε πολλές κοινωνικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις, σε καιρό ειρήνης και σε καιρό πολέμου.

Γιατί τάχα επισημαίνω αυτά τα πράγματα; Γιατί ο άνθρωπος χαρακτήρας, η προσήνεια, η συμπεριφορά, οι τρόποι, που αυτή εκδηλώνεται, είναι όπως πιστεύω, εκείνα που προσδιορίζουν και το λογοτεχνικό έργο και συντελούνε στην πληρέστερη κατανόησή του. Το έργο είναι ο άνθρωπος. Είτε αυτός είναι ο Γκόρκυ, είτε ο Ρεμπώ, είτε ο Μπωντλαίρ, είτε ο Προυστ. Όσο και να το κρύβουν επιμελώς, ορισμένοι, αυτή είναι η αλήθεια. Η ζωή, τα βιώματα καθορίζουν, εν πολλοίς, το έργο τους.

Την διακρίνει η αγάπη για το πρόσωπο ή για το αντικείμενο που ασχολείται, μαζί με την έλλειψη κάθε είδους φανατισμού και μονομανίας. Άνθρωπος των ανοικτών οριζόντων, μακριά από δολιχοδρομίες, περιφράσεις, αντιμετωπίζει τα θέματά της με νηφαλιότητα, γνώσεις, αλλά και λυρισμό.

Όλα τα παραπάνω έχουν άμεση σχέση με το δοκιμιογραφικό της έργο, τις λογοτεχνικές και εργογραφικές της μελέτες, τα ταξιδιωτικά, τα σκίτσα και τα πεζοτράγουδά της για τόπους και ανθρώπους που βέβαια απηχούνται και στη λεπταίσθητη ποιήσή της:

«Μη ζητάς άλλον ίσκιο,
 ούτε την ημέρα, ούτε τη νύχτα.
 Σου αρκεί η γαλήνη των γιασεμιών
 έτσι που αναπαύονται στη φούχτα μου».

Συγγραφέας μέχρι το 2000, 8 βιβλίων, από τα οποία τα 7 μεταφράστηκαν σε 4 γλώσσες (γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά και αγγλικά), ασχολήθηκε με όλα τα είδη του πεζού και του ποιητικού λόγου, εκτός από το θέατρο.

Το δοκιμιογραφικό και κριτικό έργο, μαζί με τα ταξιδιωτικά της, καλύπτουν 14 βιβλία. Μετά τις βασικές για το έργο της «Ανθρώπινες στιγμές» (1971) που είναι μια σειρά όμορφων αφηγημάτων και ταξιδιωτικών, ξεχωρίζουν οι «Ελληνίδες ώρες» (1973), στοχαστικά δοκίμια που κινούνται μέσα σε μια υγιή ελληνικότητα, ευαισθησία και ευγένεια. Στο ίδιο στυλ είναι γραμμένη «Η αδελφή του σαράντα-ιριδισμού». (1978) Αφηγήματα, στοχασμοί με φόντο ένα αλτρουισμό σε δύσκολες στιγμές της ζωής και της πατρίδας, με έντονα αυτοβιογραφικά στοιχεία για τις θελόντριες αδελφές νοσοκόμες, που αφού παρακολούθησαν τα σχετικά μαθήματα της Σχολής του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, ριχτήκανε στο δύσκολο έργο της περίθαλψης των τραυματιών του πολέμου του 1940-1941, στα παγωμένα Βορειοηπειρωτικά βουνά και αρχικά στην Πίνδο.

Στο κείμενό της «Κρυφός λόγος» μιλάει καιρία για τη νοσταλγία, τον έρωτα των περασμένων, αποδοκιμάζει την πνευματική συνθηκολόγηση, που οδηγεί πλησιίστα στην απογοήτευση με το αδιέξοδο των ονείρων. Κρατά ψηλά το αγωνιστικό της σθένος, τα δικά της ιδανικά και επιδιώξεις, καταλήγοντας: «Όσο πιο ψηλά πετάς σ' ακολουθώ στον δρόμο σου. Μεθυσμένη αδελφή του Ίκαρου η σκέψη μου πορεύεται και στους επτά ουρανούς μαζί σου. Κι αν ακόμα πέσουμε απ' τα ύψη, ευλογημένη η θάλασσα και τα κύματα που θα μας σκεπάσουν!... Μια φορά κανείς πεθαίνει!». Στα «Όμορφα χρόνια» περιγράφει την απώλεια αυτών των αγαπημένων πραγμάτων που χαθήκανε μέσα στο διάβα του χρόνου, τελεσίδικα, σε μια «αναίσθητη» δικαστική απόφαση: «Χώροι μεταβλήθηκαν, δρόμοι μ' όμορφα μικρά κηπάκια δεν υπάρχουν πια. Η γεύση της πολιτείας είναι πικρή τώρα, μέσα στον αέναο πολιτισμό της. Μολύνθηκαν τα πάντα, αφανίστηκαν οι μακάριες ώρες, η χαρούμενη εποχή τυλίχτηκε στο άγχος του τεχνικού πολιτισμού. Και φαντάζει, αλήθεια, πιότερο πενηχρή απ' ότι φαίνεται στην πραγματικότητα».

Στίς «Ελληνίδες ώρες» περιέχεται και το δοκίμιο ύφους, που τιτλοφορείται «Ελληνική Επιφάνεια» που απηχεί ό,τι ωραιότερο αποκομίζει διαβάζοντας κανείς δοκίμια του Περικλή Γιαννόπουλου, του Ίωνα Δραγούμη, Γιώργου Θεοδοκά και των πιο Ελλήνων ίσως απ' όλους, του Φίλιπ Σέραρντ και του Ζακ Λακαριέρ: «Αυτός ο Ελλαδικός χώρος είναι ολάκερος ποίηση, παντού σ' όποια γωνιά κι αν τον κοιτάξεις. Απ' τον Βοριά ως τον Νότο αποπνέει το άρωμα του υπαρχτού, ό,τι καθιερωμένο εξακολουθεί να ζει απ' την πανάρχαια καταβολή του κόσμου, ως τα σήμερα».

Συνεχίζοντας εκεί που σταμάτησε την περιφήμη λατρευτική «Προσευχή πάνω στην Ακρόπολη» ο επίσης Έλληνας, Γάλλος Ερνέστος Ρενάν, η Λούλα Κωνσταντινίδου γράφει: «Εδώ, στην κορφή της Αθήνας, στην Ακρόπολη, πάλλεται ολάκερη η ψυχή της Ελλάδας. Ακριβώς, όπως ανοίγει το πάλλευκο ρόδο μέσα στην αυγή και χαιρετά

τον κόσμο, έτσι κι ο Παρθενώνας εκπέμπει την ακτινοβολία του στο Σύμπαν. Είναι το στίγμα της γοητείας, η διάρκεια του ιδανικού χρόνου, το ακατάλυτο μυστήριο της Δημιουργίας, η τέλεια ισορροπηση ανάμεσα στο χθες και το σήμερα. Στην Ακρόπολη ανεβαίνεις και χαιρετάς τη Ρωμιοσύνη». Αυτή τη Ρωμιοσύνη του Παλαμά, του Σικελιανού, του Ρίτσου και του Ελύτη, που δεν την ταρακουνάνε ούτε χίλιες θεωρίες «περι μαύρης Αφρικής», «περι ευρωπαϊκού εκσυγχρονισμού», «περι αναγκαστικής παγκοσμιοποίησης», γράφει *rax Americana*. Αυτής της Ρωμιοσύνης που είναι ζυμωμένη με πνεύμα, αίμα και τη γραφίδα του Γιάννη Μακρυγιάννη να σκαλίζει στα κοφτερά φύλλα των αθανάτων της Ακρόπολης τα λόγια των Απομνημονευμάτων του.

Η Κωνσταντινίδου αφιερώνει το 1990 ένα περιεκτικό δοκίμιο στη θελκτική μορφή της «Καλλιρόης Παρρέν», της θαυμαστής εκείνης γυναίκας, παιδαγωγού, δημοσιογράφου, φεμινίστριας και κοινωνικής αγωνίστριας που αγωνίστηκε ολόκληρη ζωή για την ισοτιμία της γυναίκας, για την απελευθέρωσή της από τα δεσμά της αμάθειας, της θρησκοληψίας, της νομικής, πολιτικής και ηθικής υποτίμησης, βαδίζοντας επάξια στα χνάρια των Ελληνίδων προγόνων της, της Ελισάβετ Μουτζάν - Μαρτινέγκου, της Ευανθίας Καΐρη και της Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου.

Ακολουθεί το 1996 μια εύστοχη μελέτη της για το έργο και τη ζωή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, αυτού του μετά θάνατον πολυδιαφημισμένου και υπερεκτιμημένου, με χιλιάδες μελέτες μεταγενέστερων διαστρεβλωτών και αυτοδιαφημιζόμενων «παρερμηνευτών» και εν πολλοίς αποσιωπητών ορισμένων πτυχών του έργου του (πολιτικού, κοινωνικού, φαντασιακού). Δεν χρειάζεται τίποτε παραπάνω γι' αυτόν ούτε γι' αυτούς.

Η «Μοναχική Γυναίκα» (1990-1994), ένα θαυμάσιο βιβλίο πεζών ρυθμών και στοχαστικών εξομολογήσεων. Θέλει με την συναισθηματική ευθυβολία των κρίσεων και αποτιμήσεων της για την κοινωνία της αφθονίας, την «συγκινησιακή του χρήματος» και επί το λαϊκώτερον «την φιλοσοφία της κονόμας», ιδίως στην περίοδο των εορτών των Χριστουγέννων, που δυστυχώς αν δεν το καταλάβαμε ακόμα, άρχισε κατά το αμερικανικώτερον ήδη, από το πρώτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου, με στολισμούς, δεντράκια και φωτάκια, για να πουλήσουμε και μόνο. Γράφει η Κωνσταντινίδου προς τον ταπεινό Ναζωραίο, νυν απηνώς υβριζόμενο, πληττόμενο, καθειρωνεύόμενο, με στοχαστική διάθεση για τις γιορτές της αφθονίας και τα πανηγύρια των υλιστικών μοντέρνων Χριστουγέννων: «Τώρα, το σκηνικό της φύσης και της ανθρώπινης ψυχής Σου άλλαξε. Οι βιτρίνες των καταστημάτων, ομορφοστολισμένες, προκλητικές, καλούν μικρούς, μεγάλους, σε μιαν άλλη αναγνώριση: Στην παντοδυναμία του χρήματος, άδικα παίζει η μουσική τα ορατόρια του Μπαχ και του Μότσαρτ, τον Μεσσία του Χαίντελ. Όμως εγώ, Κύριέ μου, ολομόναχη, μέσα στον χρόνο τη ροή! Εμένα συλλογίζομαι και μαζί σου τα εκατομμύρια των παιδιών και των νηπίων στην Υφήλιο, γυμνά, πεινασμένα, με τον φόβο του θανάτου στην έκφραση».

Το δοκίμιο και η κριτική δεν γράφονται για να φιλολογούνε μόνο. Γράφονται για να προβληματίζουνε, για να θέτουν ερωτήματα, αντιρρήσεις και γιατί όχι και για να προκαλούνε ήπια ή βίαια και σε μιαν ελπιδοφόρα επανάσταση λόγων ή έργων. Γράφονται όχι μόνο για την κουλτούρα, αλλά για τη ζωή, για την κοινωνία, για τον άνθρωπο. Γι' αυτό και τα δοκίμια της Κωνσταντινίδου επιζούνε.

Άφησα τελευταία τα δοκίμιά της, τα πιο πολύτιμα για μένα, για τον Δροσίνη και άλλους κορυφαίους των γραμμάτων μας, γιατί φωτίζουνε ορισμένες πτυχές του έργου τους, που μείνανε ηθελημένα ή αθέλητα σκοτεινές, πλευρές που δεν πουλάνε ή έτυχαν λυσοσώδους ειρωνείας.

Ας μην ξεχνάμε ότι μέχρι τώρα ο Δροσίνης θεωρούντανε ελαφρός και νερόβραστος αισθηματίας. Ο ποιητής ρομαντικών κυριών. Λησμονημένος από το Κράτος, τους αρμόδιους, που καθορίζουνε εορτασμούς και λογοτεχνικά έτη εκ του Υπουργείου Πολιτισμού και του Εθνικού (εδώ το θέλουνε το εθνικό) Κέντρου Βιβλίου. Εκείνου του Δροσίνη που ήτανε ένας αμητός κοινωνικού έργου (Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, βραβεία, υποτροφίες, Οίκος Τυφλών, αγαθοεργίες, μαθητικά συσσίτια, Σχολές νυχτερινές και επαγγελματικές). Ένας αισθαντικός ποιητής με βαθιές γνώσεις, από την κλασική αρχαιότητα μέχρι την ακμάζουσα τότε πνευματική Ευρώπη των χρόνων του, ένας κρουνός ωραίων στίχων. Σεμνός, αλλά ουσιαστικός. Αυτά επισημαίνει η Κωνσταντινίδου στα εμπειριστατωμένα βιβλία της «Γεώργιος Δροσίνης» (1998), «Ο καημός του Δροσίνη» (δοκίμιο, 1999), «Μνήμη Γεωργίου Δροσίνη - μισός αιώνας δίχως τον ποιητή» (2001), όπου τονίζει τη σπουδαιότητα του Μουσείου Δροσίνη, που επί τέλους εγκαινιάστηκε στην Κηφισιά, στη βίλα του «Αμαρυλλίς», από το Λύκειο των Ελληνίδων και έπειτα εξακολουθεί να συνεχίζεται από τον δραστήριο Σύλλογο «Οι φίλοι του Μουσείου Γ. Δροσίνη» και τον ομώνυμο Δήμο. Εκεί είναι «όλα ρυθμισμένα, όπως τα οραματίστηκε, όπως τα περιγράφει στα «σκόρπια φύλλα της ζωής μου». Δείχνει με το επιβλητικό ομοίωμά του σαν να μην έφυγε ποτέ από το σπίτι του. Καθισμένος στην πολυθρόνα του, γυρτός από τα χρόνια, υποδέχεται τους πολυάριθμους επισκέπτες και ξαναγεί σε όσα δεν πρόφθασαν να εντρυφήσουν από το τεράστιο πνευματικό δημιουργήμα που άφησε».

Με θέρη παρουσιάζει στο δοκίμιο «Μνήμη Άγγελου Σικελιανού», τον χειμαρρώδη ποιητικό λόγο και την προμηθεϊκή φυσιογνωμία του Λευκαδίτη ποιητή, που ήταν «ωραίος σαν Έλληνας», όπως θάλεγε ο Νίκος Εγγονόπουλος, «Είχε μια Απολλώνια ομορφιά, πλατύ φωτεινό μέτωπο, λαμπερό βλέμμα, πλατιά βροντερή φωνή, που τέλειωνε σ' ένα μουσικό τρέμουλο», όπως τον σκιαγραφεί η Κωνσταντινίδου. Συνεχίζει το θαυμάσιο δοκίμιο της που τοποθετεί αυτόν τον ημίθεο στο σωστό του βάθος: «Σαν διαβάσεις Σικελιανό, νοιώθεις σαν να σε πήρε στη δίνη του ένα άγριο ορμητικό ποτάμι, που σε παλεύει και σε αντριώνει, που σε θεριεύει. Σαν νάσαι ένας καβαλλάρης με χιλιάδες άλλους καβαλλάρηδες σ' ένα φρενιασμένο καλπασμό».

Στο δοκίμιο της «Ο ποιητής των Σκιών Λάμπρος Πορφύρας» (1996) παρουσιάζει το υποβλητικό έργο του Πειραιώτη ποιητή: «Αβρότατη γλώσσα, ύφος ονειρικό, πεσσιμισμός με αραιά και πού ξεσπάσματα λυτρωτικά, είναι τα στοιχεία που χάραξαν, σε συνδυασμό απόλυτο μιας άψογης τεχνικής και μουσικότητας, την παρουσία του Πορφύρα στα γράμματα».

Ένα άλλο σημαντικό της δοκίμιο «Νίκος Καζαντζάκης ο ταξιδευτής» (1994) παρουσιάζει μια όχι τόσο γνωστή πλευρά του τεράστιου έργου του μεγάλου, του ντισεϊκού Κρητικού, που είναι τα ταξιδιωτικά του βιβλία (Ρουσία, Κίνα-Ιαπωνία, Αγγλία κ.α.). Τα ταξίδια του σύγχρονου αυτού Οδυσσέα είναι γνωριμία με τόπους και ανθρώπους, συνομιλία ζωντανή με τους κατοίκους, εμπειρίες και βιωματική ανθρωπογεω-

γραφία, σ' αυτή την απαράμιλλη κρητική γλώσσα, με την ακατέργαστη μεγαλοπρεπή τραχύτητα σα βράχος του Ψηλορείτη, ροβολημένη από τις μοναδικές Μαδάρες και τα στενά φαράγγια, στων ιδεών του το τιτανικό ψυχοπάλεμα. Πόσο όμορφα συμπυκνώνει η Κωνσταντινίδου τον ταξιδιωτικό Καζαντζάκη: «Ο ταξιδευτής αυτός δημιουργός δεν είναι ένας απλός μετανάστης με αποσκευές την κοινή ανθρώπινη περιέργεια. Είναι ένας βαθύσκιωτος όγκος καραβιού, που πλέει στ' ανοιχτά, που αραξοβολεί στα μεγάλα πόρτα των ωκεανών, που συναγελάζεται με την εργατιά της προβλήτας, που εισχωρεί στα καταγώγια των λιμανιών, που αφήνει τον ίσκιο του στους δρόμους και στις πλατείες κάθε χώρας και μελετά την ψυχή και τον νου, προσέχει τ' αντικείμενα, τα μνημεία, ανατέμνει τον χώρο οριζόντια και κάθετα».

Στο ταξιδιωτικό της «Δελφοί - διαχρονική πορεία», αφού δώσει τις αναγκαίες και χρήσιμες πληροφορίες για την ιστορία, τα μνημεία και τις τελετουργίες του Μαντείου, της Πυθίας, τη μυστικοπάθεια του ασύγκριτου τοπίου, φθάνει φυσιολογικά σ' εκείνο το σημείο που τη γοήτεψε περισσότερο:

«Στους Δελφούς εκείνο που σου προξενεί τη μέγιστη εντύπωση, είναι η σιωπή. Όσο κι αν ταράξεσαι από τις τρύλιες των πουλιών του δάσους, από τους βάνανους σημερινούς θορύβους των οχημάτων, η μαγεία της σιωπής αυτής είναι συναρπαστική κι αλλόκομη».

Ορκίζεται στο ιερό Μαντείο της Δελφικής γαλήνης. Βλέπει ένα όνειρο με πέπλο Δελφικό, ένα τραγούδι ειρήνης με την αγάπη όλων των εθνών, να ζωντανεύει πασίχαρα το πνεύμα των αρχαίων Δελφικών Αμφικτιονιών, στο τέλειο σαν ιωνικό κιονόκρανο «Τρεχαντήρι του νου», ένα βιβλίο 53 πεζών ρυθμών, που κυκλοφορήθηκε το 1998 και είναι μαζί στοχασμός και ποίηση υψηλού επιπέδου.

Τί να πρωτοθαυμάσει κανείς στο πιο ώριμο μέχρι τώρα πεζογράφοδό της. Την καλλιπέπια του ύφους, τις εγκαυστικές εικόνες των φυσικών καλλονών της πατρίδας, τα αρχαία ιερά και όσια που εμπνέουν σε φιλοσοφικούς ρεμβασμούς, σε δοκίμια ελληνικότητας και ελληνοπρέπειας, αποθεθειμένα ευλαβικά σε μάρμαρα πάλλευκα αρχαίων ιερών, σε αρχαίων θρύλων επιβιώσεις, στου Μυστρά τα βυζαντινά χαλάσματα ή σε κάποιου Άη Σώστη τις γλυκόλαλες καμπάνες, αγναντεύοντας γαλανές θάλασσες που ποτέ δεν τελειώνουν. Μέσα στις χορδές της φωνής της ποτέ δεν σίγασε το αηδόνι του Κολωνού, γράφει προφητικά. Είναι το απόσταγμα του έργου της αυτή η φράση που δρασκελίσε κατ' ευθείαν μέσα από τόσους αιώνες από τον λυρικότατο «Οιδίποδα επί Κολωνώ» του ανυπέροβλητου Σοφοκλή.

Η Αγγελική Αρμύρα στο μελέτημά της «Η ζωή και το έργο της Λούλας Κωνσταντινίδου» (1981) υπογραμμίζει ότι «έχει σαφείς τους βηματισμούς της. Μπορεί να γύρισε φευγαλέα σε αναπολήσεις, νοσταλγίες, ποτέ όμως δεν αφέθηκε στο χτες. Το αίμα της τρέχει ζεστό στο σήμερα και οι ανάσες της ανήκουν στο παρόν». (σελ. 26).

Ο Μιχάλης Μερακλής, σε ομιλία του για το έργο της, επισημαίνει πως «οι πεζοί ρυθμοί ή αλλιώς οι λυρικές προδές συνθέτουν τελικά το σύνολο της πεζογραφίας της, είναι το είδος όπου κατ' εξοχήν εκφράζει τον αισθαντικόν εαυτό της, διαμοιρασμένον σε όλα τα πράγματα και τα πρόσωπα (έχει γράψει με αγάπη και διεισδυτικότητα για τον Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο, τον Καζαντζάκη, τον Οκτάβ Μερλιέ, τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο).

Το εμπειριστατωμένο δοκίμιό της «ο ποιητής Παναγιώτης Κανελλόπουλος» (2000) είναι κατ' εμέ μια πρωτότυπη και περιεκτική μελέτη για το ποιητικό έργο του μεγάλου αυτού φιλοσόφου, πεζογράφου, νομικού, κοινωνιολόγου και λιγότερο πολιτικού (του έλειπαν τα τρία μεγάλα ελαττώματα του πολιτικού, η υποκρισία, η θρασύδειλία, η συναλλαγή, που ορισμένους συναδέλφους του τους ανέβασαν στα ύψη, ενώ τον Κανελλόπουλο, άρχοντα του πνεύματος και εκ καταγωγής, κατέστρεψαν). Επί παραδείγματι, για τον μακαρίτη εκείνο γελοιογράφο των «Νέων», ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος ήταν μόνο μία αστεία φιγούρα, με αρχαία χλαμύδα, δάφνινο στεφάνι κι ένα χειρόγραφο πούγραφε «Σονέττα», σάμπως τα σονέττα που δοξάσανε τον Πετράρχη ή τον Λορέντζο Μαβίλη, για τον εμπαθή αυτό άνθρωπο ήταν μια *capitis deminutio*.

Όπως πολύ κατατοπιστικά αναφέρει η συγγραφέας, από 12 χρονών ο Κανελλόπουλος άρχισε να γράφει στίχους. Το 1920, σε ηλικία 18 ετών, είδε το φως η ποιητική του συλλογή «Ρυθμοί στα κύματα», με τη μοναδική κι ασύγκριτη εκείνη στροφή «μικρός αποκοιμήθηκα κι εξύπνησ' άντρας πια». «Τα πρώτα του σονέττα (για μένα το δυσκολότερο είδος ομοιοκατάληκτης ποίησης) αντανακλούν μέσα τους τη μεθοδολογία της σκέψης, που περιπλανιέται στους χώρους του στοχασμού και της φιλοσοφίας. Έχουν ακόμα την τρυφερότητα και την ευαισθησία της νεανικής του καρδιάς, που πληγώθηκε τόσο πρόωρα από την αγάπη και την μοναξιά» γράφει η Κωνσταντινίδου, με επιβεβαίωση της κριτικής της οξύτητας στους στίχους του:

«Δος μου το χέρι σου... dos μου το πάλι
στ' απόμακρο να πάμε τ' ακρογιαλί.
Στην ώρ' αυτή που κάθε συλλογή μου
θάναι δική σου πια κι όχι δική μου.
Το κύμα που θα' αργοκυλά μπροστά σου
θα σιγοψιθυρίζει τ' όνομά σου».

Ακολουθούνε τρεις ακόμα ποιητικές συλλογές του, με κορυφαία εκείνη με τον τίτλο «Ο κύκλος των Σονέττων» (1945). Η δοκιμογράφος τονίζει «την τελειότητα της ρίμας, τις μεστές ιδέες παρμένες από την εμπειρία της ζωής, την επιστημονική κατάρτιση, τον βαθύτατο ανθρωπισμό. Η λέξη αποχτά τη θέση της και δεν επιδέχεται καμιά αλλαγή ή μετατροπή. Μας διδάσκει την έννοια της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας στον άνθρωπο».

Ο Κανελλόπουλος ήτανε ο πρώτος που μετάγγισε επιτυχημένα στην νεοελληνική ποίηση τα διαβάσματα της γερμανικής του παιδείας, Ρίλκε, Χάιντερλιν, Σίλλερ, Γκεόργκε και πάνω απ' όλα τη φιλοσοφία των Χέγκελ, Φίχτε, Σέλιγκ. Θαυμάσια τον τοποθετεί στη μελέτη της «απονέμουσα τον προσήκοντα έπαινο», μια δίκαιη κρίση: «Ήταν δημιουργός, που διαισθάνθηκε την πορεία και τον κύκλο του αιώνα μας. Τα ποιήματά του έχουν πάρει τη θέση ανάμεσα στη στοχαστική ποίηση και την τέλεια ανάπλαση της έννοιας εκείνης, που αντιμάχεται την κενότητα και την πνευματική ασυδοσία του καιρού μας». Όλα όσα με κριτική ευκρίνεια, οξύνοια και καιρία υπογραμμίζει στο αναστηλωτικό κυριολεκτικά για το ποιητικό έργο του Κανελλόπουλου, κορυφαίο ανάμεσα στα άλλα της δοκίμιο, το επαληθεύει ο ίδιος ο Κανελλόπουλος στο λιτό και τόσο βαθυστόχαστο δωρικό επίγραμμα του, το «περίμενα»:

«Περίμενα καιρό, πολύν καιρό...
 δεν είπα σε κανένα λέξη.
 Δεν ήθελα κανένας να προσέξει
 ότι διψούσα κι ήθελα νερό.
 Κι ήρθε από πάνω η εντολή να βρέξει...»

Εύστοχα πάλι ο Μιχάλης Μερακλής σημειώνει ότι «και τα δοκίμια της Κωνσταντινίδου στην ίδια την ατμόσφαιρα αναπνέουν. Ταξίδια και αυτά είναι. Είτε από τον έξω κόσμο προς τα μέσα, προς τον εσωτερικό δικό της κόσμο, είτε αντίστροφα. Ταξίδια στην ψυχή και στη φύση, αλλά τόσο συνάλληλα, τόσο συναρτημένα, ώστε μπορεί να πει κανείς πως όπου και αν αυτή ταξιδέψει, μέσα της ή έξω, η Ελλάδα την εμψυχώνει, δεν την πληγώνει, γιατί ο κόσμος της είναι διαποτισμένος από φως και ιστορία».

Όποιος ασχοληθεί με το έργο της δεν μπορεί να μη γράψει για τα ταξιδιωτικά της, που κορυφαίο στέκεται το βραβευμένο «Στοχαστικό περπάτημα στον Ελλαδικό χώρο» (1982), όπου σε 130 περιεκτικές σελίδες η Κωνσταντινίδου, αρχίζοντας από την «απολεσθείσα Χαναάν, τη γη της Ιωνίας» ένας νέος θηλυκός περιηγητής Πausανίας (της αρέσουν άλλωστε τόσο οι εκδρομές και τα ταξίδια) διασχίζει στοχαστικά και λυρικά τον ελληνικό χώρο. Μετέωρα, Τρίκαλα, Εύβοια, το Ανάπλι, την Ήπειρο, το Άγιο Όρος, Ιόνιο, Κυκλάδες, τους πολυτραγουδισμένους απ' αυτήν Δελφούς, την Αττική, τον Μοριά, την Έδεσσα. Λυρικά προσκνήματα, ποιητικά πεζοτράγουδα σε τόπους λατρεμένους, είναι τα διάφορα κεφάλαια του ταξιδιωτικού της βιβλίου, που ανακαλύπτουνε, από μιαν άλλη οπτική γωνία τα πάντα και κάτι άλλο, στον κάθε αναγνώστη της, έστω κι αν αυτός είναι επίσης πολυταξιδεμένος και άριστος γνώστης των τόπων που εκείνη περιγράφει. Κι αυτό είναι η αξία της. Δεν περιορίζεται στα τετριμμένα, στην ορατή επιφάνεια, προχωρεί στο βάθος, στην ουσία των πραγμάτων, σπάει το όμορφο κέλυφος και εισέρχεται στο ένδον μεθώντας από την μαγεία των τοπίων. Σωστά ο Μιχάλης Αρφαράς επισημαίνει τη σοβαρή προσπάθεια που καταβάλλει η συγγραφέας για να συμβάλλει στην ταξιοδιογραφία μας, «γιατί μόνο όποιος πλησιάζει τη γραφή της, θα χαρεί τις συναρπαστικές σελίδες, θα ζήσει ανάερα κάτω από τις ανταύγειες του ελληνικού ουρανού, θα γνωρίσει το άγνωστο της ζωής που διαγράφει, καθώς η ίδια η ζωή παλεύει μεταξύ ενστίκτου, λογικής και στοχαστικής παρατήρησης».

Γράφει για το πανέμορφο Ανάπλι, που εύκολα είναι να γίνει κανείς παντοτινός εραστής του, όσες φορές κι αν το επισκεφθεί, γιατί όποια εποχή κι όποια μέρα του χρόνου το περπατήσει κανείς, έχει κάτι κρυμμένο κι όμορφο ν' ανακαλύψει: «Πάντοτε έχει κάτι ωραίο, το διαφορετικό το ιδιαίτερο απ' αλλού να μας δείξει. Χωρίς θόρυβο, χωρίς απίθανες αντιθέσεις, σου προσφέρει το άρωμα της γονιμότητας ενός απέραντου κάμπου και τη δροσερή πνοή μιας τρυφερής θάλασσας, που δύσκολα αντιστέκεται στη γλαυκή σαγήνη της. Είναι η πολιτεία των τρομερών κι εφιαλτικών ανθρωπινων στιγμών, που σε ξεγελά με τη διαφορετική της αμφίεση». Για τη μοναστική πολιτεία των τεράστιων γκριζών προκατακλυσμαίων βράχων αφερώνει πανέμορφες σελίδες στοχασμού κι ονειροπόλησης: «Τα Μετέωρα σου δίνουν αυτή τη μυστηριακή τέρψη: τη γοητεία, την ανίχνευση ενός κόσμου που χάνεται, εξακολουθητικά σβήνει μέσα στον χρόνο. Νιώθεις το πέτρωμα της μοναξιάς να γίνεται αίσθημα πίστης και γαλήνης».

«Η ευαίσθητη σχέση της με την παράδοση, είναι εκείνη που την παρώθησε να εισδύσει ψυχικά και πνευματικά, ακόμα και στο άβατο του Αγίου Όρους» (Μιχάλης Μερακλής). Πραγματικά η Λούλα Κωνσταντινίδου είναι η πρώτη γυναίκα λογοτέχνης που περιέγραψε το Όρος χωρίς να το επισκεφθεί εκ του πλησίον - δεν θα το επιχειρούσε άλλωστε γιατί σέβεται την υπερχιλιόχρονη παράδοση της Ορθοδοξίας - που τώρα λυσσάξανε Επίτροποι και Παρεπίτροποι της Ευρωπαϊκής Ένωσης να καταλύσουνε, σάμπως το άβατο είναι το μοναδικό πρόβλημά τους, κρύβοντας την πείνα, τη φτώχεια, το έγκλημα, τα ναρκωτικά, το αδηφάγο κεφάλαιο, την στυγνή εκμετάλλευση των αδυνάτων από τους ισχυρούς. Κι η Κωνσταντινίδου, με το ήθος, την φαντασία, την πίστη στις ακατάλυτες αρχές της Ορθοδοξίας, έδωσε την περιγραφή του Περιβολιού της Παναγίας, μέσα από τις σελίδες του Ζαχαρία Παπαντωνίου, του Γιώργου Θεοτοκά, του Φώτη Κόντογλου, σαν νάταν κι αυτή εκεί δίπλα στο παρθένο τοπίο, με την οσμή ευωδίας πνευματικής, απενίζοντας ίσως τις εικόνες του Μανουήλ Πανσέληνου και του Θεοφάνη. Μέγα το κατόρθωμά της να δώσει την ακριβή περιγραφή ενός τόπου που δεν πάτησε, αλλά είδε με τα μάτια της ψυχής της, με περίσσεια αγάπης και ταπεινότητας.

Μπορεί να μιλά κανείς για ώρες πολλές, για τα δοκίμια και τα ταξιδιωτικά της, που κι αυτά περιηγητικά δοκίμια ψυχής και αναπόλησης είναι. Μα το ωραίο ταξίδι σ' αυτή την ποικιλόμορφη δομή και τις όψεις ενός έργου λυρικού στοχασμού, πρέπει να έχει αίσιο τέλος. Κλείνω με τα ίδια της τα λόγια, θυμιάμα ρεμβαστικής μακαριότητας: «Μακάριοι όσοι συγκινούνται, όσοι αντιλαμβάνονται την επίδραση που εξασκεί πάνω τους ευεργετική φυσικά πάντοτε, το ταξίδι. Ανήκουν στην κατηγορία, θα έλεγα, των αιθαιών ανθρώπων υπάρξεων».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΚΡΑΝΗΣ

ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ

*Γέλιο σαν γάργαρο νερό
Ματιά σαν πληγωμένου ζώου
Ψυχή που οι μπόρες
συχνά τη γονατίζουνε
Κλάμα βουβό, μοναχικό,
Κι όμως, το γέλιο ολόδροσο
χαϊδεύει σου τ' αυτιά
δέος γεμίζοντάς σε
για τη φίλη που διαφεντεύει
την αξιοπρέπεια του ανθρώπου.*

ANNA ΦΑΡΜΑΚΑ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ

Ἡ κριτικὴ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀπλὸς ἔπαινος, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ κατάκριση ἢ ψόγος. Ἰδεατὰ θάπρεπε ἡ κριτικὴ νὰ εἶναι ἓνα νυστέρι ποὺ ν' ἀνατέμνει μὲ προσοχή, χωρὶς νὰ καταστρέφει στοιχεῖα, νὰ ξεχωρίζει καὶ νὰ μελετᾷ μὲ εὐσυνειδησία τὰ ἐπιμέρους. Ὑστερα θάπρεπε νὰ βρῖσκει τὰ ὑγιῆ καὶ γνήσια κομμάτια, τὰ ἐπίκτητα καὶ νοσηρά. Καὶ τελικὰ θάπρεπε νὰ συνθέτει τὸ πρακτικόν.

Γιὰ νὰ γίνουν ὁμως ὅλα αὐτὰ χρειάζονται τὰ ἑξῆς: εἰδικὴ σπουδὴ, ὑπομονὴ καὶ μέθοδος, εὐσυνειδησία καὶ παρατηρητικότητά καί, τέλος, θάρρος στὴ διατύπωση τῆς τελικῆς ἀπόφασης στοῦ πρακτικόν. Δὲν ὑποτιμῶ καὶ τὴν ἀξία τῆς διαίσθησης, ἀλλὰ δὲν τῆς δίνω τόση βαρῦτητα, ἀφοῦ εἶναι δύναμις μὴ μετρητὴ μὲ τὰ γνωστὰ μέτρα καὶ σταθμά, καὶ θὰ μπορεῖ ἓνας νὰ τὴν ἐκμεταλλεῖται γιὰ προάσπισή του. Προσωπικὰ πιστεύω πὼς πολλοὶ κριτικοὶ κατέχουν ὅλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα. Παρεμβαίνει ὁμως μιὰ φοβερὴ ἀνασταλτικὴ δύναμις, ποὺ ἀνατρέπει τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα αὐτά. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις δὲν εἶναι καθορισμένη ἡ ἀνασταλτικὴ δύναμις. Σὲ μιὰ περίπτωση εἶναι ἡ δημοσιογραφικὴ ἀνάγκη. Νὰ δώσεις γρήγορα ἓνα κείμενο τόσες γραμμὲς ἢ λέξεις, ἀφοῦ κατακερματιστεῖς σὲ ἄλλους τομεῖς τοῦ τέρατος ποὺ λέγεται ἐφημερίδα. Σὲ ἄλλη περίπτωση παρεμβαίνει ἡ ἐντολὴ τῆς ὑπεύθυνης ἀρχῆς, ποὺ βασιζέται βέβαια σὲ ὀρισμένο κώδικα, νὰ μὴ προχωρήσεις τὴν κρίση σου πρὸ πέρα ἀπὸ ἓνα σημεῖο, εἴτε ἔπαινο θὰ χρησιμοποιήσεις σ' αὐτήν, εἴτε κατάκριση. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἀνυψώνεται ἡ παρεμβολὴ τῆς πολιτικῆς, πάντοτε ἔμμεσα, ἀλλὰ μὲ κίνδυνο πολιτικοῦ κατατρογμοῦ μ' ἐπιπτώσεις πάνω στοῦ ἐπάγγελμά σου ἂν εἶσαι ἐξαρτημένος. Καὶ σὲ λίγες περιπτώσεις ἡ κοινωνικὴ ὑποχρέωση ποὺ σὲ συνδέει μὲ πρόσωπα καὶ κινήσεις. Ἡ ἀνασταλτικὴ αὐτὴ δύναμις, ποὺ ἐμποδίζει συχνὰ τὴν κριτικὴ νὰ μιλήσει εἰλικρινά, ἐξασθενίζει ὅταν ὁ κριτικὸς θ' ἀσχοληθεῖ μὲ ἔργα πεθαμένων, καὶ ὄχι τόσο συχνὰ ἂν ὁ θάνατος τοῦ κρινόμενου εἶναι πρόσφατος καὶ διατηροῦνται ἀκόμα οἱ ποικίλοι δεσμοί, πολιτικοὶ κλπ.

Τέλος ὑπάρχει κι ἓνας ἄλλος παράγοντας ἰσχυρὸς γιὰ τὶς ὑπὸ ἀνάπτυξη χώρες. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἀπλῆς φιλολογίας ἀντὶ τῆς πραγματικῆς κριτικῆς. Αὐτὴ ἡ ἀπλὴ φιλολογία περιορίζεται στὴν περιγραφή καὶ τὶς ἀναφορὲς μ' ἐλάχιστη χρῆσις τῶν κριτικῶν στοιχείων, ὄχι τόσο ἀπὸ σκοπιμότητα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀδυναμία. Εἶναι φυσικὸ μιὰ ὑπὸ ἀνάπτυξη χώρα νὰ θέλει νὰ δείξει κάποιον πνευματικὸν παρελθόν, κυρίως γιὰ νὰ πάρει θάρρος, νὰ πεισθεῖ πὼς ἔχει μιὰ κάποια πνευματικὴ ὄντοτητα γιὰ νὰ τολμήσει τὰ πιὸ πέρα. Θέλει δηλ. παράδοσις κι' ὅταν ἡ παράδοσις δὲν ὑπάρχει σὲ κάποιο σημαντικὸ ἐπίπεδο, προκαλεῖται ἀπογοήτευσις. Γιὰ νὰ ἐξασθενήσει αὐτὴ ἀνασκαλεῦνται κάποιες ἀναφορὲς, κάποια χειρόγραφα, ἐπιστρατεύονται κάποιες γνώμες ποὺ ἐπέβαλε ἡ εὐγένεια, καὶ δημιουργεῖται ἔτσι μιὰ ἀπλὴ φιλολογία, προεπιστημονικοῦ σταδίου.

Νομίζω πὼς ἤρθε πιά ἡ στιγμὴ νὰ ξεκαθαριστοῦν μερικὰ πράγματα καὶ νὰ φύγουμε ἀπὸ τὶς ψευδαισθήσεις. Νὰ φωνάξουμε αὐτὴ τὴν ψυχρὴ καὶ ἀδυσώπητη κριτικὴ νὰ δεῖ τὴ «φιλολογία» μας καὶ νὰ μᾶς θέσει ἀντιμέτωπους πρὸς μιὰ σκληρὴ πραγματικότητα. Ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὶς δυνάμεις μας καὶ νὰ σκεφτοῦμε ποιά διεύθυνσις θ' ἀκολουθήσουμε ἂν ἐπιδιώκουμε πραγματικὰ τὴν προκοπὴ μας. Τὸ χτύ-

πημα θάναι κάπως ὀδυνηρό. Ἄλλὰ κάλλιον ὁ πόνος πού ἀφυπνίζει παρά ἡ ἐπανάπαυση κι ἡ μακαριότητα πού θά μᾶς στοιχίσει μιὰ μέρα πολύ.

Ἄρκετὰ ἄρθρα, σημειώματα καὶ κάποιες πραγματείες, μὲ ἐπιστημονικὸ μᾶλλον ἔνδυμα, μᾶς βεβαιώνουν πὼς ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἔχουμε μιὰ σημαντικὴ πνευματικὴ κίνηση στὴν Κύπρο. Μπορεῖ νὰ εἶχαμε. Ἄλλὰ οἱ ἀποδείξεις δὲν ὑπάρχουν. Μερικὰ ἀποσπάσματα πού διασωθήκανε ἐδῶ κι ἐκεῖ, μερικὰ ὑποθετικῶς ἀποδιδόμενα σὲ Κυπρίους δὲ μαρτυροῦν σχεδὸν τίποτε ἂν τὰ κοιτάξουμε μὲ στοχασμὸ κι ἐπιστημονικὸ ἐρευνητικὸ μάτι. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχανε - καὶ κατὰ βάθος θάθελα νὰ ὑπῆρχανε - δὲ νοιώθω, πολὺ περισσότερο δὲ βλέπω τὴν ἐπίδρασή τους στὸν βίω τῶν Κυπρίων, σὰν αἷτια γιὰ δημιουργία πνευματικῆς ζωῆς μὲ ἰδιαίζοντα τοπικὸ χαρακτήρα, πού νὰ συμβάλλει στὸν διαιώνιο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ. Π.χ. λένε πὼς ὁ βασιλιάς τῆς Πάφου Κινύρας βρῆκε τὸ μουσικὸ ὄργανο κινύρα κι ἔγραψε λυρικές συνθέσεις. Πουθενὰ ὅμως δὲ συναντᾶμε ἐπαλήθευση, προπαντὸς ἀξιοποίηση τοπικὰ ἢ, ὅπως θάπρεπε, στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ χῶρο. Ἄλλὰ ἅς πάρουμε πιὸ συγκεκριμένα παραδείγματα. Τὸ ἔργο τοῦ Στασίνου τὰ «Κύπρια Ἔπη» οἱ πολὺ μεταγενέστερες πληροφορίες μᾶς βεβαιώνουν πὼς ἦταν πηγὴ θεμάτων γιὰ τοὺς ἀρχαίους τραγικούς κλπ. Ἄλλὰ ὁ Στασίνοσ ἔζησε στὴν Κύπρο, τραγουδιόνταν οἱ ραψωδίες του ἀπὸ τοὺς Κυπρίους; Γιατὶ ἂν ἔζησε σὲ ἄλλο ἑλληνικὸ πνευματικὸ κέντρο ἢ δημιουργία του ἀνήκει σ' αὐτό, ἔστω κι ἂν στοὺς στίχους του θὰ ὑπάρχει ὁ Κύπριος ἐαυτὸς του. Ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, πού ἡ στωϊκὴ του φιλοσοφία ἐπηρέασε γιὰ ἀρκετοὺς αἰῶνες τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, ἔφυγε πολὺ νέος ἀπὸ τὴν Κύπρο κι ἔζησε στὴν Ἀθήνα. Συνεπῶς ἡ φιλοσοφία του καὶ τῶν ἄλλων νεωτέρων Κυπρίων φιλοσόφων κλπ., πού συνήθως ἀναφέρονται πὼς ἔδρασαν στ' ἀρχαῖα χρόνια, ἀνήκει σὲ χῶρο ἔξω ἀπὸ τὴν Κύπρο, χωρὶς καμιὰ τοπικὴ ἐπίδραση. Ὁ φλυακογράφος Σώπατρος ὁ Πάφιος δὲ μαρτυρεῖται ἀπὸ κανένα τεκμήριο πὼς τὰ ἔργα του ἀκουστήκανε καὶ στὴν Κύπρο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἐπηρέασαν τὸν Κύπριο θεατῆ ἢ τὴν ἐπιτόπια θεατρικὴ παραγωγὴ ἂν ὑπῆρχε. Περιορίζομαι σ' αὐτὰ τὰ τρία παραδείγματα γιὰ νὰ συνεχίσω τοὺς συλλογισμούς μου. Ἀσφαλῶς ἡ Κύπρος μὲ αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ἔχει προσφέρει στὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα. Προχωρῶ ἀκόμα νὰ πιστέψω τὴ συμβολὴ τους σημαντικὴ. Τοπικὰ ὅμως καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀπ' ὅ,τι φαίνεται καμιὰ σημασία δὲν εἶχαν ὡς τὴ στιγμή. Ἄλλὰ πνευματικὸς πολιτισμὸς σημαίνει τὸ καθετὶ πού πραγματοποιεῖται τὸ πνεῦμα σ' ἓνα τόπο κι ὄχι τὸ τί πρόσφερε σ' ἓνα ἄλλο χῶρο, συγγενικὸ ἢ μὴ συγγενικὸ, - δὲν ἔχει σημασία. Δὲν ἀποτελεῖ (κι ἅς εἶναι λίγο διάφορο) π.χ. νεοελληνικὸ πολιτισμὸ τὸ ποιητικὸ βιβλίον «Stances» τοῦ Jean Moréas κι ἅς ἔχουν οἱ περίφημες του αὐτὲς στροφές τὸ ἑλληνικὸ ρίγος κι ἅς ἔχουν ἐπηρέασει ἓνα σωρὸ νεοέλληνες σὰν τὸν Σκίπη, τὸν Μαλακάση καὶ ἄλλους κατώτερους. Εἶναι οἱ «Στροφές» ὀλότελα γαλλικὸς πολιτισμὸς. Ὁ Θράσος Καστανάκης, βοηθὸς τοῦ Ψυχάρη, πού δίδασκε στὴ σχολὴ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν στὸ Παρίσι καὶ δὲ δέχτηκε ν' ἀλλάξει τὴν ἑλληνικὴ του ὑψηλότητα, γράφει σχετικὰ σ' ἓνα σημειώμα του, πού διάβασα τελευταίως σὲ ἀφιερωματικὸ σ' αὐτὸν τεῦχος, τὰ ἐξῆς μὲ τίτλο «Ἡ ξενητεία τοῦ Μορεάσ»: «Πολλοὶ τὸν κατηγοροῦσαν, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς κι ὁ πικρόχολος καὶ μεγαλοφυῆς Ζουλ Ρενάρ, πού γράφει στὸ ἡμερολόγιό του: «31 τοῦ Μάρτη 1910. Πέθανε ὁ Μορεάς. Ἦρθε ἄραγε ἡ σειρὰ μου; ἦταν ἓνας ποιητῆς πού πρόδωσε τὴν πατρίδα του, ἔγραψε μερικοὺς ὠραίους στίχους καὶ μ' ἔκρινε ἡλίθιο», πού παραίτησε τὴν Ἑλλάδα κι' ἔδωσε τὸ ταλέντο του στοὺς Γάλλους... μεγάλος ποιητῆς γιὰ τοὺς Γάλλους...» Κι ἐπανέρχομαι στὸ σχόλιο: οἱ τρεῖς Κύπριοι πού ἀνάφερα δὲν ἐπηρέασαν τοὺς Κυπρί-

ους· ως τὰ σήμερα γνωρίζω μόνο δυὸ μεταφορὲς στὸ σημερινὸ νεοελληνικὸ λόγο κάποιων ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν. Ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὄψη σχετικὰ μὲ τὰ «Κύπρια Ἔπη», ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς φήμες ὅσες μῆς συμφέρουν γιὰ ὑποστήριξη κάποιων θέσεών μας. Τὰ κείμενα μιλοῦν γιὰ ἐπικὸ κύκλο σὰν πηγὴ τραγωδιῶν. Σ' αὐτὸ τὸν κύκλο ἀνήκουν καὶ τὰ «Κύπρια Ἔπη» κι ὄχι μόνον τὰ «Κύπρια Ἔπη», κι' ἀκολουθεῖ ἡ ἐρώτηση: Εἶναι κύπρια «ἔπη» ἢ «Κυπρίας Ἔπη» ἢ «Κυπρία Ἔπη» ἀφοῦ ἐπίκεντρο ἔχουν τὴν Ἀφροδίτη; Ἐξάλλου ὁ Στασίνοσ ὁ Κύπριος τὰ γράψε ἢ ὁ Ἡγησίνοσ ὁ Σαλαμίνοσ, ὅπως λέγει ὁ Φώτιοσ; Ἀλλὰ ἂν δεχτοῦμε πὼσ ὁ Κύπριοσ ραψωδὸσ μάζεψε μύθοσ ἀσφαλῶσ ἀπὸ πολλὰ μέρη κι ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Κύπρο κι ἔγραψε τὰ ἔπη, χρησιμοποιοῦνταν αὐτὰ στὴν Κύπρο; καμιά σχετικὴ μαρτυρία.

Συνεχίζοντας τὶς σκέψεις μου φτάνω στὰ χρόνια τῆσ φραγκοκρατίας στὴν Κύπρο, ὅπου συναντοῦμε μερικὰ ἔργα γραμμένα στὸ κυπριακὸ δημοτικὸ ἰδίωμα: τὰ Χρονικὰ τοῦ Λεόντιου Μαχαιρᾶ καὶ τοῦ Γεώργιου Βουστρώνιου, τὴ μετάφραση στὸ κυπριακὸ ἰδίωμα τῶν Ἀσιζῶν καὶ τὰ «Ἐρωτικὰ τραγούδια τῆσ Κύπρου». Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἀμφιβάλλω ἂν τὰ χρονικὰ μποροῦν εὐκόλα νὰ καταχθοῦν στὴν πεζογραφία. Πάντως τὰ χρονικὰ τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ τοῦ Βουστρώνιου δὲν ἔχουν λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ μόνον ἱστορικὸ καὶ γλωσσολογικὸ. Τὰ θεωροῦν πολλοὶ σὰν τὶς ἀπαρχὲς τῆσ νεοελληνικῆσ πεζογραφίας. Ἄσ τὸ δεχτοῦμε. Ὡστόσο καμιά τοπικὴ ἐπίδραση δὲν εἶχαν ὡσ τὴν ἔκδοση τῆσ περιφημῆσ συλλογῆσ τοῦ Σεφέρη «Κύπρον, οὐ μὲ θέσπισεν», ἢ ὁποία στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο δὲν εἶχε προσεχετεῖ, ἐκτὸσ ἀπὸ τὸν Καραντῶνη, στὰ πρὸ τοῦ Νόμπελ χρόνια. Μποροῦμε γιὰ τὰ μεσαιωνικὰ ἔρωτικὰ τραγούδια τῆσ Κύπρου νὰ μιλήσομε ἐπαινετικά: γιὰ τὴν ἄρτια τεχνικὴ τουσ, τὴν πλούσια γλώσσα τουσ τὴν πολὺ ἐκφραστικὴ, τὸν γνήσιο ἐρωτισμὸ τουσ, προπαντὸσ γιὰ τὴ μαστορικὴ χρῆση τοῦ σονέτου, ποῦ ἐμφανίζεται καὶ στὸν ἑλληνικὸ λόγο τὴν ἴδια ἐποχὴ ὅταν ξεπερνοῦσε τὰ σύνορα τῆσ γενέτειράσ του Ἰταλίας καὶ μεταφυτευόταν στὶς λογοτεχνίεσ τῶν δυτικῶν χωρῶν. Ἀλλὰ ἡ ποίηση αὐτὴ τοῦ ἄγνωστου φραγκοκύπριου ποιητῆ ἐπηρέασε τὴν ποίηση τῶν χρόνων ἐκείνων ἢ τὴ μεταγενέστερη, τὴν προχθεσινὴ τουλάχιστον, προτοῦ καταλάβουν τὸν ὀρίζοντα οἱ νεώτερεσ ποιητικῆσ γραφῆσ; Ὅχι. Μιὰ περιορισμένησ σημασίας δοκιμὴ μου ἀπέτυχε βασικά ἂν συγκριθεῖ μὲ τὴ σονετογραφία μου, ποῦ ἀπόρρεε ἀπὸ τὰ ἄλλα νεοελληνικὰ πρότυπα. Ἐμεινε δηλ. ἡ ὑπόθεση τῶν ἐρωτικῶν τραγουδιῶν τῆσ Κύπρου αὐστηρῶσ θέμα τῆσ φιλολογίας κι ὄχι τῆσ ζωντανῆσ λογοτεχνίας, ποῦ μιλά στὶς εὐαίσθητεσ ἀκοῆσ. Ἀφήνω ἀκόμα κατὰ μέρος πὼσ σήμερα δὲν εἶναι εὐκόλα κατανοητὰ ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἄποψη μῆτε στὸν Κύπριο. Λιγοστέσ, μόνον μελέτεσ ἔχομε ἀπὸ εἰδικοῦσ σὰν τὸν Κυριακὸ Χατζηγιωάννου, τὴ Θέμιδα Σιαπαρᾶ καὶ κριτικὰ σημειώματα τῶν Προυσῆ, Κονομῆ γιὰ νὰ περιοριστῶ στοῦσ Κυπρίοσ. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι πραγματικὰ τοπικὴ κυπριακὴ λογοτεχνία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ διαμφισβήτηση ἂν τὸ χρονικὸ εἶναι ἢ δὲν εἶναι λογοτεχνία. Ἡ γλώσσα καὶ τὸ περιεχόμενο σαφῶσ καθορίζουν τὸ τοπικὸ στοιχεῖο, οὐσιαστικά. Ἡ κάθε λέξη καὶ φράση ἔχει τὴν ἱστορία τῆσ καὶ τὸ αἰσθητικὸ τῆσ ὑπόστρωμα. Τὸ περιεχόμενο ἀναφέρεται στὸν κυπριακὸ χῶρο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ στάση ποῦ ὁ χρονικογράφοσ παίρνει γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν γεγονότων. Ἀκόμα καὶ τὰ ἔρωτικὰ τραγούδια καὶ τὶς μεταφράσεισ διαποτίζει ὀλόκληροσ κυπριακὸσ λαϊκὸσ πολιτισμὸσ, ποῦ ὑπενθυμίζει σὲ πολλὰ μέρη τὸ πνεῦμα τῆσ κυπριακῆσ δημοτικῆσ ἐρωτικῆσ ποίησησ. Στὰ χρόνια ὁμως ἐκεῖνα δὲν ἀξιοποιεθῆκανε τὰ χρονικὰ. Τ' ἀνακάλυψε ὁ φιλόλογοσ ἐρευνητῆσ καὶ τὰ μελέτησε, τὰ χαρακτήρισε καὶ τὰ ἀξιολό-

γισε μέσα στη νεώτερη ελληνική γραμματεία. Μόλις όμως τελευταία άρχισε ή άντληση από τὰ κείμενα αυτά, ζωντάνεψαν κι έγιναν πηγές για τήν ποίηση και τόν πεζό λόγο. Τò σύνθημα τώδωσε ό Σεφέρης με τὰ κυπριακά του ποιήματα, όπως συνηθίζουν να χαρακτηρίζουν τò περιεχόμενο τής συλλογής του «...Κύπρον, οὔ με θέσπισεν», και πού τὰ θεωρεί πολύ ὀρθά ό Άντρέας Καραντώνης ως γνήσια πατριωτικά. Έννοείται πώς και πριν από τόν Σεφέρη έχει ή κυπριακή λογοτεχνία πάρει θέματα από τή μεσαιωνική ζωή τής Κύπρου, άλλ' ὄχι άπευθείας από τὰ χρονικά. Άλλες ύπῆρξαν οι πηγές δευτερεύουσας σημασίας, ενώ μετά τόν Σεφέρη οι ενδιαφερόμενον άνέτρεξαν στὰ κείμενα αυτά τόσο για μύθο όσο και για ύφος κι έκφραση.

“Ὡς ἐδῶ ἔδειξα και συζήτησα γύρω από μερικές πηγές τής τοπικής κυπριακής λογοτεχνίας. Στο σημείο αυτό τής επικοινωνίας μας θάθελα νά ξεκαθαρίσω τόν ὄρο κυπριακή λογοτεχνία, παρόλο πού είχα τήν πρόνοια νά χρησιμοποιῶ τò ἐπίθετο «τοπική» πρὸς άποφυγή ἔστω και καλής πίστεως παρεξηγήσεων. Με τόν ὄρο αυτό ἐννοείται βασικά τò γεωγραφικό στοιχείο. Ὡστόσο πρέπει νά πάμε και πιό πέρα μήπως τοπικοί λόγοι, σάν π.χ. πολιτική άπομόνωση, κάποια γειννίαση, κάποια ύποτέλεια πού ἐπιβάλλει προγράμματα ἔθνικῆς άπορροθμησης ἐπηρεάζουν τόν χαρακτήρα τής δημιουργώντας ένα είδος ιδιορροθμίας, πού άσφαλῶς κι αυτή ἐντάσσεται μέσα στην ὄλη ἔθνικῆ λογοτεχνία.

Λοιπόν, ή μεσαιωνική λογοτεχνία τής Κύπρου, πού έχει και γλωσσική ιδιομορφία, ἐπηρεάσε τή σύγχρονη κυπριακή διά τής νεοελληνικῆς γενικά, τόσο στίς ιδέες όσο και στην έκφραση. Οι λίγες λέξεις και φράσεις από τò μεσαιωνικό κυπριακό ιδίωμα, πού μερικοί χρησιμοποίησαν, δέν ἔχουν καν αίσθητικό άποτέλεσμα, γιατί δέν εἶναι καταννητές συνήθως και ὁσφραίνονται πώς δέν τις ἐπέβαλε οὐσιαστική άνάγκη αλλά ένα είδος μόδας, με τή χρήση τους, ἔστω κι ἂν δέν ἐξυπηρετεῖται κανένας ὠφελμιστικός σκοπός, ὅπως συμβαίνει με τò λαϊκό τραγούδι.

Αυτό άποτελεῖ τήν πρώτη διαπίστωση μας, τò ὅτι δηλ. ή μεσαιωνική λογοτεχνία τής Κύπρου άξιοποιήθηκε διά τής ἔθνικῆς μας πού ἐκπορευόταν από τò κέντρο. Ἵσως ὑποβληθεῖ ή ερώτηση για τόν Νεόφυτο τόν Ἐγκλειστο. Τò ἔργο του τελευταίως δόθηκε κατακερματισμένο στη δημοσιότητα από τόν Τσικνόπουλο, τò πιό πολύ εἶναι θεολογικό. Μερικοί Ὕμνοι εἶναι γραμμένοι με βάση τὰ βυζαντινά πρότυπα. Το ποίημα του για τήν Κύπρο έχει πρότυπο τόν Ἀκάθιστο Ὕμνο και λίγο κοσμικά ποιήματα, ιδίως ἐκείνο τής ξενιτιάς, ἄξια λογοτεχνική δέν ἔχουν αλλά στενή φιλολογική.

Τώρα μπορούμε νά ρίξουμε μιὰ γρήγορη ματιά στην καθαρευουσιάνικη ποίηση τής Κύπρου τόν 19ον αἰώνα και τῶν ἄρχῶν του εἰκοστοῦ, πού στην πραγματικότητα ήταν απλή και λογική συνέχεια του πρώτου. Ἡ ποίηση αυτή έχει τήν καταγωγή της άπευθείας από τόν νεοελληνικό καθαρευουσιάνικο ρομαντισμό του 19ου αἰώνα, ἄφοῦ κι ή δημοσίευση τής κυπριακῆς παραγωγῆς γινόταν σέ ἔντυπα τής Ἀθήνας και τής Σμύρνης. Στην καθαρεύουσα ἔχουμε και μερικά δραματικά ἔργα, ὅπως κι ένα ἔπος με ὑποθέσεις από τήν κυπριακή ἱστορία, άπολύτως πάνω στὰ μέτρα τής δραματικῆς συγγραφικῆς τέχνης του 19ου αἰώνα. Κι ἐρχόμαστε στη δεύτερη διαπίστωση μας, πού πιστοποιεῖ ταυτότητα έκφραστική στόν καθαρευουσιάνικο ρομαντισμό.

Ἡ κυπριακή λογοτεχνία, πού εἶναι γραμμένη στην πανελλήνια δημοτική μήπως παρουσιάζει ιδιότυπα στοιχεία μορφικά ή περιεχομένου και ιδεῶν, ἔτσι πού ν' άποτε-

λεῖ σχολή; Τουλάχιστον ὡς τὴ στιγμή ὄχι. Ἡ κυπριακὴ λογοτεχνία στὴν πανελλήνια δημοτικὴ εἶναι κομμάτι τῆς πανελληνίας λογοτεχνίας, ἔστω κι ἂν κάπου-κάπου κυπριακὲς λέξεις ἢ κυπριακοὶ ιδιωτισμοὶ παρουσιάζονται ἐδῶ κι ἐκεῖ. Δυστυχῶς κανένας Κύπριος συγγραφέας ὡς τὰ σήμερα δὲν κατόρθωσε νὰ ἐγκλιματίσει τὸ κυπριακὸ στοιχεῖο μὲ τὸ πανελλήνιο αἶσθημα ὥστε τοῦτο νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὸ καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ σ' εὐρύτερη κλίμακα. Ὁ Σεφέρης ἔχει στὰ κυπριακὰ του παρεμβάλεῖ μερικὲς λέξεις γιὰ νὰ δώσει περισσότερὸ τὴ μεσαιωνικὴ ἀτμόσφαιρα, ἀλλὰ δὲν ξέρω ἂν αὐτὲς θὰ μπορούσαν νὰ μιλήσουν πρὸ πέρα μιὰ καὶ ὑπάρχουν συνώνυμὲς τους φορτισμένες συναισθηματικὰ σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ. Ἀφήνω πού κι οἱ νέες τάσεις στὴν ποίηση δὲ θὰ τις εὐνοοῦσαν. Ἐπίσης ἀρκετὲς κυπριακὲς φράσεις καὶ ιδιωτισμοὺς συναντᾷς στὴν πεζογραφία τοῦ Νίκου Νικολαΐδη. Ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν εἶναι πολὺ γνωστὸ, τὰ θέματά του περιορίζονται στὸ κυπριακὸ ἠθογραφικὸ πλαίσιο, χωρὶς νὰ δίνουν κάτι καινούριο μὲς τὰ συγγενικά τοῦ εἴδους πού εἶχαν κυκλοφορήσει πολὺ πρὸ μπροστὰ σὲ πανελλήνια κλίμακα κι εἶχαν κι ὄλας γίνεῖ δεκτά, καθορίζοντας τὸν κύκλο τους. Ἐξάλλου λέξεις, φράσεις, ιδιωτισμοὶ ἐπιβάλλονται ὄχι μόνο ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὸ ὕφος του κι ἀπὸ τὶς νέες ιδέες, πού ἀνασύρει μέσα ἀπὸ τὸ ποτάμι τῆς τρέχουσας ζωῆς, μ' ἄλλα λόγια ἀπὸ τὴ μεγαλοσύνη τοῦ ἔργου.

Ἄς καθορίσουμε τὸ διάγραμμα τῶν παρατηρήσεων μας πού θ' ἀποδείξουν τὴν πλήρη ἐξάρτησή μας τῆς τοπικῆς κυπριακῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τὴν πανελλήνια δημοτικὴ λογοτεχνία. Νὰ διερευνήσουμε πρῶτα τὰ μορφικὰ στοιχεῖα καὶ δεῦτερον τὰ θέματα μὲ τὶς ιδέες, τὶς διαθέσεις, τὸν τρόπο τῆς ἀντιμετώπισης προβλημάτων κλπ. Παίρνω ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὰ μορφικὰ στοιχεῖα τὸ σονέττο, πού νομίζω πῶς θετικὰ ὑποστηρίζει τὴ στάση μου. Εἶχαμε - καὶ δὲν τὸ γνωρίζαμε παρὰ ἀσαφῶς καὶ στὴν περίοδο πού τὸ σονέττο ἐξυπηρετεῖτο καὶ στὴν Κύπρο - τὸ πετραρχικὸ τῶν ἐρωτικῶν τραγουδιῶν τῆς Κύπρου αὐτὸ πού ἀποκαλεῖται «ἐλληνικὸς πετραρχισμὸς», ἀλλὰ κανεὶς Κύπριος δὲ θέλησε νὰ τὸ ἀκολουθήσει παρόλο πού προσφερόταν γιὰ τὴν ἐρωτικὴ ἔκφραση. Πολλοὶ Κύπριοι χρησιμοποίησαν τὸν ἰταλικὸ ἔντεκασύλλαβο μὲ ὄλας του τὶς ποικιλίες στὴ σονετογραφία τους, ἀλλὰ εἶχανε πρότυπο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὕφος, τὶς παρομοιώσεις, καὶ τὸ λεξιλόγιο τὰ σονέττα τοῦ Μαβίλη ἢ τὰ δεκατετράστιχα τοῦ Παλαμᾶ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κλασικὸ ἰταλικὸ τύπο σονέττου ὑπάρχει καὶ ὁ ἀγγλικὸς ἢ σαιξπηρικὸς μὲ τὸν δωδεκασύλλαβό του, πού δὲ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Κυπρίους παρὰ σπανίως σὲ μεταφράσεις κι ἀπὸ ἀνάγκη, (π.χ. ἀδυναμία τοῦ μεταφραστῆ δίπλα στὴν φτώχεια τῆς γλώσσας μας γιὰ ὁμοιοκαταληξίες). Στὴν προσωπικὴ ποίηση ἐλάχιστα πάλιν χρησιμοποιήθηκε, ἀπὸ ἀδυναμία παρὰ γιὰ αἰσθητικὸς λόγους. Ἀπόδειξη πῶς ὁ Γλαῦκος Ἀλιθέρης, πού μετάφρασε πολλὴ ἀγγλικὴ ποίηση καὶ ἀγγλικὸ σονέττο, προσκολλήθηκε αὐστηρὰ στὸν κλασικὸ ἰταλικὸ τύπο σονέττου μ' ἐπίδραση φανερὴ τοῦ Παλαμᾶ στὴν ὄλη δομὴ τοῦ στιχουργικοῦ αὐτοῦ εἴδους. Ἀλλὰ κι οἱ λίγοι πού ἀπὸ στιχουργικὴ ἀδυναμία συνθέσανε μερικὰ σονέττα τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου χρησιμοποίησαν τὸν δεκαπεντασύλλαβο, πού πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸν δωδεκασύλλαβο τῆς ἀγγλικῆς ποίησης· μερικοὶ μάλιστα καὶ τὸν 17σύλλαβο. Ἀλλὰ καὶ σὲ ἀνομοιοκατάληκτα, πού κανονικὰ δὲν πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶνται μὲ τὸν ὄρο «σονέτο» ἀλλὰ ἀπλῶς ν' ἀποκαλοῦνται 14στιχες μορφές, συναντοῦνται ἀπὸ πρόθεση νὰ συμβιβάσουν κλασικὲς μορφές μὲ ἐπαναστατικὲς τῶν νέων τάσεων, κι ἔχουνε, ὑποσυνειδητὰ τουλάχιστον, πρότυπο τ' ἀνομοιοκατάληκτα τοῦ Πέτρου Βλαστοῦ, ἔστω κι ἂν αὐτὰ ἀνήκουν στὴν παρνασσικὴ σχολή, τὴν πρὸ ἀλύγιστη. Καὶ μερικὰ πού ἔχουν τὸν ἀγγλικὸ τύπο, ἐκτὸς

ἀπὸ τὶς πιθανὲς ἀδυναμίες ἀπὸ ἐξάντληση στὰ περιθώρια τῶν ὁμοιοκαταληξιῶν, χρησιμοποιοῦν συχνὰ τὸν ἐλεύθερο στίχο, πράγμα ποῦ ἀπομακρύνει μορφικὰ ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ σονέτο καὶ τὰ μετατρέπει σὲ ἀπολύτως διάφορο εἶδος. Στὴν κυπριακὴ ποίηση ὑπάρχουν καὶ σονέτα τῆς συμβολικῆς σχολῆς, τὰ ψυχρὰ περίτεχνα τοῦ παρνασσιμοῦ, ὅπως καὶ ἄλλα σὲ διάφορο μέγεθος στίχου ἀπὸ τὰ πεντασύλλαβα μὲ φανερὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ ὡς τὰ 17σύλλαβα. Καὶ τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μορφῆς καὶ τῆς δομῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν θεμάτων ἀκολουθοῦνται πιστὰ τὰ πρότυπα: Μαβίλης, Παλαμᾶς, καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ Γρουπάρης Σικελιανὸς καὶ Πέτρος Βλαστός (ὁ τελευταῖος μ' ἐπιφύλαξη). Βέβαια ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σονέτο καὶ ἄλλες στιχουργικὲς μορφές ἀπαντοῦν στὴν κυπριακὴ ποίηση. Κι ἡ ὀκτάβα καὶ τὸ τριολέτο κι ἡ ὠδή κι ἡ μπαλλάντα. "Ὅλα ὁμως ἔχουν ἐλλαδικὴ τὴν προέλευση κι ὄχι ἀπὸ τὶς ξένες λογοτεχνίες ἢ τὰ «ἐρωτικὰ τραγούδια τῆς Κύπρου», ἅς ἦταν κάπως γνωστὰ σὲ κείνους ποῦ δούλεψαν μὲ κλασικὰ στιχουργικὰ εἶδη.

Σημαντικὸ εἶναι καὶ τὸ θέμα μὲ ὅλα τὰ καθέκαστά του: μῦθο, ἀνάπτυξη μῦθου, σύμβολα καὶ ιδέες. Οὐσιαστικὰ ὅλ' ἡ κυπριακὴ ποίηση ἀκολουθεῖ τὴ νεοελληνικὴ γραμμὴ. Ξέχωροι ἦχοι καὶ γραφές δὲν ἀντηχοῦν κι ὅταν σοῦ φαίνεται πὼς κάτι ἀσυνήθιστο περικλείουν, σὲ λίγο ἀνακαλύπτεις τὸν ἐλλαδικὸ του πρόγονο. Νέες ἀντικρύσεις τῶν ζωτικῶν μας προβλημάτων δὲ θὰ βρῆτε μὲς στὴν ποίηση τῶν Κυπρίων, μῆτε θεάσεις ἀπὸ ἄλλες γωνίες ἀπὸ κείνες τὶς πανελληνίες. "Ἀν π.χ. κοιτάξουμε τὰ θέματα ἀπὸ τὸν Ἀπελευθερωτικὸ Ἀγῶνα τῆς Κύπρου 1955-1959 σὰν καινούριες, ζωντανές ἐμπειρίες ποῦ σημάδεψαν τὴ ζωὴ ἐμᾶς τῶν Κυπρίων καὶ πλουτίσανε μὲ ὑλικὸ ἀπὸ πρῶτο χέρι τὴν κυπριακὴ ποίηση, θὰ δοῦμε πὼς ἡ ὅλη κατεργασία κινεῖται πάνω στὸν ἀναλλοίωτο ἐλληνικὸ τύπο, χωρὶς καινούριους κραδασμοὺς ἔξω ἀπὸ τοὺς γνώριμους πανελληνίους. Πιὸ ζωντανὴ καὶ παλμώδης εἶναι ἀπὸ τὶς προηγούμενες παρουσίες της γιατί πέρασε ἀπὸ ἓνα καυτὸ καὶ ἐθνικὰ καθαρτήριο στάδιο, ποῦ τὶς προμήθευσε πιὸ καθαρὴ ὄραση γιὰ ὅ,τι προηγουμένως τῶβλεπε θεωρητικὰ καὶ ρομαντικὰ. "Ὅχι ὁμως καινούρια στάση κι ἔκφραση. "Ἦταν ζήτημα ἔντασης καὶ θέασης ἀπὸ περισσότερες πλευρὲς τῶν ζωτικῶν προβλημάτων τοῦ νησιοῦ καὶ κατ' ἐπέκταση τῶν πανελληνίων, ἀνέβασμα ἀπὸ τὰ κατώτερα σκαλοπάτια στὰ ἐπόμενα τὰ πιὸ φωτεινά. Ἀφήνω πὼς καὶ τὰ πρῶτα ποιητικὰ μιλήματα γιὰ τὸν Ἀπελευθερωτικὸ Ἀγῶνα πρωτακουστήκανε ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ κέντρο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ διαμέτρημα καὶ τὶς διαστάσεις τους ἢ τὴ γραμμὴ καὶ τὴν ἐρμηνεῖα ποῦ ἀντιπροσώπευαν. Βέβαια τὸ ποιητικὸ μίλημα τῶν Κυπρίων ἀπὸ τὴν καθαρευουσιάνικη περίοδο δοκίμαζε ν' ἀξιοποιήσει ποιητικὰ καίριους σταθμοὺς τῆς κυπριακῆς ἱστορίας καὶ τῆς παράδοσης σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς ἀνάλογους ἢ συγγενικοὺς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν τμημάτων μὲ μιὰ σαφῆ πατριωτικὴ πρόθεση, ἀκολουθώντας τὰ ἐλλαδικὰ πρότυπα. Καὶ πάλιν ἀφήνω κατὰ μέρος πὼς ἐλλαδίτες πρωτομιλήσανε γι' αὐτοὺς τοὺς σταθμοὺς σὲ ὑποδειγματικὸ τόνο. Παίρνω γιὰ παράδειγμα τὸ ποίημα «Κύπρος» τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ποῦ πρωτοαπαγγέλληκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ 1901 καὶ δημοσιεύτηκε τὸν ἴδιο χρόνο σὲ εἰδικὸ λεύκωμα.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο μπορῶ πιὰ νὰ πληροφορησῶ γιὰ τοὺς μεγάλους νεοέλληνες δασκάλους τῆς κυπριακῆς ποίησης, «τὸν γενάρχη τῆς ποίησής μας» Κωστῆ Παλαμᾶ καὶ τοὺς ἄλλους μὲ τὴν ἔντονη παρουσία. "Ἔτσι θὰ φανεῖ κι ὁ δυνατὸς σύνδεσμός μας μὲ τὸ ἐθνικὸ κέντρο καὶ θὰ καθοριστεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ στίγμα «τῆς κυπριακῆς ποίησης». Πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς.

Ὁ μεγαλοῖδεατισμὸς τοῦ ἄγγιζε κατάβαθα τὴν κυπριακὴ ψυχὴ, ποὺ ἀκαρτεροῦσε τὸ μεγάλο γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσής της καὶ τῆς ἑνώσῆς της μὲ τὸν ἔθνικὸ κορμὸ. Μέσα ἀπὸ τοὺς πατριδολατρικούς τοῦ στίχους ἀντρώθηκε ἡ πιὸ παλιὰ κυπριακὴ ποιητικὴ γενιά, θάλεγα ἡ πρώτη ὑπολογίσιμη ποιητικὴ γενιά: Μαρκίδης, Ἀλιθέρης, Βαλδασερίδης γιὰ νὰ μνημονεύσω αὐτοὺς ποὺ ἀποδήμησαν. Εἰδικὰ οἱ Κύπριοι ποιητὲς Λουκάς Χριστοφίδης στὸ Κάιρο καὶ Γλαῦκος Ἀλιθέρης στὴν Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξαν τὰ πρωτοπαλλήκαρα «τῶν παλαμιστῶν ἐκεῖ» στὴν ἀνθοῦσα τότε περιοχὴ τοῦ Νείλου στοὺς ἀγῶνες τοὺς ὑπὲρ τοῦ Παλαμᾶ κι ἐναντίον τοῦ Ψυχάρη καὶ τοῦ Καβάφη. Γιὰ τὸν Παλαμᾶ γραφτήκανε τρία ποιήματα ἀπὸ Κυπρίους ποὺ στὴν πραγματικότητά ἐπέχουν θέση μιᾶς «ὁμολογίας πίστεως» καὶ ἀνακηρύσσουν ἐπίσημα μὲ τὸ ποιητικὸ ἔνδυμα τὸν Παλαμᾶ σὰ «γενάρχη τῆς κυπριακῆς ποίησης». Καὶ πραγματικὰ εἶναι. Προτοῦ σὰς διαβάσω τὴν «Ὠδὴ στὸν Παλαμᾶ» τοῦ Γλαύκου Ἀλιθέρη θ' ἀναφέρω κι ἄλλες ἐνδείξεις δηλωτικῆς τῆς λατρείας ποὺ αἰστάνθηκαν οἱ Κύπριοι γιὰ τὸ ἔθνικὸ κεφάλαιο, ποὺ λέγεται Παλαμᾶς: στὴν Πάφο «τὴν παλαμικὴ πολιτεία», ὅπως τὴν ἀποκάλεσε ὁ Μανώλης Καλομοίρης, διοργανώνεται κάθε χρόνο ἡ «ἐβδομάδα Κωστῆ Παλαμᾶ», ποὺ καθιέρωσε ὁ παλαμιστὴς ποιητὴς καὶ δήμαρχος Πάφου Χριστόδουλος Γαλατόπουλος. Στὴν πόλη αὐτὴ ὑπάρχει «Πλατεία Κωστῆ Παλαμᾶ» καὶ προτομὴ τοῦ ποιητῆ καμωμένη ἀπὸ τὸν Τόμπρο. Σὲ δυὸ πόλεις, τὴν Ἀμμόχωστο καὶ τὴν Πάφο, καθιερώθηκαν «βραβεῖα Κωστῆ Παλαμᾶ» μὲ διαγωνισμὸ μαθητῶν πάνω σὲ παλαμικὸ θέμα. Στὴ Λευκωσία ἀνιδρύεται «μνημεῖο Κωστῆ Παλαμᾶ» μὲ τὸν ἀνδριάντα τοῦ ποιητῆ καμωμένο ἀπὸ τὸν Φαληρέα. Ἄλλὰ καὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ κυκλοφοροῦν μὲ τὸν τύπο τῶν παροιμιαικῶν φράσεων, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ «μεθύστε μὲ τὰ θάνατο κρασί τοῦ 21», καὶ ἄλλες ποὺ σ' αὐτὲς κατατάσσω καὶ τὴν τυπικὴ κατάληξη τῶν πανηγυρικῶν ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ «Προφητικοῦ» ποὺ τὸ ἀκροατήριό τοὺς συνοδεύει ὅπως στὸν ἀρχαῖο χορὸ. Ἡ «Ὠδὴ στὸν Παλαμᾶ» τοῦ Γλαύκου Ἀλιθέρη εἶναι ἡ ἑξῆς:

ΣΤΗΝ ΠΕΝΗΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

«Στα χέρια σου ἀλαφροκρατᾶς
τῆς Μοίρας τὸ δευτέρω
καὶ τὴν αἰωνιότητα,
γιὰ μὰ στιγμὴ κλεισμένη.»

ΒΩΜΟΙ

Στῆς Τέχνης τὴν πατρίδα τὴν αἰώνια
σὲ βλέπω νὰ βαραίνεις ὅσο ἡ Μοίρα.
Στοῦ σχολαστικισμοῦ τὰ πυκνὰ χιόνια
τᾶνθη τοῦ Μάη προσφέρει ἡ θεία σου λύρα,
κι ὅσα ἀσκημίζει τοῦ ὄχλου ἢ καταφρόνια
τὰ ντύνεις μὲ τοῦ Λόγου τὴν πορφύρα,
ἐμψυχωτῆς μὲ τὸν παλμὸ τῆς νειότης
προφήτης, καὶ ποιητῆς, καὶ στρατιώτης.

Γαληνεμένη ισόθεε! στόν ἑαυτό σου
κλεισμένος τῶν μεγάλων προβλημάτων
ἐρμηνευτή, προχώρει στ' ὄνειρό σου,
καί μέσα ἀπό τῶν πρόσκαιρων θανάτων
τῆ φρίκη, γιά τὸ ἀνέβα σου ἀρματώσου,
μέσ στήν ψυχή, τὸ νόημα, τῶν πραγμάτων
τὸ μυστικό, νά βρεῖς καί τὴν οὐσία,
καί νά ὑποτάξεις τὴν ἀθανασία!

Μέσα μου στέκει εἰς βάθη παραδείσου
μέ τ' αὐλο φῶς στεμένη λευκῶν κρίνων
ξεχωριστὴ σὰ σύμβολο ἢ μορφὴ σου
κι ἐμπρὸς τῆς σκύβει τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων.
Χαῖρε, ὀδηγέ στὴ ζάλη τῆς ἀβύσσου!
Παρηγοριά στους κοπετοὺς τῶν θρηῶν!
Ἄν δὲ γεννιόσουν, ἢ σιωπὴ ὄχι μόνον
τῶν τραγουδιῶν μας, μὰ πολλῶν αἰῶνων!

Ἦ Πνέμα ὠραῖο κι ἀγέραστο! στήν ὦρα
τὴν κρίσιμη καὶ ταπεινὴ πού ζοῦμε,
πού τὴν ψυχή μας τὴν φτερουγοφόρα
νοιώθουμε ἀλυσσομένη, καὶ τραβοῦμε
τοῦ πόνου μας τὸν δρόμο, ὅλα τὰ δῶρα
τὰ θεϊκά σου κάμε νά αἰστανθοῦμε.
Στὰ στήθη τὴν εὐγένεια ξύπνησέ μας,
καί τὴν ἀπόλυτη ὁμορφιά φανέρωσέ μας!

Σὰν αἰωνιότη ἢ σκέψη σου βαραίνει!
Καί πάντα θά ἐπιζεῖ, πάντα θά στέκει,
στοῦ χρόνου τὴ μανία τῆ λυσσομένη,
κι ἀπάνω ἀπ' τῶν πολέμων τὸ ντουφέκι,
σὴν κορφή τῆ συγνεφοσκεπασμένη
πού ἀψηφᾷ τοῦρανοῦ τὸ ἀστροπελέκι!
Γέλα ἰσχυρέ, στὴ δίνη τῶν κλυδῶνων
γιά σὲ ἀνατέλλει ὁ ἥλιος τῶν αἰῶνων!

Ὁ Σικελιανὸς μὲ τὸ ἀριστοκρατικό του πνεῦμα ἐπηρέασε μονάχα λίγο, ἀλλὰ οὐσιαστικά, δυὸ - τρεῖς ποιητὲς τὸν ἔνα Ἑλλαδίτη ἐγκατεστημένο στὴν Κύπρο, καὶ βοήθησε γιά κάποια ἀσυνήθιστα πετάγματα.

Σημαντικὴ ἐπίδραση ἔχει ὁ Καβάφης στὴν τελευταία 15ετία σὲ λίγους Κυπρίους ποιητὲς τῆς δεύτερης γενιᾶς κι ὄχι τῆς τωρινῆς, πού θά τὴν ἔλεγα τρίτη, σὴν ὁποία ὑπερισχύουν οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν Σεφέρη καὶ τὸν Ρίτσο, καὶ τελευταία ἀπὸ τὸν Ἑλύτη. Φαίνεται μάλιστα πὺς ὁ Καβάφης μίλησε πολὺ σὲ μερικοὺς καὶ πολὺ δημιουργικά, γιὰτὶ ὁ ποιητὴς αὐτὸς τῆς παρακμῆς καταπιάστηκε πολὺ μὲ τὰ καθημερινὰ καὶ κοινὰ στόν κάθε ἄνθρωπο αἰσθήματα, ὥστε νά γίνεται μεμιάς οἰκετός καὶ ἀποδεκτός, ἀφήνοντας περιθώρια γιά νέες δημιουργίες. Δυὸ - τρεῖς ποιητὲς τῶν ἐλασσόνων τόνων δε-

χτήκανε την επίδραση του Τέλλου Ἄγρα με τούς ύποτονικούς και γλυκοθυμικούς στίχους. Ἐνῶ οἱ ἀριστεροὶ καὶ οἱ ἀριστερίζοντες ποιητὲς πρὸ παλὰ μαθήτευσαν στὸν Παλαμᾶ, στὸν Βάρναλη με κάποιες ἀπηγήσεις ἀπὸ τὸν Καρυωτάκη, γιατί ἀνδρωθήκανε στὰ χρόνια τοῦ καρυωτακισμοῦ, κι οἱ νεώτεροι κυρίως στὸν Ρίτσο. Ἡ τελευταία ὁμως γενιά, ἀνεξάρτητα ἀπὸ πολιτικὲς τοποθετήσεις, δουλεύει κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό τοῦ Σεφέρη. Τοῦτο εἶχε συμβεῖ μετὰ τὴν ἀπονομή τοῦ Νόμπελ σ' αὐτὸν κι ὅταν ἄρχισε ἡ γνωριμία μετὰ τὰ κυπριακά του, τὸ «... Κύπρον, οὗ με θέσπισεν» ἢ «Ἡμερολόγιο καταστρώματος Γ», ποῦ μᾶς κολάκειψε σὰν Κυπρίου. Ταυτοχρόνως οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν Ρίτσο ὑπεχώρησαν καὶ μόλις γίνονται αἰσθητὲς πιά κάποιες παλιότερες, ἔστω καὶ ἀπτόμακρες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν Ἑλύτη. Σὲ πολὺ ὑποσημαινόμενο βαθμὸ μπορεῖς νὰ συναντήσεις καὶ κάποιες ἐνθυμήσεις ἀπὸ τὴν ποίηση τοῦ Παπατσώνη.

Ἡ κυπριακὴ πεζογραφία ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο δρόμο μετὰ τὴν ποίηση στὶς σχέσεις της μετὰ τὸ ἔθνικὸ κέντρο. Ξεκίνησε μετὰ τὴν καθαρεύουσα. Καταπληκτικὰ ὁμως ὑπερισχύουν τὰ πεζογραφήματα μετὰ τὸν χαρακτηριστικὸ ἠθογραφικὸ ρομαντισμό, ποῦ εἶχε πρότυπο τὴν ἀνάλογο ἐλλαδικὴ κίνηση. Ἀφοῦ καὶ μίμηση τῆς τεχνικῆς τοῦ Παπαδιαμάντη μετὰ κάποια βέβαια προσαρμογὴ, συναντᾶς, ποῦ δίνει τὸν διάλογο στὸ κυπριακὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, ἐνῶ τὸ διηγηματικὸ μέρος δίνεται στὴν πανελλήνια δημοτικὴ ἢ σὲ μιὰ πολὺ ἀπλουστευμένη καθαρεύουσα. Ἐνας ἄλλος ἀριθμὸς πεζογραφημάτων ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς γενιᾶς τοῦ 30. Εἰδικῶς ἀπὸ τὸν Ἡλία Βενέζη, Πέτρο Χάρη καὶ Γιώργο Θεοτοκά σὲ πρῶτο ἐπίπεδο. Κατὰ δεύτερο λόγο, πολὺ περιορισμένο, τοῦ Μυριβήλη κι ἀκόμα λιγότερο ἀπὸ τὸν Καζαντζάκη. Οἱ δυὸ αὐτοὶ ξενίζονται μετὰ τὸ ὕφος τους. Ὅλων αὐτῶν ὀρισμένα ἔργα, μαζί με μερικὰ ἄλλα, βρίσκονται ὡς ὑποχρεωτικὰ στὶς βιβλιοθήκες τῶν Γυμνασιῶν ἀπὸ πολὺ καιρὸ καὶ πρέπει 8 τουλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ κάθε χρόνο νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ ὅλους τούς μαθητὲς καὶ παραδοθοῦν στὸν ἐλληνιστὴ οἱ περιλήψεις μετὰ μερικὲς παρατηρήσεις καὶ σχόλια. Μερικὲς ὁμως πολὺ ἐνωρὶς γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν ὑπεύθυνες κρίσεις. Δὲν προχωρῶ σὲ λεπτομέρειες στὸ κεφάλαιο πεζογραφία γιατί τὰ βήματά μας ποῦ εἶδα αὐτὰ εἶναι μᾶλλον περιορισμένα ὡς εἶναι φυσικὸ. Ἡ ποίηση ὑπερισχύει ἀκόμα.

Γιὰ τὸ κυπριακὸ θέατρο δὲ μποροῦμε ἀκόμα νὰ μιλοῦμε. Τὸ εἶδος αὐτὸ χαρακτηρίζει τὴν ωριμότητα, ἐνῶ ἡ κυπριακὴ λογοτεχνία μόλις δοκιμάζει τὰ πρῶτα της δειλὰ βήματα. Θάταν ἀπρονοησία νὰ συζητοῦμε πάνω σὲ λίγα ἔργα ξεκινήματος, ἔστω κι ἂν αὐτὰ δείχνουν εὐοίωνα σημεῖα. Ἀσφαλῶς τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ δοκίμιο, παρόλο ποῦ ἡ ἀπότομη ἀνθούσα παρουσία του στὸν ἐλληνικὸ ὀρίζοντα ἐπηρέασε μερικὸς ἐπιστῆμονες τῆς Κύπρου, ἰδίως στὸν παιδαγωγικὸ καὶ φιλοσοφικὸ τομέα. Καὶ γι' αὐτὸ θὰ πρέπει ν' ἀναβληθεῖ ὡς πρόωρη ἡ ἐξέταση καὶ ἡ συσχέτισή του μετὰ τὰ ἐλλαδικὰ ἢ ξέ-να πρότυπα.

Κι ἀφοῦ ἐξαντλήσαμε τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν ἔντεχνο λόγο τῆς Κύπρου, ποῦ ὀλοφάνερα ἀποτελεῖ παράγωγο τῶν διαφόρων αἰσθητικῶν κινήσεων καὶ ρευμάτων τοῦ κέντρου, θὰ πρέπει νὰ δοῦμε τὸν ἰδιωματικὸ καὶ δημοτικὸ λόγο. Ὁ λόγος αὐτὸς δικαιωματικὰ μπορεῖ νὰ προβάλλει θέμα «ἰδιοτυπίας» ἢ «τοπικοῦ χρώματος» ὅπως τὴν ὀρίζουν μερικοί. Πραγματικὰ κυπριακὴ λογοτεχνία, πάντοτε μετὰ τὴν ἔννοια τῆς τοπικῆς, εἶναι μόνο ἡ ἰδιωματικὴ, ποῦ ἔχει οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα κι ὄχι ἀπλῶς ἐξωτερικὰ τὸ γεωγραφικὸ μέσα στὴν ἴδια στενὴ περιοχὴ. Στὴν ἰδιωματικὴ

λογοτεχνία διακρίνουμε δυο κατηγορίες: α) τή δημόδη, δηλ. τὸ δημοτικὸ τραγούδι, τὸ ποιητάρικο καὶ τὸ παραμύθι. Καὶ β) τὴν ἔντεχνη ιδιωματικὴ, δηλ. τὰ μεσαιωνικὰ ἔρωτικὰ τραγούδια τῆς Κύπρου, τὰ μεσαιωνικὰ Χρονικὰ τῆς Κύπρου, τοὺς ιδιωματικούς ἢ διαλεκτικούς ποιητές, τοὺς ιδιωματικούς ἢ διαλεκτικούς διηγηματογράφους καὶ τὰ κυπριώτικα σκετς, ἢ ὀρθότερα τὴν κυπριακὴ λαογραφικὴ σκηνή».

Ἐς πάροουμε μία - μία τὶς ὑποδιαίρεσεις νὰ δοῦμε πῶς καὶ πόσον ἀπέχουν, ἂν ἀπέχουν, ἀπὸ τὶς γνωστὲς βασικὲς πανελλήνιες: τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἀνταναικλᾷ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτεία τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἀκολουθώντας τὴν διαίρεση τοῦ Κυριακοῦ Χατζηωάννου κατατάσσουμε τὸ κυπριακὸ δημοτικὸ τραγούδι σὲ τρεῖς περιόδους, τὶς ἑξῆς: τὸν ἀκριτικὸ κύκλον, τὴ φραγκικὴν περίοδο καὶ τὴ μεταφραγκικὴν. Στὴν Κύπρον σώζονται τὰ καλύτερα κομμάτια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου. Σὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐξυμνοῦνται ἢ ἀπλῶς ἀναφέρονται κυπριακοὶ τόποι. Ἀναφέρονται χωρὲς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ ὀνόματα Μικρασιατῶν. Τοῦτο σημαίνει πῶς τὰ τραγούδια τοῦ κύκλου αὐτοῦ τὰ μεταφέρανε οἱ στρατιῶτες ποὺ ἐστάλησαν ἀπὸ τὴ Μικρασία γιὰ νὰ προστατεύσουν τὸ νησι ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Σαρακηνῶν. Μὲ τὰ χρόνια εἰσέδυσσε τὸ κυπριακὸ ἰδίωμα. Ὁ Χατζηωάννου πιστεύει σὰν τόπο ἀπ' ὅπου προῆλθαν τὸν Πόντον, ὅταν ἐκεῖ μετανάστευσαν οἱ Κύπριοι κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα. Στὴ φραγκικὴν περίοδο ἐμφανιστήκανε τὰ «ἐκατόλογα» μὲ τὴ φινέτσα τους, τὸν ἐκλεπτυσμένον ἔρωτισμόν τους, «Ἔλα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς Ἀροδαφνούσας», ποὺ εἶναι καθαρὰ κυπριακὸ σὰν ὑπόθεση - λένε πῶς γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἄτυχο ἔρωτα ἑνὸς φράγκου βασιλιὰ τῆς Κύπρου - ὅλα εἶναι πανελλήνια καὶ ἡ μόνη διαφορὰ βρίσκεται στὸ ἰδίωμα. Τὰ ἴδια συμβαίνουν μὲ τὰ τραγούδια τοῦ κύκλου τῶν ζῶων καὶ μὲ τὰ ἔρωτικὰ δίστιχα. Ἡ μεταφραγκικὴ περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μεγάλην φτώχεια. Ὁλη ἡ παραγωγή εἶναι ἄτεχνη, χωρὶς ὑψηλοὺς στόχους. Τὰ θρησκευτικὰ τραγούδια, σὰν τὸν Θρῆνον τῆς Παναγίας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπως καὶ ὅσα τραγουδοῦν ἔρωτες ἀνάμεσα σὲ χριστιανούς καὶ Τούρκους εἶναι φτηνὰ κατασκευάσματα ἀδέξιων ποιητάρηδων. Ἀλλὰ καὶ τὰ ποιητάρικα, ἂν δὲν τὰ κοιτάξεις σὰν πηγὲς γνωριμίας μὲ τὸν κοινωνικὸ βίον τῶν χρόνων ποὺ εἶχαν γραφτεῖ, οὔτε κἂν γλωσσικὴν ἀξία παρουσιάζουν γιὰ τὴν ἡμερὶδα μὲ τὴν καθαρολογία τῆς ἐνόθευσε τὸ ὑγιὲς γλωσσικὸ αἰσθητήριον τῶν ποιητάρηδων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲν ἔχουν ἀποθησαυριστεῖ πολλὰ παραμύθια, τὰ δημιουργήματα αὐτὰ τοῦ λαϊκοῦ ἀνώνυμου μυθιστοριογράφου, ὅπως τὰ χαρακτηρίζουν, γιὰ νὰ ὑπάρξει μιὰ ἀσφαλὴς κρίσις γι' αὐτὰ. Ὅπως δὲ ἔχουν τὴν τοπικὴν τους ἀνθρωπολογικὴν σημασία. Καὶ δείχνουν τὴν ταυτότητά τους μὲ τὰ πανελλήνια.

Γνησιώτερον τὴν κυπριακὴν διάλεκτον συναντοῦμε στὴν ποίηση τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδου, τοῦ ἐπικοῦ ιδιωματικοῦ ποιητῆ τῆς Κύπρου, καὶ στοῦ Δημήτρου Λιπέρη τὴν λυρικὴν καὶ γνωμικὴν ποίηση. Καὶ οἱ δυο αὐτοὶ ποιητὲς θῆτευσαν στὴν καθαρευουσιάνικην σχολήν, ἕκαμαν μερικὲς δοκιμὲς στὴ δημοτικὴν μὲ ἀποτυχία καὶ τελικὰ ἐκφραστήκανε στὸ κυπριακὸ ἰδίωμα μὲ τέτοια γνησιότητα, ποὺ κατέκτησαν τὸ εὐρὺ κυπριακὸ κοινὸν καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν ὅλων τῶν στρωμάτων. Ὁ πρῶτος ἔχει ἐντάξει ποιητικὰ μὲ τὸ ἔπος του «Ἡ 9η Ἰουλίου 1821» τὴν Κύπρον μέσα στὴν ἐθνικὴν μας Παλιγγενεσίαν, καὶ ἔδωσε μὲ τὴν ποιητικὴν μεταφορὰ τὸ μέγεθος τῆς διαιώνιας Ρωμοσύνης.

*Ἡ Ρωμοσύνη ἐν φυλῇ συνότζειρον τοῦ κόσμου
κανένας ἐν ἐβρέθηκε γιὰ νὰ τὴν ἱξηλείψη,*

*κανέννας, γιατί σιέπει τήν πού τ'άψη ό θεός μου.
 'Η Ρωμοσύνη έν νά χαθή, ό κόσμος λείψη*

δηλ. άξιοποίησε τό 1821 στην Κύπρο, (κι έδώ πού τά λέμε μόνο ή τέχνη κι ειδικώτερα ή ποίηση δίνει διάρκεια). 'Ο δεύτερος μίλησε μέ τό βουκολικό του στόμα, έτσι πού μερικοί παραπλανήθηκαν κι ύποστηρίζανε πώς είχε έξόφθαλμες επιδράσεις άπό τήν άρχαία βουκολική ποίηση, ένω ό ποιητής δήλωνε πώς δέν είχε διαβάσει βουκολικούς, μ' άλλα λόγια βρίσκανε στην ποίηση του διάχυτο τό διαιώνιο έλληνικό στοιχείο, πού ζεί μέσα στά κύτταρά μας.

Οί ιδιωματικοί πεζογράφοι άπλως ανανέωσαν τό παραμύθι δίνοντάς του μιά πιό έντεχνη μορφή. Τό πείραμα αυτό δέν έχει προσελκύσει και δέν συνεχίστηκε. 'Αντίθετα στοό προσκήνιο σήμερα βρίσκεται σέ πραγματικό μεσουράνημα άπό τήν άποψη τής χρήσης κι όχι πάντοτε τής ποιότητας, τό «Κυπριώτικο σκέτς», όπως συνήθίζεται ν' άποκαλείται ή «κυπριακή λαογραφική ή ήθογραφική σκηνή». Τό «κυπριώτικο σκέτς» είναι τό μονόπρακτο, συνήθως, ήθογραφικό έργο γραμμένο στοό κυπριακό ιδίωμα. Εύνόησε τήν ανάπτυξη του τό ραδιόφωνο, πού ήθελε ν' αύξήσει τήν άκροαματικότητα του στούς άγροτικούς πληθυσμούς. 'Η άρχή του πρέπει ν' άναζητηθεί στις παλιές ντόπιες έπιθεωρήσεις, πού μεσουρανούσαν κυρίως κατά τήν περίοδο τοό Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, τότε πού ή Κύπρος ήταν άπομονωμένη κι έπρεπε νά στηρίζεται άπολύτως στις δικές της δυνάμεις και στοόν τομέα τής ψυχαγωγίας. 'Η έπιτυχία κι ή ζήτηση τοό είδους αυτόο έξακολουθεί νάνα μεγάλη, παρόλο πού έχουν έξαντληθεί τά όριά του. 'Η έξήγηση είναι άπλη: συγκινεί και ύπενθυμίζει παλιές άρετές, ένω ταυτοχρόνως σχολιάζει και στιγματίζει τήν άνεπιθύμητη για τά χωριά σημερινή ήθική συμπεριφορά. 'Αντλεί τις ύποθέσεις του άπό τή λαϊκή άγροτική ζωή μέ προσπάθεια νά τήν ώραιοποιήσει και χρησιμοποιεί τήν παροιμία και τις παροιμιακές φράσεις πού τόσο προσελκύουν.

Μετά τήν κάπως άφοριστικόο τύποο έκθεση για τίς διάφορες μορφές τής κυπριακής λογοτεχνίας θά πρέπει νά τακτοποιηθοούν οί συλλογισμοί για νά καταλήξουμε σέ συμπεράσματα, πού θά καθορίσουν τή θέση τής λογοτεχνίας αυτής μέσα στα πλαίσια τής έθνικης. Τακτοποιώντας τό νήμα τών συλλογισμών μου καταλήγω σέ δυό σημεία: α) καθαρά κυπριακό, πού νά συγκροτήσει μιάν ένότητα, άν θέλετε πέστε σχολή άνεξάρτητα άπό άξιολογήσεις, μόνο ή χρήση τοό γλωσσικόο ιδιώματος μπορεί νά δικαιολογήσει: κι αυτή όμως ύποχρεωτικά είναι ένταγμένη μέσα στοό έθνικό σύνολο κι άπό τήν ίδια της τή φύση κι άπό έλλαδικές ή κοινές επιδράσεις. β) ή έντεχνη κυπριακή λογοτεχνία, πού γράφεται στην πανελλήνια δημοτική ή γράφτηκε στην καθαρεύουσα άποτελεί τμήμα όργανικό τής πανελλήνιας και σέ καμιά περίπτωση δέν πρέπει νά ξετάζεται ξεχωριστά.

Δέν έχουμε, λοιπόν, ξεχωριστή παράδοση στην Κύπρο έξω άπό τήν πανελλήνια, πού διαρκώς ή όμοια παιδεία καλλιεργεί. Και ή λίγη-πολλή πού πήγασε άπό αύστηρώς ντόπια γεγονότα κι έχει έκφραστικό της όργανο τό κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα άξιοποιήθηκε πραγματικά πάλιν μέσω τοό κέντροο π.χ. σχόλια τών λαογράφων, Σεφέρης, Παλαμίδας και άλλοι.

'Οτι ύστερεί ή λογοτεχνία στην Κύπρο σέ σύγκριση μέ τήν έλλαδική είναι αυτόνοπο και ύποχρεωτικό. 'Ο έλληνικόο κορμόο έχει άσυγκρίτως περισσότερες εμπειρίες

και σε μεγαλύτερη ένταση και ποικιλία. Ξεπέρασε ώρισμένες καταστάσεις, αντιμετώπισε ευρύτερα προβλήματα, ενώ ο κυπριακός ελληνισμός άκουγε κι ένοιωθε τις απηχήσεις, που τις εκτιμούσε βέβαια, γιατί το ελληνικό του κύτταρο τις συνελάμβανε, αλλά σε χαμηλούς τόνους και τις διερμήνευε χαμηλόφωνα. Κι όμως με λίγα χρόνια μεταπολίτευσης τώρα προσανατολιζόμαστε μ' εκπληκτικό ρυθμό στα νέα νεοελληνικά δεδομένα. Σ' αυτό μας βοηθεί η επικοινωνία που γίνεται σε άσυγκριτως μεγαλύτερο βαθμό παρά στις προηγούμενες δεκαετηρίδες, έστω κι αν υπάρχει στην Κύπρο ο διεθνής συναγωνισμός με τις ξένες πρεσβείες και τις πολιτιστικές συμφωνίες που υπογράφουμε με διάφορες χώρες, δυτικές και ανατολικές.

Επίσης δεν πρέπει να λησμονείται και να υποτιμάται η άγγλική αποικιοκρατική πολιτική στην Κύπρο, πολύ δραστική στα είκοσι χρόνια πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Μόνο το πείσιμα των Κυπρίων κι η αξιοθαύμαστη δράση του Κύπριου δασκάλου και καθηγητή, που έδειξαν πραγματικό ήθος, μας έσωσαν από κείνα τα μακροχρόνια προγράμματα έθνικης απορρύθμισης. Τι να σου κάμει ένα κομμάτι γης που κοιτούσε να επιβιώσει έθνικώς; Όλη η δύναμή του ήταν συγκεντρωμένη σ' αυτό το σημείο κι ως ξεθύμαινε πολλές φορές στις φωνές και στον χαρτοπόλεμο. Τάχα και τούτα δεν χρειάζονταν, και ταυτοχρόνως δε μας αποδυνάμωναν, χωρίς ταυτοχρόνως να στρέφουν την προσοχή μας σε άλλα καιρία προβλήματα της ζωής.

Άλλα θάθελα να συζητήσω τη σημασία της ιδιοτυπίας, που την όσφραίνομαι να προωθείται με την έννοια της πρωτοτυπίας κατά λανθασμένο τρόπο. Αυτή την ιδιοτυπία άλλοτε τη λέγανε «τοπικό χρώμα» κι ίσως στην πραγματικότητα να έννοούσαν ήθογραφικό ή λαϊκιστικό χρώμα. Αν όμως τούτη θάναι ένα είδος επιδίωξης με αισθητικό υπόβαθρο πιθανό να ενέχει λιγότερους γενικούς κινδύνους. Άλλά μαζί με αυτό σαν προκάλυμμα, αν υπάρχουν τοπικιστικοί στόχοι, τότε υποκρύπτονται ευρύτερης σημασίας κίνδυνοι. Κατ' αρχήν ο τοπικισμός είναι στενόκαρδος. Κάτω από πολιτικές ανωμαλίες και δυσκολίες σαν τις τωρινές στην Κύπρο θ' αποτελέσει ένα τμήμα υποβοηθητικό κάποιου διαχωρισμού, που προγραμματίζεται μακροπρόθεσμα. Και πάλιν με αυτά που λέω δεν πιστεύω πως θα κατορθωθεί κάποια απομόνωση. Άλλο σύσφιγξη δεσμών, μέσα στον φυλετικό κι έθνικό σου χώρο ή χαλαρότητα κι άλλο απομόνωση. Ζητώντας συνεχώς την ίθαγένειά μου, που σημαίνει συνεχής αυτογνωσία και άμυνα έναντι των διαβρώσεων, κοιτώ να επιβιώσω μέσα σ' ένα κόσμο, που με τα μέσα της μαζικής επικοινωνίας προσπαθεί να με αποχρωματίσει και να με απορρυθμίσει έθνικώς. Αυτό χωρίς να το θέλουμε είναι το σύνθημα του Κύπριου λογοτέχνη. Κανένα πρόγραμμα δε μπορεί ν' αλλάξει το κύτταρο.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

«ΚΛΕΟΣ ΑΡΙΣΤΟΝ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΝ»

«Ιστορικό Μήνυμα» του Ελληνισμού, η ποιητική λειτουργία της Υβόννης Αρνοκούρου-Κερεσετετζή

Είναι χαρά και τιμή να σου εμπιστεύεται ένας πνευματικός δημιουργός τη δουλειά του και για τον λόγο αυτόν ευχαριστώ θερμά τη λογοτέχνη Υβόννη Αρνοκούρου-Κερεσετετζή. Θέλω ευθύς εξαρχής να διευκρινίσω ότι δεν θα προβώ σε κριτική ανάλυση της ποιητικής τέχνης της φίλης Υβόννης. Δε θα μιλήσω για το ύφος, την τεχνοτροπία και τους εκφραστικούς της τρόπους, μήτε τη γοητεία της λέξης και του λόγου που σαφώς διαθέτει. Δεν είμαι κριτικός της τέχνης γι' αυτό και δε θα αναφερθώ με τη ματιά του ειδήμονα, αλλά του μνημένου αναγνώστη. Θα μιλήσω για τη θετική, πνευματική μου «συνάντηση» μαζί της διαβάζοντας τους στίχους της, την ποιητική της σκέψη και όραση και θα μοιραστώ μαζί σας αυτά που σκέφτηκα για την ποίηση, διαβάζοντας το βιβλίο. Αλλωστε πιστεύω, πως για να αναλύσεις ένα έργο πρέπει να γνωρίζεις συνολικά το έργο του δημιουργού, να κατέχεις όλα τα απαραίτητα για την κατανόηση του έργου στοιχεία, βιογραφικά, ιστορικά, γραμματολογικά, κοινωνικά, και πάνω απ' όλα πρέπει να έχεις μια άμεση σχέση με τον χώρο - την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του δημιουργού.

Η ποίηση δεν είναι σήμερα απλά η πράξη μόνο ενός βιβλίου, είναι μία κοινωνική πράξη. Είναι η κοινωνική συμβολή, με την έννοια της συμμετοχής, στην ηθική που μπορεί να συμπυκνώνει τον τρόπο συμμετοχής μας στο κοινωνικό γίγνεσθαι μέσω ενός άλλου δρόμου, αυτόν της ποιητικής και όχι απλά η ανάγκη έκφρασης. Το θέμα αυτό είναι μεγάλο και σαφώς έξω από τα όρια της σημερινής παρέμβασης.

Αυτό που θέλω να καταθέσω για την Υβόννη Αρνοκούρου-Κερεσετετζή και το βιβλίο της «Κλέος άριστον και παλαιόν» είναι ότι λειτουργεί ως φορέας εκείνου του μηνύματος, που χαρακτηρίζεται ως «ιστορικό μήνυμα» του ελληνισμού, και που είναι κυρίως η διάρκεια του ελληνισμού μέσα στον χρόνο, η αδιάσπαστη ενότητα του ελληνισμού μέσα στον χρόνο και η αντίστασή του στην απειλή της κατάλυσής του. Η ποίηση της Υβόννης Κερεσετετζή ξαφνιάζει με τις εναλλαγές της και τη διαφορετική της από βιβλίο σε βιβλίο στόχευση. Σε όλα όμως χαρίζει τη δική της προσωπική σφραγίδα, άλλοτε κυριευμένη από συναισθηματικό αυθορμητισμό και λυρικό πάθος, πάντα αστόσο στραμμένη στις αιώνιες προγονικές καταβολές. Η ποίησή της δείχνει να αντλεί και να τροφοδοτείται από την ιστορική ελληνική πηγή, από την αλήθεια της και τη λεβέντικη παραδόσή μας, την οποία αποδίδει επιτυχώς σε ποιητική λειτουργία. Αυτό είναι σίγουρα μια περίπλοκη διαδικασία, μια πνευματική περιπέτεια, που στην προκειμένη περίπτωση, η λογοτέχνης δείχνει να κατέχει καλά και να παραδίδει το προϊόν της στον αναγνώστη με επιδέξιο τρόπο. Αυτή δε τη διαδικασία την εκφράζει με ποιητική λιτότητα, με σύγχρονη έκφραση, ελέγχοντας όπως αποκαλύπτει η ίδια και δαμάζοντας την παραφορά και την έκρηξη των συναισθημάτων, στήνοντας για μας τους αναγνώστες της γέφυρα πνευματικής επικοινωνίας.

Η ποιήτρια μελέτησε, επέλεξε και μετουσίωσε ό,τι ουσιαστικότερο είχε να της προσφέρει η αρχαιοελληνική μας παράδοση συνταιριάζοντάς το με τα βασικά εκείνα στοιχεία που της προσφέρει η πραγματικότητα των ημερών μας.

Οι μνήμες που φτάνουν σε μας μέσα από τη δουλειά της Υβόννης Κερεστετζή είναι βαθιές, αρχέγονες, που όμως φιλτράρονται μέσα από τη δική της ευαισθησία, είναι μνήμες που ανάγονται στην αρχαία προγονική κληρονομιά, προδίδοντας ένα πάλλοντα λυρισμό, μια νοσταλγία που μεταπλάθεται σε πνευματική ανάταση και μεταρσίωση του αναγνώστη.

Νοιώθουμε την ποιήτρια φορτωμένη από την κληρονομιά του ελληνισμού, ποτισμένη από τη σοφία των αρχαίων, έχοντας την ανάγκη να ακουμπήσει κάπου αυτό το φορτίο και να συνεισφέρει εγκράτεια κι αποφυγή κάθε υπερβολής, που οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν «φρόνημα». Κι όπως η ίδια ομολογεί στον πρόλόγό της: «προσωπικά βιώνω την κάθε ώρα, την κάθε στιγμή δίχως να οδηγούμαι σε ακρότητες και υπερβολές μ' έναν διαρκή έλεγχο του ορθού και του δίκαιου».

Η ποιητική της «σταθερά», που είναι οι ιστορικές συναρτήσεις, αποτελούν το υφάδι των ποιημάτων της στη συλλογή της «Κλέος άριστον και παλαιόν».

Στο ερώτημα γιατί γράφει κανείς ποίηση ο Σεφέρης έχει απαντήσει ως εξής: «Πρώτα με ενδιαφέρει η συντήρηση της ποίησης, έστω κι αν είναι μόνο για τρεις ανθρώπους κι έπειτα η πλατύτερη επαφή με τον κόσμο» και μια άλλη φορά είχε πει «για μένα η Τέχνη δεν είναι απομονωμένη διασκέδαση· είναι επιμιξία με τους άλλους».

Επιχειρώντας μια περίπου φιλοσοφική θεώρηση της ποίησης θα λέγαμε ότι μαζί με τη φιλοσοφία, τη ζωγραφική, και τη φαντασία αποτελούν μορφές «εγκατάλειψης» του κόσμου τούτου, που βοηθούν τον άνθρωπο να περάσει σε μια άλλη σφαίρα, στη σφαίρα της απόλυτης πνευματικής οντότητας.

Και δεν θα εκπλήξω, πιστεύω, κανένα αν ισχυριστώ ότι η ποίηση σ' αυτήν την τρωτική εποχή που ζούμε, την εποχή των ηλεκτρονικών κυρίως media και των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων, εξελίσσεται σε ένα θέμα ένοχου μυστικού και συνομισίας των μνημένων. Και είναι να απορεί κανείς πώς ο ποιητής βγαίνει αλώβητος από την εχθρική πραγματικότητα που τον περιβάλλει και είναι έτοιμος κάθε φορά να ξεδεύει, να χαρίζει την ενέργεια του, τη φαντασία του, την τέχνη του στην ποιητική λειτουργία. Είναι η ανθρώπινη ανάγκη έκφρασης που τον ωθεί, είναι το ερέθισμα αντικειμενικό ή υποκειμενικό που λειτουργεί μέσα του σαν ένας εκρηκτικός μηχανισμός και τον «αναγκάζει» να γράφει;

Και είναι άξιο θαυμασμού οι ποιητές όλου του κόσμου, που έχουν τη δύναμη να μετατρέπουν την ένδεια, τη μιζέρια της πραγματικότητας σε ένα είδος υπόσχεσης με το να την κάνουν αντικείμενο της φαντασίας. Όμως η φαντασία βρίσκεται σε διωγμό. Έχει τόσο ολοκληρωτικά εκδιωχθεί από την εκπαίδευση, από την κοινωνία, που είναι να απορεί κανείς πώς την εφευρίσκει ο ποιητής ή γενικότερα ο δημιουργός. Γιατί κανείς και κανένα ταλέντο δεν μπορεί να προστατευτεί απ' αυτόν τον απηνή διωγμό. Και η φαντασία μπορεί τότε μόνο να επιζήσει αν πραγματικά κερδίσει πίσω το έδαφος που της έχουν πάρει.

Ευτυχώς, η μούσα η ελληνίς, που είναι ασυτηρή μούσα της ποιήσεως, εξακολουθεί να εμπνέει τους ποιητές. Δεν μπορεί όμως τη μούσα να την κερδίσει οποιοσδήποτε, εξαρτάται από το πόσο συγγενής νιώθει με αυτήν, πόσο ταυτίζεται με την ίδια τη μούσα κι έτσι παραδίνεται στο πάθος της γραφής της.

Νομίζω λοιπόν πως είναι ένα καίριο αίτημα των καιρών μας να προσεχτεί ο ποιητής σαν ένας ευαίσθητος δέκτης και πομπός εικόνων και πληροφοριών.

Είχα εντυπωσιαστεί από αυτό που είχε αναφέρει σε συνέντευξή του ο πολύ καλός ποιητής Μιχάλης Κατσαρός: «Εγώ δεν αγαπώ τα βιβλία, δεν αγαπώ τα ποιήματα. Γράφω αναγκαστικά για να δω μήπως με την ποίηση κάνω κάτι άλλο. Δηλαδή μήπως με την ποίηση μπορέσουν να πλησιαστούν οι άνθρωποι πιο πολύ, μπορέσουν και αγαπηθούν, μήπως κάνουν μια πράξη σωστή τελικά από καθήκον για τον άνθρωπο. Αλλιώς για ποιο λόγο, για μένα να γράψω;».

Δηλώνω θαυμάστρια των ποιητών που παραμένουν οι παρηγορητές της ζωής μας, όχι με την έννοια της καταφυγής στην ποίηση από μια σκληρή πραγματικότητα, αλλά της ποίησης ως ενεργού δύναμης, που με τη συνειδητοποίηση της τραγικότητας της ανθρώπινης κατάστασης βάζει σε κίνηση τη διαδικασία της υπέρβασης.

Καταλήγοντας, το «Κλέος Άριστον και Παλαιόν», αναβιώνει τις αξίες και το πνεύμα του αγωνίζεσθαι της αρχαίας Ελλάδας, του έρωτα και του κάλλους στην πιο αρμονική του σύζευξη, ενώ την αδιάσπαστη αυτή ενότητα σώμα και πνεύμα την συναρτά με το σήμερα και τους επερχόμενους Ολυμπιακούς Αγώνες, που για την ποιήτρια δεν έχουν τη σημασία του αθλητικού γεγονότος, όσο μεγάλο κι αν είναι αυτό, αλλά της μέθεξης και της φιλοσοφικής του υπόστασης. Η ποιήτρια ασκεί το δύσκολο έργο να καταπιάνεται με μια ιστορία-μήνυμα, με μια ιστορία- σύμβολο και να το κάνει επιτυχώς. Το βιβλίο, που είναι και μια αισθητική απόλαυση με την εικαστική του κάλυψη με έργα του Αντώνη Γκλίνου, πρόωρα χαμένου καλλιτέχνη, μαρτυρά ζώσα ιστορική μνήμη κι αυτό ασκεί μια γοητεία γιατί διαχέεται στο τώρα, στο κάλεσμα των Ολυμπιακών αγώνων του 2004.

Προσωπικά πιστεύω ότι δεν υπάρχουν απόλυτα αντικειμενικοί τρόποι μελέτης και αξιολόγησης του ποιητικού φαινομένου. Έτσι εγώ απλά θα πω ότι εντελώς εμπειρικά, υποκειμενικά, και εξαιτίας των πλούσιων συναισθημάτων και των εικόνων, που μου διέγειρε η ποιητική της γραφή, ευχαριστώ από τα μύχια της καρδιάς μου την ποιήτρια και την συγχαίρω. Ευχαριστώ.

ΕΦΗ ΛΕΝΤΑΚΗ

(Ψυχολόγος-φιλόλογος, πρόεδρος του Ιδρύματος
Πολιτισμού και Εκπαίδευσης «ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΕΝΤΑΚΗΣ»)

[Σημ.: Η ομιλία έγινε στην «ΤΕΧΝΟΠΟΛΙ» στο Γκάζι, στις 13/12/2002 επί τη ευκαιρία της έκδοσης και παρουσίασης του βιβλίου «ΚΛΕΟΣ ΑΡΙΣΤΟΝ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΝ» της ΥΒΟΝΝΗΣ ΑΡΝΟΚΟΥΡΟΥ-ΚΕΡΕΣΤΕΤΖΗ. Η δίγλωσση έκδοση (ελλ. και αγγ.) από την ΤΕΧΝΟΠΟΛΙ του ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ, ει-κονογραφημένη με εικαστικά του ΑΝΤΩΝΗ Γ. ΚΛΙΝΟΥ].

ΠΩΣ ΤΡΑΓΟΥΔΗΣΑΝ ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ ΜΑΣ ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΩΝ ΜΑΤΙΩΝ

Το μάτι, το φως του προσώπου, η θύρα του νου, βρίσκεται πάντα στο κέντρο του ενδιαφέροντος του ανθρώπου και φυσικό είναι ν' αποτελεί πηγή έμπνευσης των ποιητών όλων των εποχών.

Χιλιάδες στίχοι εξυμνούν την ομορφιά των ματιών, τη σαγήνη τους, τα συναισθήματα που εκφράζουν κι εκείνα που προκαλούν.

Τα μάτια είναι ο καθρέφτης της ψυχής και με μια κίνησή τους μπορούν να πουν, όσα η γλώσσα δεν βρίσκει πάντα λέξεις να εκφράσει.

Όμως παράλληλα με την εξύμνηση της ομορφιάς τους, τραγουδήθηκε κι ο πόνος τους. Όχι αποκλειστικά ο ψυχικός (συναισθηματικός πόνος) που εκφράζεται με το βλέμμα, αλλά ο πόνος ο σαρκικός, που προκαλεί η αρρώστια ή ο τραυματισμός τους.

Το τραύμα του ματιού, άλλοτε τυχαίο (ατύχημα) κι άλλοτε σκόπιμο (πολεμικό ή εκδικητικό παλαιότερα) απασχόλησε τους περισσότερους αρχαίους Έλληνες ποιητές. Όταν λέμε τραύμα του ματιού δεν εννοούμε αποκλειστικά του βολβού αλλά και των βλεφάρων καθώς και της γύρω περιοχής.

Επιλεκτικά θα αναφερθούν στίχοι από τους επικούς μας ποιητές τον αξεπέραστο Όμηρο και τον κοντινό του Ησίοδο, καθώς και από τρεις λυρικούς ποιητές και τους τρεις μεγάλους τραγικούς μας ποιητές Αισχύλο, Σοφοκλή και Ευριπίδη και θα θαυμάσουμε για άλλη μια φορά το ασύγκριτο κάλλος της γλώσσας μας στις παλαιότερες μορφές της και τη θεϊκή αρμονία των στίχων, που φθάσανε μέχρι εμάς.

Ο Όμηρος πρώτος, στα αθάνατα έπη του, που είναι το αρχαιότερο γραπτό μνημείο του δυτικού πολιτισμού, ασχολείται ιδιαίτερα με τα μάτια, τα οποία αναφέρει με περισσότερες ονομασίες ίσως για να δείξει την αξία που έχουν για τη ζωή του ανθρώπου.

Χρησιμοποιεί τις λέξεις, όμμα, ώψ, γλήνη, όσσε (στον δυϊκό ρυθμό), δέργμα, αυγές, βλέφαρα, όπατα, κόρες κ.α.).

Σε ένα επικό ποίημα, όπως είναι η Ιλιάδα και η Οδύσεια, όπου υμνούνται τα λαμπρά κατορθώματα των γενναίων πολεμιστών δεν έχουν θέση οι περιγραφές κοινών ασθενειών με τα μίξερα πολλές φορές συμπτώματά τους.

Οι περιγραφές αφορούν πολεμικά τραύματα κατ' εξοχήν, καθώς και τα αποτελέσματά τους.

Στο Ζ της Ιλιάδας στους 7-11 στίχους περιγράφει με θαυμαστό ρεαλιστικό τρόπο τον τραυματισμό του Ακάμαντα από τον Αϊάντα τον Τελαμώνιο, ο οποίος πρώτος έσπασε το μέτωπο (φράγμα) των Τρώων.

Με ευστοχία εκπληκτική το δόρυ του Αϊάντα έφθασε εκεί που ο σκληρός πολεμιστής το ζύγιασε να πάει, τρύπησε με τη χάλκινη αιχμή του αρχικά το πιο σκληρό και στέρεο τμήμα της περικεφαλαίας του Ακάμαντα, έκοψε την προεξοχή που στήριζε την

πλουμιστή αλογοουρά της και στη συνέχεια προχώρησε και διαπέρασε το μετωπιαίο οστό, μπήκε ακόμη πιο βαθιά, έφθασε στον εγκέφαλο, προκαλώντας ακαριαίο θάνατο. «Τὸν δε σκότος ὄσσε καλύφεν». Με πέντε λέξεις ζωγράφισε τον θάνατο. Πέρασε, μας λέει ο Όμηρος, το σκοτάδι του θανάτου πάνω από τα μάτια του και τα εσκέπασε.

Σκηνές πολεμικές συγκλονιστικές μέσα σε πέντε θαυμάσιους στίχους:

Z7-11 «Ἄνδρα βαλὼν ὄς ἄριστος ἐνὶ Θρήκεσσι τέτυκτο
υἷὸν Ἐϋσώρου, Ἀκάμαντ' ἦν τε μέγαν τε,
τὸν ῥ' ἔβαλεν πρῶτος κόρυθος φάλον ἵπποδασείης,
ἐν δὲ μετώπῳ πῆξε, πέρησε δ' ἄρ ὀστέον εἴσω
αἰχμῇ χαλκείῃ τὸν δὲ σκότος ὄσσε καλύφεν».

Η περιγραφή του τραύματος και του μοιραίου αποτελέσματός του για να περιγραφεί από την ιατρική επιστήμη, από τον κλάδο της Οφθαλμολογίας ή της Ιατροδικαστικής, θα χρειαζόταν τουλάχιστο μια σελίδα.

Ήταν λοιπόν ο Όμηρος γνώστης της ανατομικής της περιοχής των ματιών, αλλά και της φυσιολογίας και μεγάλος, αξεπέραστος τεχνίτης του στίχου.

Εκτός από τις περιγραφές τραυμάτων μας δίνει και δυο συγκλονιστικές περιγραφές εξόρυξης του ματιού. Η μια στην Οδύσεια αφορά στην τύφλωση του μονόφθαλμου Κύκλωπα Πολύφημου από τον Οδυσσέα και η άλλη στην Ιλιάδα (στους στίχους N 615-619) και αφορά στην αναμέτρηση Μενελάου-Πεισάνδρου.

Η εξόρυξη του ματιού του Κύκλωπα περιγράφεται με συγκλονιστικό τρόπο στους στίχους ι' 380-390

380 «καὶ τότε ἔγων ἄσπον φέρον ἐκ πυρός, ἀμφὶ δ' ἑταῖροι
ἴσταντ'· αὐτὰρ θάρσος ἐνέπνευσεν μέγα δαίμων.
Οἱ μὲν μοχλὸν ἐλόντες ἐλάινον, ὄξυν ἐπ' ἄκρῳ,
ὄφθαλμῶ ἐνέρεισαν· ἐγὼ δ' ἐφύπερθεν ἐρεισθεῖς
δίνεον, ὥς ὄτε τις τρυπῶ δόρυ νήϊον ἀνήρ
385 τρυπάνῳ, οἱ δὲ τ' ἔνερθεν ὑποσσείουσιν ἱμάντι
ἀψάμενοι ἐκάτερθε, τὸ δὲ τρέχει ἐμμενὲς αἰεὶ.
Ὡς τοῦ ἐν ὄφθαλμῶ πυριήκεα μοχλὸν ἐλόντες
δινέομεν, τὸν δ' αἶμα περίρρεε θερμὸν ἐόντα.
Πάντα δὲ οἱ βλέφαρ' ἀμφὶ καὶ ὀφρύας εὔσεν αὐτμῇ
390 γλήνης καιομένης· σφαραγεῦντο δὲ οἱ πυρὶ ρίζαι».

{Και τότε εγώ έχωσα τον δαυλό στην αναμμένη θράκα ως να πυρωθεί και με λόγια προσπαθούσα να δώσω θάρρος στους συντρόφους μου όλους, ώστε να μη φοβηθεί κανείς και θελήσει να φύγει.

Και όταν ο δαυλός από ελιά, κόντευε ν' ανάψει γιατί ήταν χλωρός και στη φωτιά φαινόταν να λάμπει, τον πήρα απ' τη φωτιά. Γύρω (στον Κύκλωπα) στέκονταν οι σύντροφοί μου.

Θάρρος μας έδωσε ο μεγάλος Θεός. Αφού σηκώσαν τον δαυλό από ελιά το οξύ άκρο του έμπηξαν στο μάτι. Εγώ δε (ο Οδυσσέας) από πάνω στηριζόμενος τον περιέ-

στρεψα όπως κάνει ο καραβομαραγκός περιστρέφοντας το τρυπάνι στο ξύλο κι από κάτω οι άλλοι τριγυρίζουν τον μάντα ώστε να γυρίζει συνεχώς. Έτσι εμείς στο μάτι γυρίζαμε τον πυρωμένο δαυλό κι όπως μπηγόταν καυτός, τον μούσκεψε το αίμα. Κι όλα τα γύρω μόρια, βλέφαρα και φρύδια τα έκαψε η φωτιά κι έβγαινε ατμός από το βολβό που καιγόταν ακόμη και οι ρίζες (τα οπτικά νεύρα) σφραγίστηκαν με τη φωτιά.]

Σκηνή εξόρυξης ο Όμηρος μας περιγράφει και στην Ιλιάδα στη μονομαχία Μενέλαου-Πεισάνδρου.

N 614-618 «ἦτοι ὁ μὲν κόρυθος φάλων ἦλασεν ἵπποδασείης ἄκρον ὑπὸ λόφον αὐτόν, ὃ δὲ προσιόντα μέτωπον ῥιγνός ὑπερ πυματῆς· λάκε δ' ὀστέα, τῷ δὲ οἱ ὄσσε πάρ' ποσὶν αἱματόεντα χαμαὶ πέσον ἐν κονίησιν, ἰδνώθη δὲ πεσών...»

{Ο Μενέλαος ὀρμησε στον Πείσανδρο και τον κτύπησε στον φαλό της περικεφαλίας που ἔφερε πυκνή αλογοουρά και το ξίφος του κατεύθυνε στο μέτωπο (του Πείσανδρου) πάνω απ' το ριζορρίνιο. Με κρότο τα οστά απομακρύνθηκαν και τα δυο του μάτια συναίματα πέσανε στα πόδια του μέσα στις σκόνες και αυτός ἔπεσε σκυφτός...}

Στη σκηνή αυτή που είναι πιο περιληπτική μας δίνει την περιγραφή του χειρότερου τραύματος που μπορεί ἕνας πολεμιστής να καταφέρει εκ του συστάδην στον αντίπαλο, δηλαδή να τον τυφλώσει δια βίου.

Στους στίχους αυτούς η εξόρυξη και των δύο ματιών ἔγινε με το ξίφος, που προφανώς πέρασε το μετωπιαίο, προχώρησε βαθιά και ἔκοψε το οπτικό χίασμα, ἔτσι ὥστε οι βολβοὶ πέσανε στο χώμα. Ποιητική υπερβολή, ἢ ἴσως καλή γνώση για την εποχή εκείνη της ανατομίας του εγκεφάλου και του ματιού;

Εδώ το ὄργανο της εξόρυξης είναι τέμνον και νύσσον ενώ στην προηγούμενη, το ὄργανο, το αναμμένο κλαδί ελιάς είναι νύσσον και καίον.

Σκηνές σκληρές γραμμένες με οικονομία στίχου που καταφέρει να μας δώσει με λίγες λέξεις εικόνες συγκλονιστικές, τραγικές και να περιγράψει ανθρώπινα πάθη που στέλνουν τη ζωὴ ν' ανταμώσει τον θάνατο.

Ο ἴδιος ο ποιητής σε ἄλλους στίχους τραγουδά το φως, δηλαδή την ὄραση ταυτίζοντάς την με τη ζωή.

«Τὸ ζῆν ὄρᾶν», δηλαδή {το να ζεις είναι να βλέπεις}.
Και ἄλλοι μας λέει: «Ζῆν ὄρᾶν φάος ἡελίου».
[Ζεις και βλέπεις το φως του ἡλίου].

Η τύφλωση λοιπόν είναι η ἀπώλεια ὄχι μόνο της ὄρασης ἀλλὰ κατά τον ποιητή, της ἴδιας της ζωής.

Και ο ἄλλος μεγάλος ἐπικός ο Ησίοδος μας ἄφησε ἔξοχους στίχους για τα πάθη των ματιών.

Ο Ησίοδος, ὡπως και ο Όμηρος πίστευαν ὅτι τα νοσήματα οφείλονται σε θεϊκή παρέμβαση, αν και σε ἄλλα σημεία των ἐπῶν τους δέχονται και οι δύο ὅτι υπάρχουν και φυσικά αἷτια που τα προκαλοῦν.

Ο Ησίοδος στο ποίημα «Ἔργα και Ἡμέραι» λέει:

«τοῖς κακοῖς ἀνθρώποις λιμὸν ὁμοῦ και λοιμὸν ἐπήγαγεν (ο θεός)». Δηλαδή [στους κακούς ανθρώπους πείνα και αρρώστια δίνει ο θεός] παράλληλες αντιλήψεις υπάρχουν ακόμη και στις μέρες μας.

Στο έπος «Θεογονία» αναφέρει όμως και τα φυσικά αίτια που προκαλούν τις βλάβες και τα πάθη των ματιών, όπως την τύφλωση που προκαλεί ο κεραυνός κι η αστραπή.

Την αστραπή που τυφλώνει περιγράφει «μαρμαίρουσαν αὐγὴν ἢ και τοὺς ὀφθαλμοὺς σκοτεῖ (698)» [αστραποβόλο λάμψη η οποία τυφλώνει τα μάτια].

Επίσης ο Ησίοδος στα ποιήματά του δίνει απάντηση στο αιώνιο ερώτημα του ανθρώπου, από πού ερχόμεθα και που πηγαίνουμε, με μία έξοχη σε λίγους στίχους απάντηση την οποία παραθέτω σε μετάφραση:

«Ερχόμεθα από το έρεβος και το σκότος στο φως και μάλιστα βλέπουμε το φως. Ο θάνατος ζωγραφίζεται μαύρος, στον στίχο, φέρνει αιώνια τύφλωση, ώστε ο θνήσκων να μη βλέπει το λαμπρό του ήλιου φως, πηγαίνοντάς τον στον κρύο Άδη και τον ζοφερό Τάρταρο» («Ἔργα και Ἡμέραι» 155, 156).

Από τους λυρικούς θα αναφερθούν εν συντομία ποιητικές περιγραφές για τις αιτίες που προκαλούν πρόσκαιρη ή μόνιμη τύφλωση, όπως είναι η μανία, η μέθη, το γήρας, η ατένιση του ήλιου, ο τραυματισμός κι ο θάνατος.

Ο *Μίμνερος* λέει: «Τὸ γήρας ὁ Ζεὺς ἔδωκεν και τοὺς ὀφθαλμοὺς και τὸν νοῦν ἀδικεῖ», δηλαδή τα γηρατιά που τα στέλνει ο Θεός βλάπτουν τα μάτια (πρεσβυωπία-καταρράκτης) και το μυαλό.

Ο *Σιμωνίδης* ο Κείος αναφέρει στους στίχους του τον πόνο του ανθρώπου που δεν βλέπει καλά και ξεχωρίζει τον τυφλό από εκείνον που έχει μειωμένη όραση τον οποίο ονομάζει «σκνιπὸν» κάτι δηλαδή ανάλογο που λέμε εμείς σήμερα για την πρόσκαιρη αμβλυωπία που φέρνει η μέθη: λέμε «σκνίπα στο μεθύσι» ή «τύφλα στο μεθύσι», λογότυποι που μας συνδέουν άμεσα με τη γλώσσα, τις αντιλήψεις και τις συνήθειες των προγόνων μας ακόμη και στις άχαρες και κακές ώρες της ζωής μας.

Ο *Επίχαρμος* επίσης αναφέρεται στα πάθη των ματιών που προκαλούν μόνιμη τύφλωση και διατυπώνει το σοφό συμπέρασμά του ότι: «τὸν τυφλὸν οὐδεις ἐφθόνησεν». Είναι απόσταγμα σοφίας, γιατί ποτέ κανείς δεν θα διανοηθεί να επιθυμήσει τη ζωή ενός τυφλού έστω κι αν έχει όλα τα επίγεια αγαθά εις αντάλλαγμα.

Το φως δεν ανταλλάσσεται με τίποτα.

Ας δούμε όμως πως απασχόλησε το θέμα τους τρεις μεγάλους τραγικούς ποιητές της αρχαιότητας.

Τόσο ο Αισχύλος όσο και ο Σοφοκλής δέχονται την εκ Θεού σταλμένη αρρώστια, αναγνωρίζοντας όμως και φυσικά αίτια που την προκαλούν.

Ο Ευριπίδης πιο ανήσυχο και ελεύθερο πνεύμα δεν δέχεται την «θεόθεν νόσον» λέγοντας:

«Εἰ γὰρ θεοὶ τε δρωσιν αἰσχρόν, φησίν, οὐκ εἰσι θεοί» [διότι αν οι θεοὶ κάνουν κάτι κακό δεν είναι θεοί].

Ο Αισχύλος στις «Ευμενίδες» (665) λέει: «τὸ δὲ ζῆν φῶς βλέπειν» [το να ζεις είναι να βλέπεις το φως].

Εδώ βλέπουμε ότι οι αντιλήψεις για τη ζωή και το φως είναι ταυτόσημες με του Ομήρου και του Ησιόδου, καθώς και η δοξασία της από «θεόθεν νόσου». Ο Αισχύλος δέχεται και τα φυσικά αίτια που φέρνουν βλάβες στα μάτια κι ελάττωση της όρασης, όπως είναι το κλάμα και η αϋπνία.

Η Κλυταμνήστρα που έκλαιε συνεχώς και κατατρεχόταν από αϋπνίες λέει στον Αγαμέμνονα: «ἐν ᾧψει καὶ τοῖς ὄμμασι βλάβας ἔχω», δηλαδή ότι έχει ομίχλη στα μάτια που βέβαια την εμποδίζει να δει καλά και λόγω των δακρύων και λόγω αϋπνίας.

Ο Σοφοκλῆς μας περιγράφει τον θάνατο της γυναίκας του Κρέοντα Ευρυδίκης με τον στίχο που συγκλονίζει και ζωγραφίζει θαρρείς, με λίγες λέξεις τη βλεφαροχάλαση που φέρει ο θάνατος «λύει κελαινὰ βλέφαρα», δηλαδή παραλύει τα μαύρα βλέφαρα. Την πλήρη αμαύρωση και το αιώνιο σκοτάδι που ακολουθεί τον θάνατο, μας δίνει μόνο με τρεις λέξεις.

Ο Ευριπίδης μας άφησε μία συγκλονιστική και ρεαλιστική περιγραφή της εξόρυξης, η οποία είναι παραπλήσια της ομηρικής. Την αβάσταχτα σκληρή σκηνή της τύφλωσης του Κύκλωπα από τον Οδυσσέα, μας δίνει με τους στίχους, στην τραγωδία «Κύκλωψ» (στίχοι 454-464):

«Ὅταν δ' ὑπνώσση Βακχίου νικώμενος
ἀκρεμῶν ἐλαίας ἔστιν ἐν δόμοισί τις,
ὄν φασγάνῳ τῷ δ' ἔξαποξύνας ἄκρον
ἔς πῦρ καθήσω· κῆθ', ὅταν κεκαυμένον
ἴδω νιν, ἄρας θερμὸν ἐς μέσσην βαλὼν
Κύκλωπος ὄψιν ὄμμα τ' ἐκτήξω πυρὶ.
Ναυπηγίαν δ' ὡσεὶ τις ἀρμόζων ἀνήρ
διπλοῖν χαλινοῖν τρύπανον κωπηλατεῖ,
οὕτω κυκλώσω δαλὸν ἐν φασφόρῳ
Κύκλωπον ὄψει καὶ συναυανῶ κόρας».

[Μα απ' τον Βάκχο σαν πέσει νικημένος
και κοιμηθεί - άκουσέ με: είναι στο σπήλαιο
κλωνάρι ελιάς, που εγώ με το σπαθί μου
σουβλερό θα το κάμω και ύστερα
στη φωτιά θα το βάλω κι ύστερα, όταν
καμένο θα το δω, θα το σηκώσω
και στο μάτι κατάμεσα του Κύκλωπα
θα το μπήξω, το βλέμμα να του λυώσω
με τη φωτιά. Κι ως λάμνει το τρυπάνι
με το διπλό λουρί σα συναρμόζει
ναυπηγός το καράβι, έτσι θα στρίψω

στο φώτοδέκτη οφθαλμό του Κύκλωπα
το δαυλό καίγοντάς του τα μαυράδια*]

Και πιο κάτω συνεχίζει ο Ευριπίδης βάζοντας στο στόμα του κορυφαίου του χορού τους στίχους 483-486:

« Ἄγε, τίς πρῶτος; τίς δ' ἐπὶ πρῶτῳ
ταχθεὶς δαλοῦ κώπην ὀχμάσας
Κύκλωπος ἔσω βλεφάρων ὤσας
λαμπρὰν ὄψιν διακναίσει;».

[Εμπρός τώρα: Ποιός πρώτος και ποιός
απ' τον πρώτο κατόπι
θα σταθεί, τον καμένο δαυλό
να χουφτιάσει
και στου Κύκλωπα μέσα στο μάτι να το χώσει
το λαμπρό φως στο βλέμμα να λυώσει;]

Σε τραυματισμό της κεφαλής με άνοιγμα του κρανίου, ο εγκέφαλος τραυματισμένος πέφτει έξω από τους κόγχους των ματιών και η αιμορραγία που ακολουθεί χαρακτηρίζεται σαν καταγίδα.

Η τύφλωση στην αρχαιότητα αλλά και στους βυζαντινούς χρόνους, καθώς και στην Τουρκοκρατία εφαρμόζονταν σαν ποινή, ήταν δηλαδή πράξη εκδικητική.

Ο Ηρόδοτος μας λέει ότι ο βασιλιάς των Θρακών ετιμώρησε και τους έξι γιους του με εξόρυξη γιατί κατά τους Μηδικούς πολέμους παρήκουσαν την εντολή του και συντάχθηκαν με τους Πέρσες.

Λόγω ελλείψεως χρόνου αναφέραμε ελάχιστα και συνοπτικά από τις πολλές και έξοχες ποιητικές περιγραφές των βασανιστικών πόνων και ενοχλητικών συμπτωμάτων που φέρουν στον άνθρωπο, το τραύμα, το γήρας, τα δάκρυα, η αύπνια, αρρώστιες των ματιών, καθώς και το σκοτάδι του θανάτου που απλώνεται πάνω τους, όπως τις ζωγράφισαν με λέξεις οι ποιητές της αρχαιότητας.

Τόσο οι αρετές των ματιών που μπορούν με μια κίνηση ή μια ματιά να εκφράσουν όλα τα ανθρώπινα συναισθήματα (χαρά, λύπη, φόβο, αγωνία, απελπισία, οργή, θυμό, αδιαφορία, ειρωνεία, αναιδεια, καρτερία, συμπόνια κ.α.), όσο και οι πόνοι που προκαλούν τα πάθη τους, όπως τραύματα, αμβλυωπία, τυφλότητα, τράβηξαν την προσοχή των ποιητών από την αρχαιότητα, οι οποίοι μας έδωσαν έξοχες περιγραφές του πόνου των ματιών που οφείλεται σε ανατομική, λειτουργική ή αισθητηριακή βλάβη τους, ξεχωρα απ' τον ψυχικό πόνο που τα ίδια εκφράζουν ή και προκαλούν.

ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΑΒΙΑΡΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

* Σχόλιο Λεκατσά: Κατά τον Ευριπίδη φαίνεται ότι ο Κύκλωπας είχε δύο μάτια σε ένα κόγχο.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

- 1) Ηλιοπούλου Κ.: Η τραυματολογία του Τρωϊκού Πολέμου Περιοδ. «Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία»
- 2) Κωστομοίρη Γ.: Περί οφθαλμολογίας και ωτολογίας των Αρχαίων Ελλήνων (εν Αθήναις 1887)
- 3) Λεκατσά Παν.: Σειρά αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. Εκδόσεις Ζαχαρόπουλου
- 4) Τρυπάνη Κ.: Τα ομηρικά έπη. Αθήνα 1975
- 5) Τρυπάνη Κ.: Η ελληνική ποίηση. Από τον Όμηρο έως τον Σεφέρη. Αθήνα 1986
- 6) Τσουρή Π.: Πολεμικά τραύματα του οφθαλμού. Αθήνα 1981
- 7) Χαβιάρα-Καραχάλιου Σεβαστή: Οι οφθαλμολογικές γνώσεις του Ομήρου, Περιοδ. «Οφθαλμολογία» 7,2 215-218 Θεσ/κη 1995
- 8) Χαβιάρα-Καραχάλιου Σεβαστή: Μάτι και ματιά στην αρχαία ελληνική τέχνη (υπό δημοσίευση).

ΤΑΞΙΔΙ Ι

*Το όνομα μου δεν ήταν,
είναι,
ή θα 'ναι
Οδυσσέας,*

*μόλο που τ' αξίζω το όνομα αυτό
με εικοσιεννέα τόσα χρόνια θαλασσοταραχές
στα ανοιχτά της αβύσσου μου.*

*Για μένα η Ιθάκη σχήμα δεν έχει,
μα ούτε και συντεταγμένες στον χάρτη
Καμία Πηνελόπη δεν με περιμένει,
και όσο για τους μνηστήρες, χμ... ούτε λόγος.*

*Τους Λαιστρυγόνες και τον Κύκλωπα
αγκαλιά τους έχω,
στα ονειράτα μου με συντροφεύουν
στο ξύπνιο μου μού τραγουδούν.*

*Δεν έχω χαθεί στα ανοικτά
έχω γίνει η θάλασσα...
Και οι δυο μας αλυσοδεμένες και περιπλανώμενες,
και οι δυο μας με ακόρεστη τη δίψα για τ' άστρα,
και οι δυο μας με τις απέραντες επιθυμίες μας
και τη φοβερή μας δυστυχία.*

ΓΛΩΣΣΙΚΑ

Παρακαλώ όπως μου επιτραπεί να εκφράσω κάποιες απόψεις μου επί του επιμέ-
χου και διαρκώς επικαίρου γλωσσικού θέματος. Ίδιατέρως δέ να ενδιατρίψω εις την
παρουσαν μελέτην εις μίαν των πέντε ἐγκλίσεων των ρημάτων - τὸ Ἀπαρέμφατον και
τὴν ἀπὸ μακροῦ κατάργησιν τούτου, διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πῶς σταδιακῶς και χωρὶς
νὰ τὸ ἀντιλαμβανόμεθα ἀδυνατίζει ἡ ἄλλοτε συνεκτικωτάτη και δυναμικωτάτη Ἑλλη-
νική Γλῶσσά μας.

Ὡς γνωστόν, τὸ Ἀπαρέμφατον ἦτο ἄκλιτον ἀφηρημένον ρηματικὸν οὐσιαστικόν,
τὸ ὁποῖον κυρίως ἐξέφραζε σκοπὸν, ἀποτελεσματὴν ἢ ἐπιθυμίαν, ὁπότε λέγεται Τελικόν,
ἢ ἀντεστοίχει πρὸς εἰδικὴν πρότασιν λεγόμενον Εἰδικόν.

Εἰσερχόμενος κατὰ πλεόν συγκεκριμένον τρόπον εις τὸ παρὸν θέμα περὶ Ἀπα-
ρεμφάτου ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφερθῶ εις μίαν σοβαρὰν γλωσσικὴν, κατὰ τὴν ἀποψιν μου,
ἀδυναμίαν, ἴσως τὴν πρώτην ἐπελεθούσαν εις τὴν Γλῶσσάν μας, λόγῳ παλαιότητος τῆς
τοιαύτης ἐπεμβάσεως, τὴν ὁποῖαν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐπισημάνωμεν διὰ μιᾶς ἀπλῆς συ-
γκρίσεως πρὸς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς Γλῶσσας.

Μία λοιπὸν ἀπὸ τὰς πρώτας σοβαρὰς γλωσσικὰς ἀδυναμίας και χαλαρώσεις εις
τὴν συνεκτικὴν ἔκφρασιν τῆς Ἑλληνικῆς Γλῶσσης προῆλθεν ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς
μονολεκτικῆς διατυπώσεως διὰ τοῦ Ἀπαρεμφάτου, τόσον γραπτῶς ὅσον και προφο-
ρικῶς, τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν ἐκφράσεων σκοποῦ, ἐπιθυμίας, ἀποτελέσματος
κ.λ.π. και τῆς διατυπώσεως τούτων περιφραστικῶς, δηλαδή μὲ δύο λέξεις ἀντὶ τῆς ρη-
ματικῆς μιᾶς.

Διὰ νὰ γίνω καλύτερον κατανοητός, παραθέτω κατωτέρω πολὺ ἀπλᾶ παραδείγ-
ματα. Λέγομεν λοιπὸν ὄλοι: «Θέλω ἢ ἐπιθυμῶ νὰ ἔλθω», «Σκοπεύω νὰ φύγω» κ.λ.π.
Ἄλλοτε ἢ ὀρθὴ διατύπωσις τῶν φράσεων τούτων ἦτο: «Θέλω ἢ ἐπιθυμῶ ἔλθεῖν ἢ ἰέναι
ἢ (μεταγενεστέρως) ἔρχεσθαι». «Σκοπεύω φεύγειν ἢ ἀπιέναι» κ.τ.λ. Τώρα ὁμως διατυ-
πώνομεν τὴν ἰδίαν ἔννοιαν μὲ δύο λέξεις ἀντὶ μιᾶς: «Θέλω νὰ ἔλθω», «Σκοπεύω νὰ φύ-
γω» κ.τ.λ.

Αὐτὸ κατὰ τὴν ἀποψίν μου δηλοῖ ὅτι διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ μονολεκτικῶς
ἐκφραζομένου Ἀπαρεμφάτου και ἀντ' αὐτοῦ διὰ τῆς περιφραστικῆς ἐκφράσεως και
ἀποδόσεως τούτου ἡ Γλῶσσα ἀπώλεσε σημαντικὸν ἔδαφος ἀπὸ τὴν συνεκτικὴν δύνα-
μιν ἐκφράσεώς της, διότι ἀντὶ μιᾶς λέξεως χρησιμοποιοῦνται τώρα δύο λέξεις διὰ νὰ
ἐκφρασθῇ ἀκριβῶς ἡ ἰδία ἔννοια.

Ἐσκέφθημεν ἴσως ποτέ, ὅτι τώρα ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες ὁμιλοῦμεν και ἐκφραζόμεθα
ἀκριβῶς, ὅπως οἱ ὁμιλοῦντες τὴν Ἀγγλικὴν Γλῶσσαν, τὴν ὁμολογουμένως πλεόν ἀδύ-
νατον γραμματικῶς και συντακτικῶς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Γλωσσῶν; Καὶ εις τὴν
Ἀγγλικὴν λέγεται: «I want to come, to go» κτλ. «I intend to leave» κτλ κτλ. Δηλαδή
ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες, εις τὸ σημεῖον αὐτὸ ἠκολουθήσαμεν τὴν Ἀγγλικὴν και ἐπετύχομεν
νὰ ἐξασθενήσωμεν τὴν συνεκτικωτέραν Γλῶσσαν εις τὸν κόσμον - τὴν Ἑλληνικὴν και
νὰ τὴν φέρωμεν εις τὸ ἴδιον σημεῖον ἐκφράσεως τῆς ἀσθενεστερας πασῶν τῶν Εὐρω-
παϊκῶν Γλωσσῶν, τῆς Ἀγγλικῆς!

Διὰ νὰ ἀντιληφθῇ ὁμως κανεὶς ἔτι καλύτερον τὴν ἑξασθένειν καὶ ἀδυναμίαν τῆς Γλώσσης μας εἰς τὸ θέμα τοῦ μονολεκτικοῦ Ἀπαρεμφάτου θὰ πρέπη νὰ κάμῃ τὴν σύγκρισιν μὲ τὰς ἄλλας ἰσχυρὰς Εὐρωπαϊκὰς Γλώσσας. Αἱ γλῶσσαι αὗται, τόσον αἱ παράγωγοι τῆς Λατινικῆς (Ἰταλική, Γαλλική, Ἰσπανική, Πορτογαλική κτλ.) ὅσον καὶ ἡ Γερμανικὴ Γλῶσσα παρέμεινον πισταὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν δομὴν καὶ συνεκτικότητα ἐκφράσεως των εἰς τὸ θέμα τοῦ μονολεκτικοῦ Ἀπαρεμφάτου, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα σημεῖα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι τῆς παρουσίας μελέτης.

Παραμένοντες λοιπὸν εἰς τὰ ἴδια ἀπλᾶ καὶ εὐκόλως κατανοητὰ παραδείγματα, ὁ Ἰταλὸς λέγει, μένων πιστὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν γλωσσικὴν παράδοσίν του: «*I voglio venire, andare κτλ.*», ὁ Γάλλος «*Je veux venir, aller κτλ.*», ὁ Ἰσπανὸς «*Quiero venir, ir κτλ.*» καὶ ὁ Πορτογάλος «*Quere vir, ir κτλ.*». Παραλλήλως ὁ Γερμανὸς «*Ich mag (möge, will) kommen, gehen*».

Εἶναι αὐτονόητον ἐκ τῶν ἀνωτέρω, πιστεύω, ὅτι ὅταν ἀναφέρηται κανεὶς εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ μονολεκτικῶς διατυπωμένου Ἀπαρεμφάτου εἰς τὰς Λατινικὰς Γλώσσας καὶ τὴν Γερμανικὴν ἐννοεῖ βεβαίως ὄχι μόνον τὸν γραπτὸν λόγον ἀλλὰ καὶ τὴν καθημερινὴν ὁμιλίαν. Οἱ πάντες ἐκφράζονται κατὰ τὰς καθημερινὰς συνδιαλέξεις των, εἴτε εἶναι μορφωμένοι εἴτε μὴ, διὰ τοῦ μονολεκτικοῦ Ἀπαρεμφάτου καὶ οὐδόλως ἀποτελεῖ τοῦτο ἀντικείμενον ἐκφράσεως τῶν λογίων ἢ μόνον εἰς τὴν διατύπωσιν γραπτῶν εἰς ἐπιστημονικὰ θέματα ἢ φιλοσοφικὰς διατριβάς.

Ἀκόμη καὶ ὅταν εἷς νέος ἢ μία νέα ἐκφράζοντο πρὸς ἀλλήλους τὰ πλέον τρυφερὰ αἰσθήματά των ὁμιλοῦν χρησιμοποιοῦντες φυσικώτατα τὸ Ἀπαρέμφατον: «*(Io) ti voglio baciare*», «*Je veux t'embrassez*», «*Ich möchte dich küssen*».

Φαντασθῆτε λοιπὸν, ὅταν εἷς νέος ἢ μία νέα θελήσῃ νὰ ἐκφράσῃ σήμερον τὰ ἴδια αἰσθήματα, ὅπως ἀκριβῶς ἐκφράζονται μὲ πᾶσαν φυσικότητα οἱ νέοι εἰς ὅλας τὰς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς, Λατινικὰς καὶ Γερμανικὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι διατηροῦν ἀνέπαφον καὶ ἀναλλοίωτον διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν γλωσσικὴν παράδοσίν των, καὶ εἰπῆ εἰς τὴν ἀγαπημένην του ἢ τὸν ἀγαπημένον της «ἐπιθυμῶ σε ἀσπᾶσασθαι», τότε ὡς ὅλοι ἀντιλαμβανόμεθα θὰ γίνῃ ἀντικείμενον χλευασμοῦ, ἠχηρῶν γελῶτων καὶ περιγελῶς πάντων.

Ὅμως καλὸν εἶναι μὲ τοὺς ἠχηροὺς γέλωτας ὅλων μας νὰ ἀναλογιζώμεθα ταυτοχρόνως πόσον ἠδυνάτισεν ἢ ἄλλοτε συνεκτικωτάτη πασῶν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα, ποῦ κατελήξαμεν ἐκφραζόμενοι τώρα ὡς οἱ ὁμιλοῦντες τὴν ἀσθενεστέραν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Γλωσσῶν - τὴν Ἀγγλικὴν - καὶ νὰ προβληματιζώμεθα σοβαρῶς ποῦ ὀδεύομεν καὶ ποῦ θὰ καταλήξωμεν ἀκόμη μὲ τὰς συνεχεῖς, δυστυχῶς τώρα εἰς ὅλους τοὺς γλωσσικοὺς τομεῖς, ἀλλεπαλλήλους ἀπλοποιήσεις τῆς Γλώσσης μας!

ΛΑΜΠΗΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΜΟΡΦΕΣ ΕΞΑΙΣΙΕΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Σ' ἑσὰς τὸν ἔξαλλο ἀριθμὸ ἀνταμώνω,
μορφές ἐξαίσιες τῶν γραμμιάτων,
καὶ τὰ φωνήεντα τ' ἀρχιπέλαγα γεμάτα ἐξαίσια πλάτη
χυμούς πορτοκαλιῶν ἀπ' τὴν Ἀμμόχωστο καὶ ρόδα ἀπ' τὸν Ἄγρό
καὶ κνκλαδίτικα ἀκρωτήρια.

Ἦραϊο νὰ συναντᾶς τὸ φῶς μὲ τοὺς κορυδαλοὺς,
νὰ στέκεσαι γυμνὸς μπροστὰ στὸν κυπριώτικο ἥλιο
μ' ἓνα κορμὶ ξανθὸ ἀπ' τὴν ἄμμο
καὶ νὰ μιλᾶς ἐρωτικά μὲ τὰ καλάμια πού φορᾶνε
ἓνα ὀλοπράσινο ἄνεμο ξεμαλλιασμένο.

Ν' ἀνακαλύπτεις κάθε μεσημέρι εὐωδιαστὸ τραπέξι
κρᾶσι γονατισμένο μὲς τοὺς θρύλους τῆς γιαγιᾶς
ψωμί σταρένιο σὰν τὰ μάτια πρωτογιουῦ καὶ δίπλα σου
τ' ἄνθινα βλέμματα συζύγου ἀγαπημένης.
Καὶ τ' ἀπογεύματα σου πλήρη
μὲ παπαροῦνες ἔφηβων καιρῶν
χαμόγελα ἀγαθὰ μὲ φιλικὲς κουβέντες
ὄλο ἄρετῆ.

Καὶ δίχως νὰ τὸ καρτερᾶς νὰ κατεβαίνει ἡ νύχτα
σὰν τὸ καρᾶβι ἀπὸ τὰ ξένα φορτωμένο κόλπους κὶ ἀκρωτήρια
κὶ ἓνα σωρὸ χερσόνησες καὶ πείρα,
νὰ πέφτεις μὲς τὰ βρόχια τοῦ ἔρωτα σὰν τὴ σταγόνα.

Πῶς μὲ παρέσυραν οἱ λογισμοί, μορφές ἐξαίσιες,
στὰ χάριτα καρᾶβια τῶν βιβλίων,
ἐκεῖ πού ψάρενα τοὺς στίχους μ' ἓνα μάτι ὀξὺ
στὴν περιοχὴ τοῦ ἐφήβου...

Ἄν ἔλειπαν τὰ μουσικὰ σὰς ὄνειρα
τὸ μεσημέρι θὰ σκοτείνιαζε!
Πῶς θὰ ἐρμηνεύαμε τὸ βῆμα μας
ἢ τοὺς σφυγμοὺς θὰ στρογγυλεύαμε!

Δὲν ἔρχεται τὸ νόημα μόνο του ξανθόμαλλο
χωρὶς τὸ δάκτυλό σας νὰ ἐποπτεύει τὴν ὁδοιορῖα.
Γι' αὐτὸ ἐπανέρχομαι στ' ἀρχαῖα ἐδάφη σας,
μορφές ἐξαίσιες τῶν γραμμιάτων,
τὸν βίο ν' ἀποτελειώσω ὡς μιὰ σημαία ἀγέρωχη
στὸν μουσικό σας οὐρανό.

ΤΡΙΑ ΒΗΜΑΤΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΓΧΟΝΗ

Εκείνοι είχαν όλη τη δύναμη
 Είχαν όλα τα όπλα
 Είχαν όλο το μίσος να σε εξοντώσουν
 Αλλά δεν υπολόγισαν το βλέμμα σου
 Δεν υπολόγισαν σωστά
 Εκείνο το παιδικό σου βλέμμα
 Λίγο πριν σε ανεβάσουν στην αγχόνη
 Τρία βήματα πριν την αγχόνη
 Εκείνο το τελευταίο βλέμμα σου
 Τους συνέτριψε.

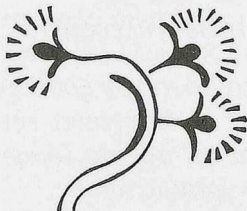
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ

Η ποίηση αμύνεται
 υπέρ βωμών και αξιών.

Η ποίηση ανθίσταται
 ταμπουρωμένη στα χαρακώματα
 του πολιτισμού.

Η ποίηση τρία βήματα
 μόλις τρία βήματα πριν από την αγχόνη
 μας κοιτάζει με κείνο
 το τελευταίο βλέμμα του Ευαγόρα!

ΤΑΣΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΝΘΗ

ΝΙΚΗ ΛΑΔΑΚΗ-ΦΙΛΙΠΠΟΥ,
Η ΑΓΩΝΙΣΤΡΙΑ-ΠΟΙΗΤΡΙΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Μεγάλο πλήγμα στάθηκε για τη λογοτεχνική οικογένεια της Κύπρου ή αναπάντεχη έκδημία της γνωστής ποιήτριας και πνευματικής δημιουργού Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου, που συνέβη πρόσφατα στην Αθήνα, όπου είχε εγκατασταθεί με την οικογένειά της τα τελευταία χρόνια.

Στην είδηση του θανάτου της όλοι οι γνωστοί και φίλοι της - και είχε πάρα πολλούς - κεραινοβοληθήκαμε κυριολεκτικά, συγκλονιστήκαμε βαθύτατα: η πολυεπίπεδη δράση της, ή ακόμα ή εργατικότητα της με την πηγαία διάθεση προσφοράς, ή πλούσια πνευματική της δημιουργία - 18 ποιητικές συλλογές, 4 βιβλία δοκιμίων, μία νουβέλα, διηγήματα και μεταφράσεις - την κατατάσσουν ανάμεσα στις κορυφαίες πρωτεργάτριες της άνθησης του γυναικείου ποιητικού λόγου στην Κύπρο.

Η Νίκη όμως συνδύαζε την καλλιτεχνική δημιουργία με την αγωνιστικότητα. Ήταν γνήσια αγωνίστρια όχι του πολέμου, μα της καθημερινότητας. Έμπνευσμένη από τα έλληνοχριστινικά ιδανικά με τα οποία μεγάλωσε, πίστευε βαθύτατα στην ανθρωπιστική αποστολή της παρουσίας μας στον κόσμο κι αγωνίστηκε όσο ελάχιστοι για την αλήθεια, τη δικαιοσύνη, την αγάπη, την πατρίδα, την ατομική και πνευματική ελευθερία. Σε καιρούς χαλεπούς για τον τόπο δεν δίστασε να συγκρουστεί με τους δυνατούς της ημέρας, να υποφέρει και να κατοπάθει για τα πιστεύω της. Ακριβώς τέτοιους αγωνιστές της ειρήνης χρειαζόταν ή Κύπρος μετά το 1960 για να περισωθεί. Αλλά δυστυχώς περί άλλα οι Κύριοι «ήμερινούσαμε και έτυραζόμεθα».

Στη συνείδησή μας λοιπόν ή αγαπημένη φίλη θα παραμείνει ως ένα αγωνιστικό πρότυπο γυναικείας αρετής που πρόσφερε και καρποφόρησε σ' όλους τους τομείς της ζωής: ως σύζυγος, μητέρα, κρατική λειτουργός, πνευματική δημιουργός· κράτησε πάντα ψηλά τη σημαία του αγώνα για την πατρίδα και τον άνθρωπο.

Μα παράλληλα με το αγωνιστικό φρόνημα ή Νίκη Φιλίππου διακατεχόταν από την τρυφερή γυναικεία ευαισθησία, είναι ή ποιήτρια της αγάπης. Γράψαμε σχετικά αποτιμώντας την ποίησή της: Από την πρώτη ποιητική συλλογή «Δρόμοι Αγάπης» το 1960 ως τη σύνοψη που εκδίδει το 1994 με τον τίτλο «Τριάντα και δύο χρόνια Δρόμοι Αγάπης» δεν είναι δύσκολο να συμπεράνει κανείς το επίκεντρο και την πηγή της έμπνευσής της. Μιά αγάπη πιο άπέραντη κι απ' τον ώκεανό, πιο δυνατή κι απ' τον θάνατο δονεί την ψυχή της και μορφώνει τον στίχο της. Αγάπη στο επίπεδο το ανθρώπινο, το φυσικό και το μεταφυσικό, αγάπη που δημιουργεί κι αποκαλύπτει άπειρες εικόνες και συναισθήματα. Μητέρα και πηγή της ζωής, κίνητρο δημιουργίας ήταν και θα παραμείνει πάντα ή αγάπη σε μια πολυώνυμη κλίμακα μορφών και εκφάνσεων, ως συμπόνια, φιλία, κοινωνική μέριμνα, έρωτας, μητρική στοργή, επικοινωνία με τη φύση, δεσμός με τη γενέθλια γη, καλλιτεχνικός οίστρος κι έρωτας δημιουργίας. Οι μορφές τούτες κινούν και γονιμοποιούν κυριολεκτικά όλο τον συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου, ανάγοντάς τον σε σκέψεις καθολικού κύρους και βιωματικής σοφίας. Πολλές τέτοιες εκφάνσεις προβάλλουν μέσ' από την ποίηση της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου. Λέει χαρακτηριστικά:

*Μᾶς νανουρίζει,
μᾶς γεννάει
καὶ μᾶς κηδεύει
τὸ τραγούδι τῆς ἀγάπης.*

Τοῦτο τὸ τραγούδι τῆς ἀγάπης μας, ἃς σοῦ κρατάει συντροφιά αἰώνια, ἐκεῖ στους δροσεροὺς καὶ χλοεροὺς λειμῶνες τῶν πνευμάτων, ὅπου ἡ ψυχὴ σου λεύτερη ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς γήινης ὕπαρξης ἔχει καταταγεῖ «τετελειωμένη», ἀγαπημένη, ἀλησιόνητή μας Νίκη.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

*Ἐθνικὴ Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν (Ἀθήνα). Φιλολογικὸ μνημόσυνο Κύπρου Χρυσάνθη.
Ὁμιλήτρια: Νίκη Λαδάκη - Φιλίππου.*

Ἡ Πνευματικὴ Κύπρος, τῆς ὁποίας ἡ Νίκη Λαδάκη-Φιλίππου ἦταν γιὰ χρόνια συνεργάτης, ἐκφράζει τὰ θερμὰ συλλυπητήρια στὴν οἰκογένειά της καὶ στὸν πνευματικὸ κόσμο πού με τὴν ἐκδημία της ἔχασε μιὰ θερμὴ ὑποστηρίχτρια τῶν πνευματικῶν δικαιωμάτων τους καὶ τῆς προβολῆς τῶν ἔργων τους.

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η Κύπρος έχασε αυτό το καλοκαίρι (2003) μια πολύτιμη φίλη, μια αγωνίστρια για τα δικαιά της, ένα πνευματικό άνθρωπο σπάνιο σε ήθος και λεβεντιά, μια αρχόντισσα του λόγου και της πράξης, τη Μαρία Αναγνωστοπούλου, αρχαιολόγο και Γενική Γραμματέα της Επιτροπής για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου.

Η Μαρία Αναγνωστοπούλου γεννήθηκε στην Αθήνα το 1924. Σπούδασε αρχαιολογία στην Αθήνα. Συμμετείχε στην εθνική αντίσταση (1941-1944). Εργάστηκε στη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, στην Αρχαιολογική Υπηρεσία, από όπου απολύθηκε στη δικτατορία. Υπήρξε μέλος πολλών επιστημονικών συλλόγων.

Αντιπροσωπεύοντας τον Σύνδεσμο Ελληνίδων Επιστημόνων, έλαβε μέρος σε πολλές εκδηλώσεις για την Κύπρο, ήδη από το 1975, σε συνεργασία με άλλα γυναικεία σωματεία.

Η Κύπρος και τα προβλήματά της έγιναν έκτοτε βασικός άξονας της δραστηριότητάς της.

Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Επιτροπής για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου που δημιουργήθηκε το 1985 από διακεκριμένους πνευματικούς ανθρώπους της Αθήνας με σκοπό την ενημέρωση γύρω από τη λεηλασία των έργων πολιτισμού της Κύπρου και την προστασία των κατεχομένων αρχαιοτήτων της.

Τον περασμένο Μάιο την τίμησε ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Τάσος Παπαδόπουλος για την ανεκτίμητη προσφορά της στους αγώνες της Κύπρου για τη διάσωση της Πολιτιστικής της Κληρονομιάς σε ειδική τελετή στο κτίριο της παλαιάς Βουλής, ενώπιον πλήθους φίλων και εκτιμητών της αγαπημένης μας Μαρίας.

Εκλεκτή φίλη Μαρία,

σου οφείλουμε πολλά, σε ευγνωμονούμε και σ' αποχαιρετούμε με σπαραγμό καρδιάς.

Ας είναι ελαφρύ το χώμα που θα σε σκεπάσει.

† ΝΙΚΗ ΛΑΔΑΚΗ - ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Μαρία Αναγνωστοπούλου

ΕΝΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΩΝΗ...

Ναι δεν μπορώ ούτε να κλάψω, μα ούτε και να τραγουδήσω ούτε είναι εύκολο να παρακολουθήσω το ξόδι του μη ποτέ απολωλότος προβάτου, του μη ποτέ δούλου του Θεού, αλλά τιμητή σου και υπηρέτη των ανθρώπων.

Για τον Αντώνη Σαμαράκη μιλώ, που μας άφησε σαν παιδί θεού κι αυτός, παραδίδοντας σ' εμάς το πνεύμα του.

Όχι δεν θα κλάψω και πώς θα τραγουδήσω το «κυρ Αντώνης πάει καιρός που ζούσε στην αυλή μ' ένα κρεβάτι, μ' ένα κανάτι και με κρασί πολύ».

Αυλή του Σαμαράκη ήταν ο κόσμος, κρεβάτι του γίνεται τώρα η αγαπημένη του Γη και λες από κανάτι δεν πίνει, μα με μια βρύση λόγου κερνά. Κερνά τον κόσμο όλο.

Ένα λουλούδι για τον Αντώνη κι εγώ πώς ν' αποθέσω; Είχα μετρήσει πως για χάρη του η Ελλάδα άξιζε ένα τρίτο νόμπελ λογοτεχνίας, μα έφυγε ο Συγκυρ-Αντώνης, πριν γίνει τούτο που θαρρώ του άξιζε.

Μα ίσως... ίσως ένα νόμπελ ποιος ξέρει ίσως βρει το χρυσοπράσινο φύλλο το ριγμένο στο πέλαγος.

Είναι και στο νησί της Αφροδίτης ποιητές εξαιρετοι και πεζογράφοι πάλι αξιοτίμητοι.

Ο Συγκυρ-Αντώνης, ο τόσο συνανθρώπινος, ο ευάνθρωπος Αντώνης δεν πάει καιρός που ζούσε στην αυλή της Ελλάδας μας, στην αυλή του κόσμου.

Το «Λάθος» του δεν ήταν διόλου λάθος, γιατί ναι, είχαν κι οι σοφοί μιαν απορία, γιατί όλο να ζητάμε το όποιο βάθος μέσ' στο αφύσικο, να συνεπαιρνώμαστε από πάθος. Χωρίς το μικρό έστω λάθος θα σταματούσε η διόρθωση, η ανόρθωση, η ζωή.

Ω ευλογημένο λάθος της ανθρωπιάς, ω Σαμαράκη Προμηθέα δωρητή της φωτιάς. Ψέμα είναι πως ο Πατέρας θεών και ανθρώπων σε κάρφωσε σε βράχο. Η φωτιά δεν κλέβεται, ούτε δωρίζεται. Είναι της ενέργειας και της ζωής αυθυπαξία.

Ένα λουλούδι για τον Αντώνη πού να βρω ένα λουλούδι πώς να δώσω; Και πρέπει νάναί προφαντό και ρόδο; Εγώ νοερά λίγο κισσό, λίγη δάφνη, λίγο κλαδί από αγρίλι για κείνον κι αποθέτω στη μάνα γη που αγάπησε.

Ζητείται ακόμη ελπίς σ' αυτόν τον κόσμο, που λες κι εγώ στη ράχη του, ναι στη ράχη ενός κόσμου που τρικλίζει, πολεμώ τη μοίρα.

Ζητείται ελπίς, γιατί;

Σήμα κινδύνου δίδεται καθημερινά, ποιος δεν το παίρνει και ποιος δεν κάνει πρώτος ο ίδιος το πρώτο χρέος του; Ο Αντώνης το έκανε.....

Κι αν έφυγε, ζει και θα ζει στην αιωνιότητα.

Η τελευταία ελευθερία... ένα διήγημα του, ποιος το διάβασε και δεν συλλογίστηκε την μεγάλη ατέλεια τού δήθεν τέλειου; που οδηγεί σε ολοκληρωτισμούς;

Το ποτάμι... η σάρξ... διηγήματα με τόσο βάθος κι ω πέλαγος, πάρε τον λόγο μου κι ένα στερνό χαιρετισμό για τον Αντώνη, λουλούδι και φιλί για τον πνευματικό και τον συνάνθρωπο που έφυγε και... μένει.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (1888-1948)

Μια κορυφαία πνευματική μορφή

Ήταν Τετάρτη 14 Μαΐου 2003, ώρα 5.00 μ.μ. Σε καθορισμένη αίθουσα του ξενοδοχείου Hilton Park Nicosia, κατάμεστη από κόσμο, το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου-Παράρτημα Λευκωσίας θέλησε να τιμήσει και να προβάλει την έξοχη μορφή μιας πολυτάλαντης κόρης της Κύπρου, της Περσεφόνης Παπαδοπούλου, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης πενήνταπέντε χρόνων από τον θάνατό της.

Το άνοιγμα του προγράμματος έκανε με την εισαγωγική της ομιλία η πρόεδρος του σωματίου αξιότιμη κυρία Λούλλα Κύπρου Χρυσάνθη.

Η φιλόλογος κυρία Γιώτα Παρασκευά-Χατζηκώστα παρουσίασε με τρόπο πρωτότυπο, μέσα από λόγο, εικόνα και ήχο στοιχεία από τη ζωή και το έργο της Περσεφόνης Παπαδοπούλου. Μας ταξίδεψε σε αλλοτινούς καιρούς, τόπους και ανθρώπους, ιχνηλατώντας το ξεχωριστό και ανεπανάληπτο πέρασμα της σημαντικής αυτής Κυπρίας λογίας.

Όπως η ίδια τόνισε, η παρουσίαση της Παπαδοπούλου στηρίχτηκε σε στοιχεία και πορίσματα δικής της πολύχρονης επιστημονικής έρευνας.

Στη συνέχεια οι κυρίες Ελένη Καούλα και Έλλη Λούπη απαγγείλαν ποιήματα της Παπαδοπούλου και της Γιώτας Χατζηκώστα εμπνευσμένα από τη ζωή και το έργο της τιμώμενης Κυπρίας παιδαγωγού, ποιήτριας, φιλοσόφου και κοινωνικής εργάτιδος. Στο τέλος, η κυρία Χρυσάνθη πρόσφερε τιμητικά στην ομιλήτρια κύρια Γιώτα Χατζηκώστα το βραβείο Μαρίας Π. Ιωάννου, εις μνήμη Περσεφόνης Παπαδοπούλου.

Η όλη εκδήλωση κράτησε λίγο περισσότερο από μια ώρα και θέλαμε να μην τελειώσει. Ένα θερμό ευχαριστώ στο Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου-Παράρτημα Λευκωσίας, καθώς και στην κυρία Γ. Παρασκευά-Χατζηκώστα για ό,τι απολαύσαμε.

Καιρός να γίνει ευρύτερα γνωστή και να τιμηθεί όπως της αξίζει, η Περσεφόνη Παπαδοπούλου, η κορυφαία αυτή πνευματική φυσιογνωμία της Κύπρου.

ΕΛΕΝΗ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Ή από τό Φιλολογικό Μνημόσυνο τής Περσεφόνης Παπαδοπούλου τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου - Παράρτημα Λευκωσίας. Ὁμιλήτρια: Λούλλα Κ. Χρυσάνθη.

ΣΥΝΟΔΟΠΟΡΙΑ

Στην Περσεφόνη Παπαδοπούλου

Βαδίζαμε σε μυστικά και δαιδαλώδη
 δάση της ποιήσεως,
 ψάχνοντας για αδάμαντες αρχαϊκούς.
 Νύμφες, δρυάδες, χάριτες του λόγου
 σέροναν τα ξέφωτα χορούς
 και σμίγαν τους ρυθμούς του σύμπαντος,
 που πάλλονταν στους κύκλους της ψυχής σου.
 Ερχόσουν μεσ' τις ριγηλές ηχούς
 κι η ματιά σου έσταζε ασήμι των άστρων.
 Ταξιδεύαμε
 σ' ουράνιες ερήμους,
 αστρικούς δρυμούς,
 πάνω από γελώντες και εξαίσιους αιγιαλούς.
 Δεν έλεγες πολλά.
 Μα φεύγοντας, άφηνες διακριτικά
 το σχήμα της μορφής σου,
 που φώτιζε ώρα πολλή μέσα στη νύχτα.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ

Στων στίχων σου τη μυστική
 γεωλογία κολυμπώ.
 Κοιτάσματα ποίησης,
 ρέυματ' αέναα,
 φλοίσβος απείρου,
 δρόμοι από χρυσό.
 Κι εσύ αυστηρή κι εξαίσια
 έρχεσαι.
 Με φόρεμα ερεβώδες-πορφυρό,
 σταδιακά αποκαλύπτεσαι
 φέγγει το κάλλος σου σε σκότος ριγηλό
 και δίνεσαι
 σ' όλως εκλεκτικές συνάφειες,
 μέσα σε δηλητηριώδη αρώματα
 νάρδου και κυπαρίσσου:
 Ο νέος Κάλβος

με σώμα και πνεύμα τολμηρό,
ο Διονύσιος Κόντε Σολωμός,
ο Charles Baudelaire και ο Bergson.
Κι εγώ από μακριά
ν' αδράχνω της όψης σου το ασήμισμα
έξω απ' το μυστικό που σ' έδενε
να θυραυλώ.

ΓΙΩΤΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ - ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ

Ἡ κ. Λούλλα Κ. Χρυσάνθη ἐπιδίδει τὸ «Περσεφόνιο Βραβείο» τῆς Μαρίας Π. Ἰωάννου ἀπὸ τὴν Ἀμμόχωστο στὴν κ. Γιώτα Παρασκευά-Χατζηκώστα.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΠΟΙΗΣΗΣ

1. Την Τρίτη 14 Οκτωβρίου η Εθνική Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών Κύπρου οργάνωσε την επετειακή γιορτή για την Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης, στο Πολιτιστικό Κέντρο του Ομίλου Λαϊκής.

Εφέτος στην εκδήλωση δόθηκε μεγαλύτερη συλλογικότητα και οικειότητα, που κατά γενική ομολογία ευχαρίστησε το κοινό: Συγκεκριμένα στο εισαγωγικό μέρος η Γενική Γραμματέας της Εταιρείας κυρία Γιόλα Παπαδοπούλου διάβασε αποσπάσματα των βραβευθέντων με Νόμπελ ποιητών μας Γιώργου Σεφέρη και Οδυσσέα Ελύτη, στα οποία εξέφραζαν προσωπικές θέσεις γύρω από την ποίηση. Ενώ στο κύριο μέρος μέλη της Εταιρείας που γράφουν ποίηση κλήθηκαν και απάγγειλαν ποιήματά τους.

Τους ποιητές παρουσίαζε πολύ σύντομα ο Αντιπρόεδρος της Εταιρείας κύριος Χριστόφορος Κελίρης.

Η εκδήλωση έκλεισε με δεξίωση.

2. Την Τετάρτη, 15 Οκτωβρίου, το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου (Παράρτημα Λευκωσίας) οργάνωσε φιλολογικό τέιο στο ξενοδοχείο Hilton Park Nicosia για να τιμήσει την Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης και την πρωτεργάτρια της 15ης Οκτωβρίου ως Παγκόσμιας Ημέρας Ποίησης Μαίρη Ο'Κόννορ. Επί πλέον η εκδήλωση ήταν αφιερωμένη στους ποιητές Κωστή Παλαμά (εξήντα χρόνια από τον θάνατό του), Κ.Π.Καβάφη (εκατό σαράντα χρόνια από τη γέννησή του και εβδομήντα από τον θάνατό του) και Τεύκρο Ανθία (εκατόν χρόνια από τη γέννησή του).

Το πρόγραμμα άρχισε στις 6 μ.μ. με εισαγωγική ομιλία της κυρίας Λούλας Χρυσάνθη, προέδρου του Σωματείου, στην οποία εξήρε το πνεύμα της ημέρας.

Ακολούθησε ομιλία από τον Δρα Άντη Παναγιώτου με θέμα «Η Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης και η Μαίρη Ο' Κόννορ».

Ο Δρ. Παναγιώτου ανέπτυξε το θέμα του πολύ εμπειριστατωμένα, διαγράφοντας την υπεράνθρωπη προσπάθεια της Μαίρης Ο' Κόννορ να δημιουργήσει πνευματικά και να δώσει ελπίδα στον άνθρωπο.

Μετά την ομιλία απάγγειλαν ποιήματα: η κυρία Λούλλα Χρυσάνθη του Παλαμά, η κυρία Σόφη Φουτίδου του Καβάφη και η κυρία Δέσπω Ορφανού του Τεύκρου Ανθία.

Η εκδήλωση έκλεισε με μελοποιημένα ποιήματα των τιμωμένων ποιητών που απέδωσε με την ωραία, μελωδική φωνή της, η κυρία Δέσπω Πλυτά.

ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ

ΒΡΑΒΕΥΣΗ ΑΠΟΔΗΜΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ

Η Πολιτιστική Εστία LITERATURA ET ARTES ανακοινώνει τη βράβευση του απόδημου Κύπριου συγγραφέα Χάρη Σιαμαρή, για την προσφορά του στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας των Ελλήνων Κυπρίων της Μεμβούρνης. Την επίδοση του βραβείου έκανε η λογοτέχνης, εκπαιδευτικός και ερευνήτρια Ρούλα Ιωαννίδου - Σταύρου, η οποία έκανε ανοιχτή πρότα-

ση στην Υπηρεσία Αποδήμων του ΥΠΠΕΞ να καθιερώσει πολιτική βράβευσης των Κυπρίων της Ομογένειας, που με το έργο τους τιμούν και προβάλλουν την Κύπρο στο εξωτερικό.

Η κα Σταύρου τόνισε πως «Είναι πολλοί οι απόδημοι Κύπριοι που διαπρέπουν στο εξωτερικό στους τομείς των Γραμμάτων, των Τεχνών, και των Επιστημών, αλλά και στις εθνικές και κοινωνικές επάλξεις. Για τούτο τους αξίζει κάθε δίκαιος έπαινος και η Πολιτεία θα πρέπει να μεριμνήσει γι' αυτό».

Η βράβευση έγινε στο πλαίσιο εκδήλωσης που διοργάνωσε πρόσφατα ο Σύνδεσμος Επαναπατρισθέντων Κυπρίων Αυστραλίας, στο Πολιτιστικό Κέντρο της Λαϊκής Τράπεζας, στη Λευκωσία. Την εκδήλωση άνοιξε ο Πρόεδρος του Σ.Ε.Κ.Α. κ. Κυριάκος Τσολάκης. Χαιρετισμούς απηύθυναν ο τέως Προεδρικός Επίτροπος Μανώλης Χριστοφίδης και ο εκδότης και προσωπικός φίλος του συγγραφέα Μ. Σοφοκλέους. Στη συνέχεια, η λογοτέχνης Ρούλα Ιωαννίδου - Σταύρου παρουσίασε το βιβλίο του Χάρη Σιαμαρή «Η Φωνή του Χωράτη» και ανέφερε μεταξύ άλλων:

«Το βιβλίο «Η Φωνή του Χωράτη» αποτελεί ανθολόγηση σειράς χρονογραφημάτων με τον ομώνυμο τίτλο, που έγραφε και δημοσίευε στην εφημερίδα «Νέος Κόσμος» της Μελβούρνης, μεταξύ των ετών 1978-1980, ο ομογενής Χάρης Σιαμαρής και τα υπέγραφε με το ψευδώνυμο «Ο Χωράτης». Η θεματική των χρονογραφημάτων εστιάζεται στη ζωή των αποδήμων Κυπρίων της Αυστραλίας με ιδιαίτερη έμφαση σ' εκείνους που μετανάστευσαν στη Μελβούρνη, όπως και ο ίδιος ο συγγραφέας.

Το χρονογράφημα είναι αδιαμφισβήτητα ένα απαιτητικό πεζογραφικό είδος. Οι μελετητές-ιστορικοί της λογοτεχνίας δίνουν για το χρονογράφημα τον ακόλουθο ορισμό: 'Δημοσιογραφικό κείμενο με λογοτεχνική χροιά που σχολιάζει την επικαιρότητα με ελαφρό και εύθυμο τρόπο'. Τα χρονογραφήματα του Χάρη Σιαμαρή περιλαμβάνουν όλα τα πιο πάνω συστατικά, και επιπλέον και άλλα πολύ σημαντικά, που οφείλονται στη χαρακτηριστική του γραφίδα, η οποία διακρίνεται για την αφηγηματική άνεση, την περιγραφική δεινότητα, το γλαφυρό ύφος, το έξυπνο και απολαυστικό χιούμορ και την ευχέρεια στη χρήση της κυπριακής διαλέκτου. Τα κείμενα είναι γραμμένα σε σκωπτική και παιδευτική διάθεση και με κριτικό πνεύμα. Ωστόσο, τα μηνύματα αναδύονται φυσικά και αβίαστα, χωρίς διδακτισμό, καθώς αποδίδονται με τη γλώσσα της καθημερινότητας και αποπνέουν τη λαϊκή θυμοσοφία.

Πρωταγωνιστές των χρονογραφημάτων είναι οι Κύπριοι ομογενείς της Μελβούρνης. Άνθρωποι απλοί, φτωχοί βιοπαλαιστές, που πήραν τον δρόμο της ξενιτειάς αναζητώντας μια καλύτερη ζωή και ελπίζοντας στο ξημέρωμα μιας φωτεινότερης μέρας. Τα γραφτά του Χάρη Σιαμαρή δεν είναι τίποτε παραπάνω από προσωπικά βιώματα και εμπειρίες. Για τούτο και χαρακτηρίζονται από τη γνησιότητα της έμπνευσης, και την καθαρότητα των νοημάτων.

Ο συγγραφέας καυτηριάζει γεγονότα και καταστάσεις με θάρρος και παρηγοσία, πλην όμως καλοπροαίρετα και πάντοτε με γνώμονα το κοινό καλό και το συμφέρον της κυπριακής κοινότητας. Όλα τα κείμενα είναι γραμμένα με αγάπη και ευγενικά αισθήματα τόσο για την κυπριακή κοινότητα της Μελβούρνης όσο και για όλους τους Κυπρίους αλλά και για τον άνθρωπο γενικότερα.

Κάνοντας μια προσπάθεια να ταξινομήσουμε τις συνιστώσες της θεματογραφίας του βιβλίου «Η Φωνή του Χωράτη», θα λέγαμε πως τα χρονογραφήματα της συλλογής αυτής ιχνογραφούν:

α) Τη διαμέσου της ιστορίας αέναη πορεία του απόδημου κυπριακού ελληνισμού,

β) Τα αισθήματα και συναισθήματα του Κύπριου μετανάστη, με έμφαση στη νοσταλγία και στον ασίγαστο πόθο για επιστροφή στην πατρίδα

γ) Την ακοίμητη έγνοια και την αγωνία των Κυπρίων της Διασποράς για την ημικατεχόμενη Κύπρο μας και το μέλλον του λαού της.

δ) Τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι πρώτοι Κύπριοι μετανάστες αλλά και εκείνοι που πήραν τον δρόμο της ξενιτειάς τις μετέπειτα δεκαετίες.

ε) Τη συγκρότηση των Κυπρίων μεταναστών σε οργανωμένα σύνολα με ειδικές αναφορές στους πρωτοπόρους-ιδρυτές σωματείων και οργανώσεων.

στ) Τον τρόπο και τις συνθήκες ζωής τους, τον αγώνα τους για επιβίωση, τα βάσανα, τις ταλαιπωρίες και τους καημούς τους αλλά και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις με τα μικροπροβλήματα και τα μεταξύ τους μικροεπεισόδια.

ζ) Τη νοοτροπία και τις συνήθειες των Κυπρίων γενικότερα, με αναφορές και επισημάνσεις στα προτερήματα και στα ελαττώματά τους.

η) Τις άοκνες και αγωνιώδεις προσπάθειες των αποδήμων Κυπρίων για διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας και τη διάσωση των ηθών και εθίμων του κυπριακού ελληνισμού.

Ο συγγραφέας με τις συχνές αναφορές του στα κυπριακά ήθη και έθιμα αλλά και στην πολιτιστική μας κληρονομιά γενικότερα, συμβάλλει στην προβολή και διάσωσή της καθώς και στη μεταλαμπάδευσή της στις νεότερες γενιές.

Ιδιαίτερη βαρύτητα στα χρονογραφήματα του Χάρη Σιαμαρή προσδίδει η χρήση της κυπριακής διαλέκτου. Ο συγγραφέας, με απαράμιλλη δεξιότητα, συντηρεί και διασώζει τη βαθιά κυπριακή ντοπιολαλιά, ενώ παράλληλα αναβιώνει και προβάλλει γνωμικά, ρήσεις, παροιμίες και ιδιωματικές φράσεις από την Κύπρο που τείνουν να εκλείψουν.

Όλα τα πιο πάνω μαρτυρούν τη διαχρονική ιστορική και λαογραφική αξία των χρονογραφμάτων, που είναι δεδομένη και εξόχως σημαντική. Παράλληλα, καθορίζουν το ύφος του συγγραφέα και τους θεματικούς άξονες των κειμένων του».

Η βραδιά ολοκληρώθηκε με αντιφώνηση από τον τιμηθέντα συγγραφέα, ο οποίος φανερά συγνημένος ευχαρίστησε την ομιλήτρια, το Γραφείο του πρώην Προεδρικού Επιτρόπου το οποίο εξέδωσε το βιβλίο του, τους συντελεστές της έκδοσης και τους διοργανωτές της εκδήλωσης.

LITERATURA ET ARTES

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΛΙΑΝΑΤΟΣ

Ο Κωνσταντίνος Βαλιανάτος αποτελεί σήμερα, στο Νεοελληνικό και Ευρωπαϊκό χώρο, το κύτταρο της μουσικής. Είναι το χαρισματικό εκείνο δεκατριάχρονο παιδί που ομορφαίνει τους ήχους της δημιουργίας και του ένθεου οραματισμού. Ο μικρός καλλιτέχνης είναι δυνατός και μεγάλος. Άψογος και απαράμιλλος. Με την καρδιά πλημμυρισμένη από εκλεπτυσμένη μουσική ομορφιά και με αίγλη αυτοδύναμης εσωτερικότητας ζωγραφίζει, σμιλεύει και εκτινάσσει το μόριο της ευαισθησίας σε κάθε ανθρώπινη πλατεία και σε κάθε ψυχικό κένιστρο όπου το ανθόφυλλο της ομορφιάς αφυπνίζει και εξωραΐζει την πλητρωφόρα εικόνα του αποδεκτού κόσμου. Μουσική ίσον μουσική γι' αυτόν. Η γη και ο κόσμος του· το πιάνο. Το πιάνο και η μορφή της έντεχνης διάπλασης· η μορφή του. Το μόριο της δημιουργίας και η τεχνική του ένα.

Η καρδιά του Κωνσταντίνου, του μικρού παιδιού του φωτός και του μέλλοντος αναδημιουργού, εναρμονίζει τον ρυθμό με τον ήχο. Εναλλάσσει το χρώμα με το συναίσθημα. Προσθέτει,

αφαιρεί, συμβολίζει, διανθίζει την ψυχή του με την προσευχή. Προσευχή Θεού ο ίδιος. Προσευχή μουσικής παρακαταθήκης το χαρισματικό του ταλέντο. Αναγέννηση υποδοχής είναι τα πάντα και εντός του. Γνώρισα τον Κωνσταντίνο στις 6/4/2003 στο Δημοτικό Θέατρο Λάρνακας, Κύπρου, στο Διαγωνισμό της Ευαγγελίας Τζιαρρή. Εκεί όπου ο Ζήνωνας ο Κιτιέας, ο στωικός φιλόσοφος, ανάσane τη μορφή του φωτός και τη γνώση. Στον ίδιο ακριβώς χώρο οι ταλαντεύσεις της ψυχής, οι κραδασμοί της καρδιάς, το φωσφόρο του νου, σμίξανε με την εικόνα και τις λέξεις και με υπόκλιση ευλαβική, χαράξανε ένθερμα, πειστικά και ανάγλυφα στον ορισμό της τέχνης του Φλωρεντινού εκείνου κατασκευαστή του πιάνου Βαρθολομαίου Χριστοφόρι το όνομα της ακολουθίας του σπόρου. Του γίγνεσθαι του σήμερα και του αύριο. Του απονήρευτου εκείνου σαν γάργαρου νερού φυτού της πιανιστικής τέχνης του Κωνσταντίνου Βαλιανάτου. Ένα ρόδο κι ένα αιθόνη μαζί συνθέτουν οργανικά το πιάνο και τον Κωνσταντίνο τον ίδιο.

Ο Κωνσταντίνος παίζει με τα πλήκτρα μα ταυτόχρονα ζωγραφίζει και αναπλάθει. Συντάσσει και ανασυντάσσει το ηχώχρωμα και την ευαισθησία. Μορφοποιεί και εξισώνει σαν αρμονική αλυσίδα το φως, την καρδιά, τον ήχο και τον ψαλμό της δημιουργίας. Ανάλαφρη η καρδιά. Το πιάνο το ίδιο. Χέρι επουράνιο, ψυχή Θεού, ταλέντο του ο ίδιος ο μικρός ο μέγας άνθρωπος. Ένα οδοιπορικό μουσικής ζωής ο εαυτός του. Μικρέ μεγάλε Κωνσταντίνε, σου σφίγγω το χέρι, λαδωμένη η καρδιά μου απ' το συναίσθημα της αγάπης και της ευτυχίας μου σαν το καράβι ωκεανού που ταξιδεύει στο αιώνιο και άφθαρτο της πιανιστικής σου τέχνης και δημιουργίας. Σε χαϊδεύω, σε φιλώ και σε ικετεύω να συνεχίσεις το αιώνιο και δημιουργικό σου έργο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

TZ. P.P. TOLKIN

«Ο Άρχοντας» τής Φανταστικής Λογοτεχνίας

Στις 2 Σεπτεμβρίου 1973 έφυγε ήσυχα από τη ζωή αυτή ένας από τους επιφανέστερους εκπροσώπους τής Φανταστικής Λογοτεχνίας. Ο αγαπημένος εκατομμυρίων παιδιών, αλλά και ενηλίκων. Πιστεύω άξιζει να θυμηθούμε μερικά για τον J.R.R. Tolkien, που γεννήθηκε στις 3 Ιανουαρίου 1892, στην Οράγγη τής Ν. Αφρικής...

Ο Τόλκιν είχε, αρχικά, μιá αρκετά καλή ζωή, αλλά, μετά τον θάνατο των γονιών του, πέρασε πολλές δύσκολες στιγμές, οι οποίες άμβλύνθηκαν κάπως με την προστασία που έλαβε από τον Ρωμαιοκαθολικό ιερέα τον Francis Morgan (και ο αδελφός του Τζόν, ο Χίλαρν) που γίνεται δεκτός σ' ένα σχολείο, το Όράτορυ και, αργότερα στο Κολλέγιο Ήξτερ τής Όξφόρδης.

Τον Τόλκιν τον γοήτευσε ή αρχαία Άγγλική γλώσσα (τελικά, έγινε, αργότερα, καθηγητής στην Όξφόρδη) και ή Λογοτεχνία, και ή Μεσαιωνική Άγγλική Γλώσσα. Γενικά, ο χώρος τής Όξφόρδης τον γοήτευσε και τον ενέπνευσε στην κατοπινή συγγραφική του εξέλιξη. Ο Τόλκιν, όντας άκρως κοινωνικό άτομο, συνδέθηκε με εξέχοντες ακαδημαϊκούς δασκάλους τής εποχής, αλλά, και εξαιρετους συγγραφείς, όπως ο Τζάκ Λιούις, ο όποιος ήταν και ένας από τους πρώτους αναγνώστες (και κριτές) των έργων του. Περισσή επίδραση στά γραπτά του άσκησε και ή αγαπημένη του γυναίκα Ήντιθ, και, αργότερα, οι γιοί του. Άκόμα, μέσω μιás Λέσχης διανοουμένων που ίδρυσε, με τó περιεργό όνομα «Υπαινιγμοί» (Inklings), είχε την εύκαιρία να κριθούν τά έργα του και να κρίνει τούς άλλους.

***

Η συγγραφική του καριέρα ξεκινά τó 1937 με την έκδοση τού «Χόμπιτ», τού όποιου ή αρχική γραφή... χάνεται κάπου μεταξύ 1930 και 1935. Ένα βιβλίο που ξεκίνησε ως αυτοσχέδιο

παραμύθι (για τὰ δικά του παιδιά!) και κατέληξε νὰ ἐνθουσιάσει, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παιδιά, και τοὺς ἐνήλικες!

Τὸ 1949 ἐμφανίζει ἓνα ἔργο «Ὁ Ἀγρότης ὁ Στεργῆς ἀπ' τὸ Χωριό», μὰ θαυμάσια μικρὴ ἱστορία, στὸ συγγραφικὸ ὄψος τοῦ «Χόμπιτ», ποὺ τὸν εἶχε κάνει, ἤδη, γνωστὸ στὸ Βρετανικὸ κοινὸ, ποὺ «ἀπαιτοῦσε» κι ἄλλα σχετικὰ ἔργα! Ὁ Τόλκιν ἔχει ἤδη ἔτοιμη μὴ συλλογὴ ἀπὸ φανταστικὲς ἱστορίες: τὸ «Σιλμαρίλλιον», τὸ ὁποῖο, οἱ ἐκδότες, γιὰ διαφόρους λόγους, ἀρνοῦνται νὰ ἐκδώσουν(!), και, τὸ ὁποῖο, τελικὰ, θὰ ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν γιό του Κρίστοφερ, τὸ 1977.

Τὸ μεγαλειῶδες ἔργο τοῦ Τόλκιν, εἶναι ἡ Τριλογία: «Ὁ Ἄρχοντας τῶν Δακτυλιδιῶν» (Α' μέρος: Ἡ συντροφιὰ τοῦ Δακτυλιδιοῦ, Β' μέρος: Οἱ δυὸ Πύργοι, και Γ' μέρος: Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Βασιλιᾶ). Ἐνα ἔργο τὸ ὁποῖο ὁ μέγας αὐτὸς συγγραφέας «παιδευόταν» γιὰ νὰ τὸ γράψῃ δώδεκα (12) χρόνια! Τὰ δυὸ πρῶτα ἔργα ἐκδόθηκαν τὸ 1954 και τὸ τρίτο τὸ 1955. Αὐτὸ τὸ ἔργο ἔμελλε νὰ σταθεῖ ἓνα εἶδος ὁρόσημου στὸν χῶρο τῆς Λογοτεχνίας τοῦ Φανταστικοῦ. Κι ἄλλα ἔργα του ἐκδόθηκαν μεταγενέστερα ἀπὸ ἐκδοτικὸς οἶκος και κυρίως μὲ τὴ φροντίδα τοῦ γιοῦ του Κρίστοφερ.

Ἄλλὰ τι ἀκριβῶς κατάφερε ὁ Τόλκιν μ' αὐτὸ τὸ ὀγκῶδες ἔργο, τὴν τριλογία του; Ἄν εἶναι ἀλήθεια πῶς ὁ ἄνθρωπος, ὄλων τῶν ἐποχῶν και τῆς δικῆς μας, ἔχει ἀνάγκη, κάποιες στιγμὲς, νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὴ στυγνὴ πραγματικότητα, τότε, ὁ Τόλκιν τοῦ ἔφτιαξε ἓνα γοητευτικὸ ἀπίθανο κόσμο φανταστικῶν πλασμάτων. Ἐναν κόσμο στὸν ὁποῖο γίνονται τὰ ἀδύνατα—πραγματοποιοῦνται τὰ ἀκατόρθωτα—νικάει, τελικὰ, τὸ Καλὸ—ὅπως συμβαίνει πάντα στὸ Παραμῦθι. Μὲ ὄλ' αὐτὰ και χρησιμοποιώντας ὡς πρῶτη ὕλη τὴν πλούσια βορειοευρωπαϊκὴ Μυθολογία, ἤρωες ποὺ προκαλοῦν δέος μὲ τὰ κατορθώματά τους, πετυχαίνει ὥστε Ὁ Ἄρχοντας τῶν Δακτυλιδιῶν νὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς λεγόμενης Ἡρωϊκῆς Λογοτεχνίας.

Πέρα δμως ἀπὸ τὴν καταιγιστικὴ δρᾶση τοῦ βιβλίου, πέρα ἀπὸ τὴ γοητευτικὴ γραφὴ του, αὐτὸ ἔχει και ἓνα ἄλλο χάρισμα: νὰ προσφέρεται σὲ πολλαπλὲς ἀναγνώσεις—χαρακτηριστικὸ τῶν βιβλίων-ὁρόσημων—, ἀλλὰ και νὰ κρύβει πολλοὺς συμβολισμοὺς γιὰ τὸν Θεό, τὴν Ἱστορία, τὴν Ἐλευθερία και ἄλλες μεγάλες Ἀξίες.

Ἐνήλικες και παιδιά—μετὰ τὴν κινηματογραφικὴ μεταφορὰ τοῦ βιβλίου στὶς ὀθόνες—«ἀνεκάλυψαν» και τὸ βιβλίο, και, εἶναι ἀξιοσημείωτο πῶς σὲ ἐντελῶς πρόσφατες δημοσκοπήσεις Ἐφημερίδων, Περιοδικῶν και INTERNET, Ὁ Ἄρχοντας τῶν Δακτυλιδιῶν κατέχει τὴν κορυφαία θέση μεταξὺ τῶν βιβλίων Best Sellers, τοῦ 20οῦ αἰῶνα!

* * *

Τὸ μικρὸ αὐτὸ σημεῖωμα γράφεται μὲ τὴν εὐκαιρία συμπλήρωσης 30 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Τόλκιν. Λιτό, σαφές, ἐλπίζω ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο ὡς ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης γιὰ τὴ χαρὰ ποὺ ἔδωσε στὸν κόσμο. Ἐλπίζω κάποιοι ἄλλοι νὰ ἀσχοληθοῦν περισσότερο, ἐπειδὴ τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ εἶναι τεράστιο.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΕΛΩΝΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γιώργου Πετρόπουλου - «Σμυρνιοί Ποιητές» (πριν τη μικροασιατική καταστροφή) - Εκδόσεις Πελασγός.

Λάβαμε το βιβλίο «Σμυρνιοί Ποιητές» του κριτικού, λογοτέχνη και ερευνητή Γιώργου Πετρόπουλου ο Γιώργος Πετρόπουλος μας είναι πολύ γνωστός για την αγάπη του στην Κύπρο και τη λογοτεχνία της. Έχει εκδώσει δύο τόμους με τον τίτλο «Σελίδες Κυπριακής Βιβλιοκριτικής», όπου μελετά και παρουσιάζει εκδόσεις Κυπρίων λογοτεχνών, τόσο ποίησης όσο και πεζογραφίας.

Το νέο βιβλίο του «Σμυρνιοί Ποιητές» είναι προϊόν μόχθου κι επιμελημένης εργασίας, αλλά και βαθιάς αγάπης προς τον περιφερειακό, αλύτρωτο Ελληνισμό και δη προς τον Ελληνισμό της Ιωνίας. Η τραγική μοίρα του, ο αφανισμός και το ξερίζωμά του το 1922 που σήμανε και τον οριστικό θάνατο της πολιτικής της μεγάλης Ιδέας, υποκινούν τον συγγραφέα ν' ασχοληθεί με την πνευματική άνθηση και την ποιητική δημιουργία των ποιητών της Σμύρνης πριν από τη μικροασιατική καταστροφή και γενικά την πνευματική προσφορά του πνευματικού αυτού κέντρου προς το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, σ' όλο τον δέκατο ένατο αιώνα ως την καταστροφή του.

Το βιβλίο αποτελείται από 347 σελίδες μεγάλου μεγέθους και περιλαμβάνει τα εξής μέρη: σύντομο Πρόλογο, Εισαγωγή, ακολουθεί η Ανθολογία που είναι το κύριο σώμα του Βιβλίου και τελειώνει με κάτι σαν «Επίλογο». Παρατίθενται, επίσης συνοπτικά οι πηγές του συγγραφέα.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «μέσα από την παρούσα έκδοση, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και συλλεκτική, καλείται ο αναγνώστης να γνωρίσει την ποίηση της Ιωνικής αυτής μεγαλούπολης, του αιωνίου αυτού και συνάμα αξέχαστου λίκνου του Ελληνισμού, αφού η Σμύρνη μέχρι και την καταστροφή του 1922 ήταν ένας από τους μεγάλους πνευματικούς φάρους του Ελληνισμού που συνηγωνίζετο ισάξια την Κωνσταντινούπολη, την Αλεξάνδρεια και τις Αθήνας».

Στην εισαγωγή ο συγγραφέας παραθέτει τους παράγοντες που συντέλεσαν στην πνευματική άνθηση του τόπου και τα της πολιτιστικής ζωής και δημιουργίας στη Σμύρνη. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στην τοπογραφία, στην πληθυσμιακή σύνθεση, όπου διαφαίνεται ο κοσμοπολιτικός χαρακτήρας, αλλά και η υπεροχή του ελληνικού στοιχείου, ο ρόλος της Εκκλησίας, τα φιλανθρωπικά ιδρύματα, η Εκπαίδευση, το Θέατρο, ο Τύπος και τα Τυπογραφεία. Αξίζει να σημειώσουμε πως στη Σμύρνη, «το μικρό Παρίσι της Ανατολής» είχαν κυκλοφορήσει τριάντα εφημερίδες, τριάντα εννέα περιοδικά και πέντε σατιρικά φύλλα.

Στο κύριο μέρος ανθολογούνται τριάντα Σμυρνιοί ποιητές των ποιημάτων του καθενός προηγούνται σύντομα βιογραφικά στοιχεία και συνοπτικός χαρακτηρισμός της ποίησής του. Όλοι σχεδόν γράφουν στην καθαρεύουσα και κινούνται μέσα στο ρομαντικό κλίμα της παλιάς Αθηναϊκής σχολής με θέματα τον έρωτα, την αρχαιολατρία, τη θρησκεία, τη φύση, μέσα σε μια ατιμόσφαιρα πεισιθάνατης απαισιοδοξίας.

Ορισμένοι όπως ο Θεόδωρος Ορφανίδης και ο Ιωάννης Καρασούτσας είναι γνωστοί, διότι έζησαν στην Αθήνα και ανήκουν στην παλαιά Αθηναϊκή Σχολή· ο Ορφανίδης διετέλεσε μάλιστα καθηγητής της Βοτανικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και άφησε σημαντικό επιστημονικό κι ερευνητικό έργο. Στις σατιρικές συλλογές του «Μένιππος» και «Τίρι-Λίρι» καυτηριάζει τα κακώς κείμενα στην πολιτική και κοινωνική ζωή της εποχής, γι' αυτό και καταδιώχθηκε. Ο Καρασούτσας εργάστηκε ως καθηγητής Γαλλικών στο Ναύπλιο και την Αθήνα. Γενικά οι περισσότεροι υπήρξαν ενεργοί κοινωνικοί παράγοντες στη Σμύρνη και στην Αθήνα, δημοσιογράφοι, νομικοί, γιατροί. Ο Μιχαήλ Αργυρόπουλος, νομικός, το 1926 εξελέγη βουλευτής Αθηνών, χρημά-

τισε Πρόεδρος της Βουλής και Πρόεδρος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών. Είναι ο μόνος που γράφει στη δημοτική τα ποιήματά του, μόλο που κινείται μέσα στο ρομαντικό κλίμα.

Κάποιων ελασσόνων προφανώς, όπως ο Μιχαήλ Σεφεριδάκης, ο Ν.Ι. Τσαγγαρίδης ή ο Λουκάς Νικολαΐδης εκτός από την παρουσία τους ως ποιητών δεν έχουμε άλλα βιογραφικά στοιχεία τους.

Το βιβλίο αφιερώνει ο συγγραφέας «Τας ψυχαίς των αγρίως σφραγισθέντων Ελλήνων της Σμύρνης, και γενικώτερον, της Ιωνίας». Στον επίλογο μαθαίνουμε ότι το έχει εκπονήσει και ως μνημόσυνο στη μικρασιατίτισσα μητέρα του, που πολλά μέλη της οικογένειάς της σκοτώθηκαν το 1922 ή αγνοούνται, ενώ η ίδια αναγκάστηκε από παιδί να εργάζεται στα εργοστάσια του Πειραιά για να ζήσει, πρόσφυγας πλέον, και να στηρίξει την οικογένειά της.

ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ

Γ. Πετούση - «Νήσος τις εν κινδύνω».

Πριν λίγους μήνες κυκλοφόρησε τη νέα ποιητική συλλογή του με τίτλο «Νήσος τις εν κινδύνω» ο ποιητής Γιώργος Πετούσης. Εύστοχος ο τίτλος, αν κανείς στοχαστεί την πορεία του πολύπαθου νησιού μας στη ροή του ποταμού της Ιστορίας. Έρμαιο στις επιβουλές του κάθε «Δυνατού» και στο τραπέζι των συμφερόντων της κάθε εποχής. Νομίζω ακόμα πως δεν είναι τυχαία που αυτή του την ποιητική συλλογή την αφιερώνει στη μακαριστή μητέρα του, μια κι ο τόπος του «μιάνα» γίνεται κι αυτός.

Ο Γ.Π. πραγματοποιεί με τον δικό του ποιητικό τρόπο και έκφραση τους στίχους του εθνικού μας ποιητή Διονύσιου Σολωμού:

*«Κλείσε μέσα στην καρδιά σου την Ελλάδα
και θα νιώσεις κάθε είδους μεγαλείο».*

Αποτυπώνει και κλείνει τους στίχους –προσταγή του Δ.Σ. μέσα στην καρδιά του την Κύπρο, το απόμακρο τούτο κομμάτι του Ελληνισμού. Μαζί του πονά, υποφέρει για την ιστορική πραγματικότητα της ημικατεχόμενης πατρίδας 29 χρόνια τώρα κι ο ποιητής. Γι' αυτό απ' τα πρώτα ποιήματα της συλλογής νιώθουμε τούτο τον έρωτα πατρίδας, την περηφάνια καταγωγής, μια και μιλούν συνάμα, γνωστοποιούν πως η Κύπρος είναι «αρχαίο νησί» είναι «γη της ελιάς» του δέντρου της ειρήνης και του μόχθου.

Συγχρόνως ανατρέχει και στους κατακτητές –περαστικούς τούτης της νήσου που δοκίμασε «του περαστικού η ορμή τσεκούρι».

Ωστόσο το παρελθόν διαβαίνεται αποτυπώνοντάς το στις προσωπογραφίες των ηρώων, της δόξας, της ιερότητας του χρόνου. Το παρόν όμως βιώνεται καθημερινά.

Ανοίγεις το παραθύρι της μέρας και βλέπεις τον Πενταδάκτυλο δεσμώτη και αιχμάλωτο. Οι πληγές και οι συμφορές που μας έφερε το πραξικόπημα κι η εισβολή του '74 παραμένουν, αιμοστάζουν κι ο ποιητής ούτε με την ποίηση δε μπορεί να τις θρέψει, να τις επουλώσει και ιάσει. Για τούτο κι όλη η συλλογή έχει θέμα της, την τραγωδία του '74. Πρόσωπα και τόποι γίνονται έμπνευση, κι ο Γ.Π. γράφει στο ποίημα του «Φωτογραφία»:

*«Τόσα χρόνια έχουν περάσει
κι εγώ σε βλέπω σ' ένα χιονισμένο αντίσκηνο
να εκτελείς τη θητεία σου
στον Πενταδάκτυλο».*

Οι προσωπικές επώδυνες εμπειρίες του Γ.Π. συνταυτίζονται στην αγωνία για το αύριο τούτου του τόπου, γιγαντώνεται σε απελπισία: του στερούν και στενεύουν τον αέρα στα πνευ-

μόνια, ώστε να μπορέσει να ξεκολλήσει, απελευθερωθεί η γραφίδα του απ' όλο εκείνο τον χαμό του '74. Παρ' όλο Λεμεσιανός ο ποιητής γράφει για τους κατεχόμενους τόπους-χωριά της Κύπρου μας. Αναφέρει λοιπόν στο ποίημα «Πέντε μίλι», ο χώρος που έγινε η απόβαση της 19ης με 20ης Ιουλίου:

*«Σ' άλλους καιρούς
κύμα, αφρός, λεμονανθός
το Πέντε μίλι».*

Η μεγαλύτερη, αγιάτρευτη πληγή, η παντοτινή, ανοιχτή, οι αγνοούμενοί μας: δεν άφησαν το Γ.Π. ανεπηρέαστο, μήτε να ησυχάσει. Κοφτερά, μυτερά μαχαίρια ο πόνος τους, οδηγούν το χέρι του ποιητή να γράψει τα ποιήματα «Φωνές δικιών μας», «Αιχμάλωτοι».

Γενικά τα γεγονότα που έχουν διαδραματιστεί τις μέρες εκείνες του μαύρου Ιούλη του '74 παρελαύνουν μέσα από πρόσωπα, φίλους του ποιητή στα ποιήματα με τους τίτλους «Ανοίγει δόντια ο χάρος», «Εχθρικό φυλάκιο», «Ο έφεδρος στρατιώτης», «Οι τιμπανιαίοι νεκροί».

Τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν και θα στήσουν τα 29 χρόνια κατοχής θα συνδράμουν και θα παγοποιήσουν το άδικο, το ανάρμοστο, το ανίερο, το απάνθρωπο, γιατί βολεύει και συμφέρει τους «δυνατούς». Αυτούς που αδιαφορούν για τα αντίσκηνα που για αρκετά χρόνια γίνανε «δάσος» στην ελεύθερη νότια γη μας «με λαλιά Ελληνική», «κι απ' τον καιρό του Ομήρου». Αυτούς που αδιαφορούν για τον ξεριζωμό, μα διατυμπανίζουν τα ανθρωπύνα δικαιώματα.

Τα χρόνια της κατοχής, της θλίψης, της αδικίας, περνούν με τα ίδια σκηνικά αγκυλώματα στις ψυχές τόσο των προσφύγων όσο και των άλλων συμπατριωτών μας που με κάθε ευκαιρία διαλαλούν τον πόθο για γυρισμό στις πατρογονικές εστίες. Αντικατοχικές ειρηνικές πορείες πραγματώνονται και τον Αύγουστο του '96. Σε μια τέτοια πορεία, εν ψυχρώ δολοφονούνται δυο νέα παιδιά, ο Τάσος Ισαάκ και ο Σολωμός Σολωμού. Ο ένας στην προσπάθειά του να βοηθήσει ένα τραυματισμένο στο συρματομπλεγμα της ντροπής και ο άλλος στην προσπάθειά του να κατεβάσει τη σημαία της κατοχής. Συγκλονίζεται το παγκόσμιο απ' αυτές τις άγριες δολοφονίες. Το αίμα των δύο αυτών αθώων παιδιών συγκλονίζει και τον ποιητή που γράφει τα ομώνυμα ποιήματα.

Εικοστός πρώτος αιώνας γράφουν τα ημερολόγια του κόσμου, μα η μοναδική μοιρασμένη στον κόσμο πόλη παραμένει η Λευκωσία. Γράφει στο ποίημα «Η πράσινη γραμμή» ο Γ.Π. :

*«Η πράσινη γραμμή στη Λευκωσία
ανυπόφορο τοπίο».*

Ο Γ.Π. την προσωπική του οδύνη την διαπερνά μέσα από τις αναφορές του στην ιστορική μνήμη, που διαγράφεται στην Κύπρο από τα πανάρχαια χρόνια, δένοντάς την με το θρησκευτικό-ορθόδοξο αίσθημα: χρησιμοποιώντας στην ποίησή του γλωσσικούς θρησκευτικούς τύπους. Η συνείδησή του μήτε να ησυχάσει, μήτε να συμβιβαστεί μπορεί, γι' αυτό αρνείται ν' αποδεχτεί την ημικατοχή του τόπου του. Βασανίζεται από τις ιστορικές πληγές του και παράγει την ποίησή του με την ελπίδα να επουλωθούν και να μείνουν μόνο ροές σημαδάκια...

*«Εμένα μ' ένα κομποσχοίνι στο χέρι
ν' αφήνω τον παραστάτη μου Άγγελο
με τις λευκές φτερούγες
να καταμετρά την προσευχή μου».*

Ζήση Θειακού - «Αμμόχωστος» (Μια πόλη στην ομηρία).

Χρειάζεται στ' αλήθεια μεγάλη καρδιά για να περιδιαβεί κανείς το βιβλίο - ντοκουμέντο που με τόσο μεράκι και καημό ο Ζήσης Θειακός μας πρόσφερε.

Όντας υπεύθυνος του Πολιτιστικού Κέντρου Κατεχόμενης Αμμοχώστου πάνω στη γραμμή αντιπαράταξης στη Δερύνεια, αντίκριζε και αντικρίζει καθημερινά την Αμμόχωστο, σιωπηλή, δακρυσομένη, υπομονετική - μια πόλη σε ομηρία! Η εικόνα της ορθώνεται μπροστά στα μάτια όλων των επισκεπτών της περιοχής για να θυμίζει το άδικο που συνεχίζεται στην Κύπρο μας και το χρέος μας ν' αγωνιστούμε για την απελευθέρωσή της.

Ο Ζήσης Θειακός δεν έγινε τυχαία δημιουργός αυτού του υπέροχου βιβλίου. Έχοντας υπηρετήσει στην ΕΛΔΥΚ το 1974, πολεμήσει και τραυματιστεί στις μάχες εναντίον των Τούρκων στο τουρκοκυπριακό χωριό Κιόνελη, ένωσε μέσα του να ξυπνούν πατριωτικά συναίσθημα. Επανάλθε για να πραγματώσει μία υπόσχεση που είχε δώσει στον εαυτό του: Ένα έργο δυνατό, που να συγκινεί και βοηθήσει μαζί με άλλες προσπάθειες να προχωρήσει το θέμα της λύσης του Κυπριακού και τα κατάφερε.

Το υλικό του -φωτογραφίες της έρημης, σκλαβωμένης πόλης- μιλά κατευθείαν στην καρδιά μας και ξυπνά τις εφησυχασμένες συνειδήσεις μας, όταν η καθημερινότητα και ο καταναλωτισμός σαν σύγχρονες σειρήνες μας αποπροσανατολίζουν από τα πραγματικά προβλήματα του τόπου μας και μας παρασύρουν σ' ένα παιγνίδι ψεύτικου ευδαιμονισμού.

Ξεχωριστή θέση σ' αυτήν την έκδοση αποτελούν και τα κείμενα πνευματικών ανθρώπων του χθες και του σήμερα, κείμενα που μαστιγώνουν την αλήθεια, φωνές πόνου και αγάπης πατριωτικής, κείμενα που δυναμώνουν την πίστη και την ελπίδα μας για ένα δίκαιο αύριο.

Διαβάζουμε στη σελίδα 147 απόσπασμα επιστολής του Γ. Σεφέρη προς τον Θεοτοκά, στο οποίο ο ποιητής εκφράζει την άποψή του για την ουσία του Κυπριακού όπως το είδε στα 1954:

«Υπάρχουν σε μια γωνιά της γης 400 χιλιάδες ψυχές από την καλύτερη, την πιο ατόφια Ρωμιόσυννη, που προσπαθούν να τις αποκόψουν από τις πραγματικές τους ρίζες και να τις κάνουν λουλουδία θερμοκηπίου. Σ' αυτή τη γωνιά της γης δουλεύει μια μηχανή που κάνει τους Ρωμιούς σπαρτούς - Κυπρίους - όχι - Έλληνες, που κάνει τους ανθρώπους μπαστάρδους, με την εξαγορά και την απαθλίωση των συνειδήσεων, με τις κολακείες των αδυναμιών ή των συμφερόντων (το Κυπριακό ζήτημα 'κουλτούρας' με την πλατύτερη έννοια που έχει η λέξη), και ονομάζει τη φυσιολογική παιδεία αυτών των ανθρώπων 'πολιτική προπαγάνδα'».

Σήμερα που τα σχέδια Ανάν ταραάζουν τα στάσιμα νερά των τετελεσμένων, το βιβλίο του Ζήση Θειακού «Αμμόχωστος, μια πόλη στην ομηρία» αποτελεί μια τρανή απόδειξη που δε μπορούμε να παραβλέψουμε πως το άδικο συνεχίζεται παρά την πάροδο των 29 χρόνων σε βάρος της Ελληνοκυπριακής πλευράς. Γι' αυτό, οι προσπάθειες που θα καταβληθούν στις επόμενες διαπραγματεύσεις, πρέπει να έχουν σκοπό να οδηγήσουν το μαρτυρικό λαό μας όσο γίνεται πιο κοντά στη δίκαιη λύση.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΟΥΠΠΑΡΗ - ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Καλομοίρα Ο. Ιωαννίδου - (Ποιήτρια - Ζωγράφος) - *Τρεις ποιητικές συλλογές.*

Η λογοτέχνης-ποιήτρια και ζωγράφος Καλομοίρα Ιωαννίδου, η οποία γεννήθηκε στη Μαμπάσα του Ζαΐρ, Κεντρική Αφρική, και η οποία τα τελευταία σχεδόν σαράντα χρόνια είναι μόλις εγκατεστημένη στη Μεγαλόνησο Κύπρο, όπου ζει κι εργάστηκε ως καθηγήτρια Γαλλικών

στη Μέση Εκπαίδευση για 27 χρόνια, μας παραθέτει το μέχρι σήμερα τυπωμένο πνευματικό έργο της σε τρεις κομψές ποιητικές συλλογές: 1) «Αποτυπώματα», 2) «Κουβέντες», 3) «Φεγγολογία».

Τα ποιήματα της Καλ. Ιωαννίδου είναι γενικά σύντομα σε έκταση αλλά εξαιρετικά ενδιαφέροντα και αρκετά μεστά σε νοήματα, διατυπωμένα σε πολύ καλό ύφος και δυνατό λεξιλόγιο (βλ. «Κενό») κι εκφρασμένα με μια στρωτή και καθαρή γλώσσα όπου μας διαθέτει ένα πλήριο προσωπικό λυρισμό και τις πλούσιες εμπειρίες της από τη ζωή («Χωρόχρονος», «Τελευταία Πύλη».)

Έντονη είναι η αγάπη της ποιήτριας για την Κύπρο και τους ανθρώπους της («*Ηλιος της Κύπρου*») και η γαλήνια ανθρώπινη σκέψη της που βλέπουμε στα ποιήματα: «*Η Σιωπή*», «*Ύμνος στο Θεό*», και «*Γίνε εσύ*».

Η ποίηση της Κ. Ιωαννίδου είναι γεμάτη από ειδυλλιακές εικόνες όπως στο «*Θύμηση*», ενώ οι διαπροσωπικές σχέσεις και σχέσεις ανθρώπινης συμπαράστασης είναι κατεσπαρμένες στα περισσότερα ποιήματα και των τριών συλλογών («*Χριστίνα*», «*Μαρία*», «*Ο Φόβος*», «*Αν είναι*»).

Η φιλοπατρία της ποιήτριας σαφέστατα εκδηλώνεται στο παρακάτω ποίημα με τίτλο «*Φιλότιμο*»:

*Γι' αυτό το Ρωμαίικο φιλότιμο
όποια θυσία θέλει να κάνω
κι ας λέγεται Έλληνας
Κύπριος
Ρωμός της διασποράς.
Είναι κάτι στιγμές
που με περηφάνεια
τους φωνάζω αδέρφια,
με βαθιά συγκίνηση
πατριώτες!*

Η δεύτερη συλλογή, στολισμένη με χαριτωμένες επικεφαλίδες βινιέτες, αποτελείται από 56 ποιήματα (ενώ η πρώτη συλλογή συγκροτείται από 63 ποιήματα), ακολουθείται από 14 στοχασμούς-πεζοτράγουδα κι ολοκληρώνεται από κριτικές για το έργο της λογοτέχνης. Και εδώ επικρατεί ο καθαρός ποιητικός λόγος της ποιήτριας. Όλα, όπως και της πρώτης συλλογής, είναι διατυπωμένα σε ελεύθερο στίχο, καθαρό και διάφανο με ποιήματα γραμμένα σε πυκνότητα νοημάτων και συντομία. Τραγούδια της καρδιάς («*Δώρο*», «*Μην υπόσχεσαι*», «*Αγάπης*»), της υποδούλωσης και της προσφυγιάς («*Κηλίδα στην ιστορία των λαών*»), νοσταλγίας, συγκίνησης και θλίψης («*Αιχμάλωτοι Αγνοούμενοι*», «*Πενταδάκτυλος*», «*Αγκαλιά*», «*Φωτιά*»), απογοήτευσης απραγματοποίητων υποσχέσεων («*Θα*»), φιλοζωικά («*Το γατάκι και οι ελιές*») και κατάθεση λεπτών αισθημάτων («*Ευχαριστώ*», «*Τρυφερότητα*»). Ως δείγμα γραφής παραθέτουμε το τελευταίο όπου συνωστίζονται τα συναισθήματα:

ΤΡΥΦΕΡΟΤΗΤΑ

*Να μπορείς να βλέπεις τη ζωή
με την καρδιά στην κόγχη
των ματιών σου.*

*Εκεί συγάνηση
εκεί ο πόνος και η χαρά
έτοιμα σε κρύσταλλα
να λαμπυρίζουν
αιχμαλωτίζοντας το φως.*

Η τρίτη συλλογή, η οποία αποτελείται από 61 ποιήματα σύντομου κι ελεύθερου στίχου, πλαισιώνεται από όμορφες υποσελίδες βινιέτες, δηλωτικό του άλλου καλλιτεχνικού ταλέντου της ποιήτριας, της ζωγραφικής, όπου ξεχωρίζουμε ποιήματα της μοναξιάς («Φυγή»), σχετικά με τα παιδιά του κόσμου, τα οποία γίνονται αντικείμενο βασανισμού, εκμετάλλευσης και ταλαιπωρίας («Παιδιά της γης», «Τα παιδιά του πολέμου»). Περιλαμβάνονται επίσης ποιήματα της ψυχής («Διαφάνεια», «Ποιότητα ψυχής»), της ζωής («9 του Δεκέμβρη») και της προσφυγιάς («Αγώνας»), καθώς και της αγάπης («Κάποια αγάπη», «Ευχή», «Παλάμη της καρδιάς», «Εμπιστοσύνης»). Η συλλογή κλείνει με τρία σχόλια, επαινετικά για τη γόνιμη πνευματική δημιουργία της Καλομοίρας Ιωαννίδου.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΛΛΕΓΙΑΣ

Γεωργίου Χαριτωνίδη - «Αναμνήσεις με πολλά κουκούτσια» (Μαρτυρία Κυπρίου Αιχμαλώτου).

Όταν η φίλη εκπαιδευτικός και λογοτέχνιδα Γεωργία Κουμπάρη-Πανοπούλου μου δώρισε το καλαίσθητο βιβλίο «Αναμνήσεις με πολλά κουκούτσια» του Γιώργου Χαριτωνίδη, δεν το τοποθέτησα σε κάποιο ράφι της βιβλιοθήκης μου προς ανάγνωση «εν ευθέτω χρόνω», γιατί ο τίτλος του από τη μια και ο υπότιτλος του από την άλλη, τα μέγιστα με προκάλεσαν.

Μπήκα με προσοχή και σεβασμό στις σελίδες του –γιατί ό,τι Κυπριακό χρήζει και σεβασμού, μα και στροφή ακέραιης της συνείδησης επάνω του– και άρχισα να το διαβάζω.

Το συναίσθημα της οργής –βασικό χαρακτηριστικό του κόσμου μου, μπρος στο άδικο και το απάνθρωπο– από τις πρώτες κίολας σελίδες του άρχισε να εκδηλώνεται.

Στην πορεία πολλάκις η έμφυτη εσωτερική γνώση μου με πρόσταξε να επανέλθω στην τάξη και τότε ξανασυνέχιζα. Υπάκουα σε αυτήν γιατί με έπειθε πως έπρεπε να μελετήσω και όχι απλώς να αναγνώσω αυτό το ιερό πόνημα του Γιώργου Χαριτωνίδη.

Έργο σεβαστό, γραμμένο με πόνο και καρτερία, στοιχεία απόδειξης των γεγονότων εκείνων που άνθρωποι του πολιτισμένου αιώνα μας προξένησαν και που οι πληγές, παρόλο το πέραςμα τόσων ετών, ακόμα δεν έγιαναν.

Έργο, που συνταράσσει τον καθώς πρέπει σκεπτόμενο άνθρωπο και του δημιουργεί τις προϋποθέσεις να διερωτάται τι σημαίνει τελικά ανθρώπινο είδος, που υποτίθεται ότι υπερτερεί σε λογική μεταξύ του συνόλου των όντων του πλανήτη μας.

Πολύ ωραία γραμμένο, που δεν σου επιτρέπει να το «εγκαταλείψεις», εάν δεν γευτείς και το ύστατο κουκούτσι των αναμνήσεών του και από την τελευταία σελίδα του.

Προσωπική μου άποψη είναι πως θα έπρεπε προ πολλού η πολιτεία να το είχε εκδώσει και διαδώσει, όχι βέβαια για να κάνει γνωστή την απολίτιστη και βάρβαρη συμπεριφορά των γειτόνων μας και εισβολέων –αυτά είναι γνωστά σε όλους μας και θεμελιώδη γνωρίσματά τους– αλλά για να διδάξει στους νέους περισσότερο, αυτό που ο συγγραφέας σε μεμονωμένες συγκινητικές στιγμές μας αναφέρει και που αλλάζουν μονομάς τη συμπεριφορά και του πιο εκρηκτικού ακόμη αναγνώστη, αφού έστω και μία παραμικρή ανθρώπινη κίνηση μέσα στην όλη απανθρω-

πιά, τον καθιστά ήπιο και φιλικό, εξαιρετικό σημάδι του Έλληνα και παράδειγμα προς μίμηση για την ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων του μέλλοντος και τη διαιώνιση του ανθρώπινου γένους μας.

Τελειώνοντας, θέλω να στείλω επιγραμματικά ένα μήνυμα σε κάθε υπεύθυνο άνθρωπο που θα έχει την τύχη να πάρει στα χέρια του το αξιανάγνωστο έργο του Γιώργου Χαριτωνίδη.

«Μην σωμαίνεις μπρος στο άδικο, γιατί μια τέτοια πράξη σε κάνει εγκληματία».

ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΣΤΡΑΤΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

Πότη Κατράκη - «Απατηλοί Παράδεισοι».

Μέσα στην πληθώρα των βιβλίων που κυκλοφορούν σήμερα στην αγορά υπάρχουν και μερικά που τα διαβάζεις αλλά δεν τα αφήνεις. Οι εικόνες στροβιλίζονται συνέχεια στο μυαλό σου, δυνατές και αληθινές όπως κάθε περιστατικό που συμβαίνει μπροστά στα μάτια σου. Οι «Απατηλοί Παράδεισοι» το νέο μυθιστόρημα του Πότη Κατράκη ανήκει στην κατηγορία αυτών των βιβλίων. Συναρπαστικό από την αρχή μέχρι το τέλος, περιγράφει με φυσικότητα τα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι νέοι και παραθέτει με μοναδική τέχνη, όπως αυτός ξέρει, κάθε πρόβλημα με τις πραγματικές του διαστάσεις, χωρίς να καταφεύγει σε αφορισμούς και υστερίες, απλά και αληθινά, λέει τα πράγματα με τ' όνομά τους. Πολύ περιγραφικός με τις εικόνες που δημιουργεί, για τα παιδιά που από διάφορες αιτίες εμπλέκονται στη χρήση των ναρκωτικών, την πορνεία, το έγκλημα, ακόμα μερικά από αυτά οδηγούνται και στον θάνατο. Το απλό γράψιμο του Κατράκη δεν κουράζει τον αναγνώστη, αντίθετα του κεντρίζει συνεχώς το ενδιαφέρον και τον κρατά συνέχεια σε αγωνία. Η κλιμακωτή πτώση των πρωταγωνιστών από τη μια φάση της ζωής τους σε άλλη χειρότερη στις δύσκολες μέρες και το αντίτιμο που πρέπει να πληρώσουν κάθε φορά για να εξασφαλίσουν τις δόσεις τους, συγκλονίζουν τον αναγνώστη. Οι πρωταγωνιστές κυλούν στο βούρκο όσο πιο βαθιά μπορεί να φτάσει το μυαλό του ανθρώπου. Και όμως ο συγγραφέας ανακαλύπτει τις απεριόριστες δυνάμεις του ανθρώπου και τις ξεθάβει από μέσα του, οδηγώντας τον στο τέλος στη σωτηρία, δηλαδή στα κέντρα αποτοξίνωσης. Ο άνθρωπος έχει τις δυνατότητες να πετυχαίνει και τα πιο δύσκολα, φτάνει να το θέλει πραγματικά.

Στη συνέχεια παραθέτουμε ένα μικρό δείγμα από το βιβλίο του Πότη Κατράκη «Απατηλοί παράδεισοι».

Κουβεντιάσαμε λίγο και της έκανα πρόταση γάμου. Ήταν κάτι που το περίμενε φαίνεται και η απάντησή της έπεσε σαν ώριμο φρούτο.

Η ζωή μου άλλαξε και άρχισε να κυλάει ομαλά. Η μελαγχολία και η κατάθλιψη σχεδόν εξαφανίστηκαν. Ξανάρθε στα χείλη μου το χαμόγελο και φούντωσε η αγάπη μου για τη ζωή. Παράτησα τα ηρεμιστικά και μείωσα το τσιγάρο και τα ποτά σε φυσιολογικά όρια.

Εκείνο που με απασχολούσε κάπως ήταν αν θα 'πρεπε να της φανερώσω ή να εξακολουθώ να της κρύβω το σκοτεινό παρελθόν μου.

Τελικά αποφάσισα να της τα πω όλα. Γιατί, λέω, κάποια στιγμή με τον έναν ή τον άλλο τρόπο θα τα μάθει. Θα μάθει πως θεραπεύτηκα μέσα στην κοινότητα, πως έκανα χρήση ναρκωτικών, πως για να κάνω χρήση ναρκωτικών θα έχω κάνει ποιος ξέρει τι άλλο. Θα 'βρισκε την άκρη του νήματος και θα ξετύλιγε το κουβάρι. Και, οπωσδήποτε, θα με 'φερε σε δύσκολη θέση. Το πρόβλημα ήτανε, πότε και πώς να της το πω.

Ένα μαρτιάτικο Σάββατο την πήρα και πήγαμε σ' ένα παραλιακό χωριό της Σιθωνίας, για να περάσουμε το διήμερο. Φτάσαμε εκεί κατά τις δέκα το πρωί και πιάσαμε ένα δωμάτιο σ' ένα

τουριστικό ξενοδοχείο. Ήταν μια ηλιόλουστη γλυκιά μέρα. Τα λουλούδια είχαν ανθίσει. Τα πουλιά ήταν στο ζευγάρωμά τους και κελαηδούσαν σ' ένα ξέφρενο ρυθμό. Οι ψαρόβαρκες είχαν ανοιχτεί στο πέλαγος και ψάρευαν. Περπατήσαμε αρκετή ώρα στο ύπαιθρο και όταν κουραστήκαμε, καθήσαμε σ' ένα παραλιακό κέντρο και φάγαμε φρέσκο ψάρι. Μετά πήγαμε στο ξενοδοχείο και κάναμε έρωτα. Το απόγευμα κάναμε βόλτα στην παραλία και έπειτα καθήσαμε σ' ένα κέντρο δίπλα στη θάλασσα να πάρουμε έναν καφέ. Σε μια στιγμή βρήκα το θάρος και της είπα:

— Σ' αγαπώ τόσο πολύ! Αλλά έχω κάτι, που μου βαραίνει τη συνείδηση και θέλω να σου το πω, για ν' αλαφρώσω.

— Και γιατί δεν το λες;

— Δεν ξέρω πώς να το πάρεις. Μπορεί να απογοητευτείς και να σε χάσω. Και δε θα το 'θελα. Είμαι σε δίλημμα.

Ο Πότης Κατράκης γεννήθηκε στη Δαμιονιά Λακωνίας. Είναι επίτιμος αντιπρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Πειραιώς και μέλος της Εθνικής Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, του Παρνασσού, του Πειραϊκού Συνδέσμου και άλλων Ενώσεων. Έχει διατελέσει πρόεδρος και αντιπρόεδρος σε διάφορα σωματεία. Το πρώτο του βιβλίο εκδόθηκε το 1966, ένα μυθιστόρημα με τίτλο «Ο επίορκος». Μέχρι σήμερα έχει εκδώσει εξήντα τρία λογοτεχνικά βιβλία και έχει λάβει αρκετές τιμητικές διακρίσεις.

ΤΑΣΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

«ΜΟΡΙΑΣ» (τριμηνιαίο λογοτεχνικό, λαογραφικό, ιστορικό περιοδικό)
Έτος 17, τεύχος 65 (Γενάρης - Φλεβάρης - Μάρτης 2003), Κάτω Αχαΐα

Από τα τρία τελευταία τεύχη του «Μοριά» (τριμηνιαίου λογοτεχνικού, λαογραφικού, ιστορικού περιοδικού της Κάτω Αχαΐας) [τεύχη 65, 66 και 67, έτος 17] επιλέγω για τους αναγνώστες, από την πλούσια ύλη, τη μελέτη του Χρυσόστομου Κριμπά «Ο Δημητσανίτης θουριογράφος Παναγιώτης Κάλλας - Τσοπανάκος», που είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα εργασία.

Το «Τσοπανάκος», σημειώνεται ότι του το έδωσαν γιατί τραγουδούσε μελωδικά τα ποιήματα που έγραφε για να ενισχύσει το φρόνημα των αγωνιστών του 1821, σα το ωδικό πτηνό τσοπανάκο ή σφυριχτή που το κελάδημα του μοιάζει με το σφύριγμα του τσοπάνη. Σημειώνεται ότι ο Τσοπανάκος πρώτα έκανε την απαγγελία, ύστερα τραγουδούσε το ποίημα κι έκλεινε την επίδειξη παίζοντάς το στη φλογέρα.

Στη συνέχεια αναφέρεται η έκδοση του 1838 του βιβλίου του «Παναγιώτου Τσοπανάκου Δημητσανίτου: άσματα πολεμιστήρια του υπέρ της ανεξαρτησίας της Ελλάδος αγώνος» και δημοσιεύεται απόσπασμα από τον εμπνευσμένο πρόλογο του Ν. Παπαδοπούλου, εκ Τριπόλεως. Και αναφέρονται τίτλοι των στιχουργημάτων του Τσοπανάκου που εκτείνονται σε ευρύτατο φάσμα θεμάτων. Δημοσιεύονται δε στίχοι του υπό τον τίτλο «Προτροπή προς τους Έλληνας δια την Ελευθερίαν» κι άλλοι, όπου φαίνεται ο θαυμασμός του στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη καθώς και η θλίψη του για τα εμφυλιοπολεμικά περιστατικά.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΣΤ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ἀγαπητὴ «Πνευματικὴ Κύπρος»

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῶν Ἁγίων Ἡμερῶν, ποὺ πλησιάζουν, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω τὶς καλύτερες εὐχές μου στοὺς ἐκδότες καὶ ὑπεύθυνους τοῦ περιοδικοῦ «Πν. Κύπρος» γιὰ μακροήμερευση, ὑγεία, εὐημερία καὶ κάθε προκοπή. Μὲ τὸ ἀνωτέρω περιοδικό, εἶμαι σὲ ἐπικοινωνία, ἀνταλλαγές, κ.λ.π. πλέον τῆς δεκαετίας. Ἦταν μιὰ ἀξιόλογη ἐκδοση τοῦ ἀείμνηστου καὶ σημαντικώτατου Κύπρου Χρυσάνθη καὶ ἐλπίζω νὰ παραμείνει παρόμοια στὶς ἐπάλξεις γιὰ μιὰ πνευματικὴ, ἐλεύθερη Κύπρο. Τὸ εὐχομαι ὁλόψυχα. Τὰ ἤδη, ὡς τώρα, ἄλλωστε ἐπιτελεσθέντα ὑπόσχομαι γιὰ ἀνάλογη συνέχεια.

Μὲ κάθε τιμὴ
Δανάη Παπαστράτου,
Δημοσιογράφος

ΒΙΒΛΙΑ

Μαρίας Περαιτικοῦ - Κοκαράκη: «*Ταναφόρμα*», ποιήματα, Λευκωσία 2003 καὶ «*Αγυρτίες*», ποιήματα, Λευκωσία 2001.

Μαρία Πάλλα: «*Ἀπώλειες*», πεζογραφήματα Νέα Πορεία 2003.

Γ. Δ. Κούβελας: Μιχαὴλ Στασινόπουλος (1903-2002), Καλαμάτα.

Πόπης Ἰαντωνίου Σφαλαγκάκου: «*Σὰν τὴ Βροχὴ τὴ σιγανή, ψιθυριστὴ Βροχὴ*», ποίηση.

Πάνου Ἰωαννίδου: Συλλεῖτουργο γιὰ τὸν Κυριάκο Μάτση, ΣΙΜΑΕ 2003.

Ἰανδρέα Μακρίδου: «*Τὸ χαμόγελο τῆς ἀγχόνης*», Μνήμες ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1955 ἐνὸς παιδιοῦ, Λευκωσία 2003.

Καλομοίρας Ο. Ἰωαννίδου: «*Φεγγοβολιά*», ποίηση.

Θανάση Παπαθανασόπουλου: «*Κυνηγοὶ καὶ Θηράματα*», Διηγήματα.

Ἀργύρη Μπάρη: «*Ἀβεβαιότητες στοὺς δρόμους*», ποιήματα.

Χαράλαμπος Παπαονησιφόρου: «*Μπλε κλειστὸ παράθυρο*».

Μαρίας Τριχιά-Ζούρα: «*Ἡ Αὐτοβιογραφία τοῦ Γρηγόριου Ξενόπουλου*», Φιλολογικὴ μελέτη.

Λίνας Γαρυφαλάκη - Νικολάου: «*Κύπρος ἀγάπη μου*», Ἀθήνα 2003.

Παναγιώτη Παπαονησιφόρου: «*Ἡ γυναίκα ποὺ ὀνομάσαμε Θάλασσα*», ποίηση.

Γιάννη Π. Ἰωαννίδου: «*Μελωδικοὶ Ρυθμοί*», Ἀθήνα 1999.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Νέα Σκέψη: Ἰουνίου - Αὐγούστου 2003, τεῦχος 456-458.

Ἰθάκη: Τεῦχος 48, Ἰούνιος 2003.

Καλαρρυτιώτικα: Ίανουάριος - Μάϊος 2003.

Άνευ: Τεύχος 8, Άνοιξη 2003.

Περίγραμμα: Τεύχος 40, 2002. Ύπάρχει ποίημα τῆς Δανάης Παπαστράτου «Κερύνεια Πόλη Ἑλληνίδα» καὶ τεύχος 41, 2003 στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν εἴσοδο τῆς Κύπρου στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσιὴ μὲ τίτλο «Καλῶς ἦρθες Κύπρος πολυφίλητη» τῆς Δανάης Παπαστράτου.

Νέα Πορεία: Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 2003.

Ἐρευνώντας: Τεύχος 16, Μάϊος 2003.

Νέα Ἀριάδνη: Ἀπριλίου - Ἰουνίου 2003. Τὸ ἐξώφυλλο εἶναι ἀφιερωμένο στὴ «ΣΑΛΑΜΙΝΑ-ΚΥΠΡΟΣ», ὑπάρχει ποίημα «Σ' εἶπαν Ἑλλάδα Κύπρῳ Μνημοσύνη», κείμενο γιὰ τὴν Κύπρῳ καὶ κριτικὲς βιβλίων τοῦ Πέτρου Στυλιανοῦ καὶ Δημήτρη Ταλιαδώρου.

Τριφυλικὴ Ἑστία: Τεύχος 122, ὑπάρχει κείμενο τοῦ Στάθῃ Παρασκευόπουλου γιὰ τὴν Κύπρῳ.

Λογοτεχνία Τώρα: Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου 2003, ὑπάρχει ποίημα «Προσευχὴ γιὰ τὴν Κύπρῳ» τοῦ Γεωργίου Φατσία καὶ τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαία τὸ «Παναγίε τῆς Κύπρῳ».

Φωνὴ Ὁρθοδοξίας: Μάϊος 2003, τεύχος 280, Ἰουνίου, τεύχος 281 καὶ Ἰουλίου, τεύχος 282.

Φηγός: Άνοιξη - Καλοκαίρι 2003, τεύχος 16.

Άνθρωπος καὶ Ἔργασία: Τεύχος 16, Ἰούλιος 2003.

Ἐρευνώντας: Τεύχος 17, Ἰούνιος 2003 καὶ Τεύχος 18, Ἰουλίου 2003.

Αἰολικὰ Γράμματα: Τεύχος 202, Ἰούλιος - Αὐγουστος 2003.

Λογοτεχνία Τώρα: Τεύχος 34, Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 2003, Ἰανουαρίου 2004.

Πόρφυρας: Τεύχος 108, Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 2003.

Σύνδεσμος: Αὐγουστος - Σεπτέμβριος 2003, Ὀκτώβριος - Νοέμβριος 2003.

Άνδρέα Γεωργιάδη: Φυσιοδρόμο (μεταφρ. στὰ Ἰταλικά Μ. Iannelli, Λευκωσία 2003.

Μοριάς: Ἰουλίου, Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου 2003.

Οἰκογένεια: Τεύχος 98 καὶ 99, 2003.

Νέα Πορεία: Ἰούλιος, Σεπτέμβριος 2003.

Νέα Ἐποχὴ: Φθινόπωρο 2003, τεύχος 278.

Άνευ: Καλοκαίρι 2003.

Οὐνέσκο: Σεπτέμβριος 2003, τεύχος 151.

Καλαρρυτιώτικα Νέα: Μάϊος - Αὐγουστος 2003.

Φωνὴ Ὁρθοδοξίας: Αὐγουστος 2003.

Μικροφιλολογικά: Τεύχος 14, Φθινόπωρο 2003. «Ὁ θάνατος ἑνὸς ποιητῆ» Κ.Τ. Καρωτάκη τοῦ Τεύχρου Ἄνθια.

Cyprus to day: Μαῖου - Αὐγούστου 2003.

Νέα Ἀριάδνη: Τεύχος 39, Ἰουλίου - Σεπτεμβρίου 2003.

Παρουσίαση «Τὰ Τραγούδια τῆς Τριανταφυλλένης» τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη. «Φιλολογικὴ Κύ-

προς» 2001-2002 του Έλληνικού Πνευματικού Όμιλου Κύπρου, Λίνας Γαρυφαλλάκη Νικολάου, ποίημα αφιερωμένο στην Κύπρο «Έντυσα τὸν θάνατο μὲ λέξεις», Διονύση Πιπταρά, ποίημα γιὰ τὴν Κύπρο «Τὰ συρματοπλέγματα δὲν ἦταν γιὰ σένα». Γιὰ τὴ βράβευση ἀπόδημου Κυπρίου Λογοτέχνη Χάρη Σιαμαρῆ. Ἀναφορὰ καὶ στὴν «Πνευματικὴ Κύπρο».

Ἐρευνώντας: Τεύχος 19, Αὐγούστος, Σεπτέμβριος 2003.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (Συνέχεια)

Λάμπης Γ. Κωνσταντινίδης: <i>Γλωσσικά</i>	197
Κύπρος Χρυσάνθης: <i>Μορφές ἐξαίσιες τῶν γραμμάτων</i>	199
Τάσος Ἀριστοτέλους: <i>Τρία βήματα πρὶν τὴν ἀγχόνη, Γιὰ τὴν ποίηση</i>	200

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ: Πένθη: Νίκη Λαδάκη - Φιλίππου - *+Νίκη Λαδάκη - Φιλίππου*: Μαρία Αναγνωστοπούλου - Διονύσης Μαρκαντωνάτος: Ἕνα λουλούδι γιὰ τὸν Ἀντώνη - Ἑλένη Σωτηρίου: Περσεφόνη Παπαδοπούλου - *Γιῶτα Παρασκευᾶ - Χατζηκώστα*: Συνοδοιπορία, Περσεφόνη - Ἀνδρεανὴ Ἡλιοφώτου: Παγκόσμια Ἡμέρα Ποίησης - *LITERATURA ET ARTES*: Βράβευση ἀπόδημου Κυπρίου λογοτέχνη - Στέφανος Ζυμπουλάκης: Κωνσταντίνος Βαλιανάτος - Ἀντώνης Δελώνης: Τζ. Ρ.Ρ. Τόλκιν - Ἀνδρεανὴ Ἡλιοφώτου: Γιώργου Πετρόπουλου, «Σμυρνηοὶ Ποιητὲς» - Μαρία Περατικοῦ - Κοκαράκη: Γ. Πετούση, «Νῆσός τις ἐν κινδύνῳ» - Γεωργία Κουμπάρη - Πανοπούλου: Ζήση Θεακοῦ, «Ἀμμόχωστος» - Γιώργος Καλλέγιας: Καλομοίρα Ο. Ἰωαννίδου, Τρεῖς ποιητικὲς συλλογές - Χρῆστος Δ. Στρατηγόπουλος: Γεωργίου Χαριτωνίδη, «Ἀναμνήσεις μὲ πολλὰ κουκούτσια» - Τάσος Ἀριστοτέλους: Πόπη Κατράκη, «Ἀπατηλοὶ Παράδεισοι» - Χρῆστος Στ. Κυπριανοῦ: «Μοριάς» - Δανάη Παπαστράτου: Εὐχὲς στὴν «Πνευματικὴ Κύπρο» - Βιβλία - Περιοδικά.

Ειδική οδοντόκρεμα για καθημερινή χρήση

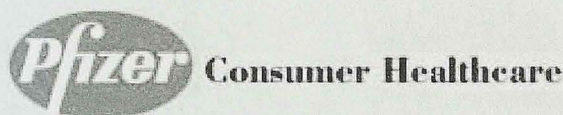
ΟΔΟΝΤΟΚΡΕΜΑ

Δρα δυναμικά
κατά της
ουλίτιδας

Με το ισχυρό αντιμικροβιακό Hexetidine και με 2 Fluorides

ΜΟΝΟ ΣΤΑ ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

43

ΧΡΟΝΙΑ

ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ